

СВЕТЛОЗАР ПОПОВ
БЪЛГАРСКАТА ПИСМЕНОСТ
ИЗВЕСТНА И НЕПОЗНАТА

chitanka.info

ПРЕДГОВОР

Може да звучи пресилено, но като че ли всичко около българската азбука е неясно, противоречиво и загадъчно. Защо Константин приема точно името Кирил, и то само 50 дни преди да почине в Рим? И защо азбуката му става известна като Кирилица, а не като „Константиница“? Кой и поради какви причини съставя две различни азбуки за един и същ народ, при това почти по едно и също време? Не е ли истинска загадка обстоятелството, че Кирил — човек представян за духовник и дясна ръка на Константинополския патриарх Фотий, приема иночество броени дни преди смъртта си и то в католическия Рим? И уж са византийски пратеници, а цял враждебен Рим се вдига да посрещне братята просветители с най-високи почести. Уж са гърци, а създават славянска азбука. Азбуката уж е славянска, а е приета единствено в България. Едни съвременни автори свързват това с връщането на учениците им в България през 886 г., а други източници сочат 855 г.

Оказва се, че и Глаголицата, и Кирилицата са единствените азбуки, които съдържат букви, специфични за българския език, като например неподражаемия за гърци, славяни и европейци звук **Ъ**. Непозната за гърците е буквата **Б** (те нямат такъв звук), с която начева българското име. Специфична за азбуката ни е буквата **Ж** — символ на дадената от Господ царска власт и на священото число 7. Със своите шест свободни краища, насочени в различните посоки на света и общата пресечна точка в средата, този знак ни отпраща към древния царски символ у шумерите, станал известен и като символ на бог Митра. От него идва идеята за кралския герб на Бурбоните с двата трилистника и шестоъгълната звезда, изобразявана в джамиите на Велики Булгар и станала известна през последните няколко века под името „Давидова звезда“, след присвояването ѝ от евреите.

Възможно ли е азбуката да е била завършена през втората половина на 862 г. и само за няколко месеца след това, цялата църковна книжнина да бъде преведена и записана на нея? Да не говорим за

въпросите, които повдигат посланическите мисии на братята — до Арабския халифат, в Ровно, Хазария, Моравия и Рим. Бил ли е Константин в Етиопия и кога? Има ли това нещо общо с видимото сходство между графичните изображения на буквите от етиопската азбука и Глаголицата? Колко Моравии са съществували на картата на Европа по времето на Солунските братя — през X в.? Коя е Мегали Моравия на Константин Багрянородни и Великоморавия на княз Ростислав? Кога Константин Философ е провел известния диспут с триезичниците във Венеция — на път за Рим или на връщане от Моравия? Защо историците ни не забелязват мисията на Константин и Методий по долината на българска Брегалница? Защо заобикалят въпроса за епископската дейност на Методий в българския град Сирмиум? Какво прави Методий в т.нар. Дюканжов списък на българските архиепископи? Убитият император Михаил III или българският цар Борис-Михаил изпраща Кирил и Методий в Рим? Защо император Василий I Македонец кани така любезно Методий в Константинопол, след като преди това го е заплашвал със смърт? Как пратеник на Цариградската патриаршия приема иночество при папата в Рим, без да покрие името си с позор за вечни времена? Папско благодушие ли е накарало Адриан II да допусне богослужението на черковнославянски език при болезнената ревнивост по въпроса на католическата институция, или е бил принуден от неизвестни за нас обстоятелства? Каква е ролята на Солунските равноапостоли за покръстването на България и кой е монахът живописец Методий, привлякъл кан Борис към християнската вяра?

Друга поредица от въпроси отпращат към загадките, породени от самите азбуки. Защо са две и поради каква причина една не е била достатъчна? Коя е първата и коя — втората? Глаголица или Буквица се е наричала първата българска писменост? Първа ли е тя в действителност, или преди нея е имало и друга, или други? Защо Кирилицата е съставена от гръцки букви и кои са тогава „руските“ букви в нея? Има ли някаква връзка между Кирилицата на Кирил и Методий, приета от българите, и езика (писмен) кириали на народа балхара в Индия? А между българските думи пиша, писмо и писар и азбучната система пайсачи на балхиките-пишачи също в Индия? Между българската „книга“ и шумерското „кунукку“ (царски монограм)? А връзката между кунукку и азбуката „куниг“ на старите

българи? Или между нашенската „буква“ и английската дума „бук“ (книга)? Между нашенската „черта“ и латинската „чарта“ (листо на папирус)? Тези последни примери може да изглеждат твърде странни, но и най-елементарните, като тези за етническия произход на равноапостолите, си остават открити. И до днес ги определят ту за гърци, ту славяни и в най-добрия случай — илирийци.

Ще се опитаме да намерим отговор поне на някои от парливите въпроси, които възникват у всеки, заел се да навлезе по-дълбоко в историята за произхода на българската писменост. Да се постараме да поставим проблема на здрави и сигурни основи, с вярата, че все някой ден ще се намерят и други изследователи, които да го изяснят докрай. Докато някой ден истината за българската азбука излезе наяве изцяло. Тогава тя, както в приказката за грозното пате, ще смае света със своето величие и великолепиe. Едни ще сведем глава с мълчание, отдавайки почит пред мъдростта на дедите. Други шумно ще приемат парада, великодушно раздавайки индулгенции на смълчаните днес „учени“ послушници.

Тази книга е предназначена за обикновения български читател. Не е писана по „спуснати отгоре“ директиви. Тя търси истината за българската писменост според разбиранията и възможностите на автора си. Затова няма претенциите нито да е изчерпала темата, нито да е достигнала истината от последна инстанция. Тя не налага на читателите чуждото мнение, а им предлага те сами да стигнат до своето, като им предоставя един сравнително широк кръг коректно подобрени изходни данни.

Признавам, че част от изводите и за мен бяха неочаквани и когато започвах изследването си мислех едно, а в хода на работата нещата се променяха, в някои случаи до неузнаваемост. След толкова време ровене в българското минало обаче, вече съм привикнал с това. Разбирам, че дълбочината във времето, докъдето стига изследването ми, може и да е изненадваща, но такава е самата българска история. Няма да забравя как работата върху българското име ми позволи да го проследя назад във времето през Средновековието, античния свят и бронзовата епоха, до раждането на първата цивилизация по времето на енеолита, в пределите на три континента — Европа, Азия и Африка. Същия път изминах сега, проследявайки стъпките на българската писменост. Затова няма да сгреща, ако кажа, че историята на

българската писменост е писаната история на старите българи още от времето на Златния балкански енеолит и Цивилизация Варна.^[1]

Позволявам си накрая да изкажа искрена благодарност на г-н Петър Бегажев, дал живот на настоящата книга, както и на предходната „Шамбат — братът на Кубрат“. Благодарен съм на съдбата, че от мой читател и почитател тя го превърна в спомоществовател. Искам специално да спомена името на Ради Панайотов, когото никога няма да забравя как събира подписка в защита на родната Кирилица, седнал на походно столче на входа на шуменската гара. Няма как да отмина и проф. В. Власов, изкупил за подаръци две дузини от книгата ми „Българското име в библейски времена“. Надявам се, че докато има такива българи, ще продължавам да пиша. Докато имам какво да им кажа.

Искам да отдам дължимото и на известния у нас българист Петер Юхас — автор на книгата „Кирил и Методий в Българската Моравия“. Сигурен съм, че докато има хора с гражданска доблест и чест като него, истината за миналото ни не може да бъде заличена, независимо от многобройните опити в тази посока.

---

[1] Попов, Св. Българското име в библейски времена. Варна, Данграфик, 2005. ↑

1. ГЛАГОЛИЦА И КИРИЛИЦА — АЗБУЧНИТЕ ПИСМА НА БЪЛГАРИТЕ

1.1. КИРИЛ И МЕТОДИЙ — ОБЩ ПОГЛЕД ВЪРХУ ЖИТИЯТА НА СОЛУНСКИТЕ РАВНОАПОСТОЛИ В СВЕТЛИНАТА НА ОФИЦИАЛНАТА ИСТОРИОГРАФИЯ

Да тръгнем от безспорно известното за българската писменост, още повече, че то съвсем не е много. Първо, това са нейните съставители — братята Кирил и Методий. Второ — наличието на две азбуки: Глаголица (буквица) и Кирилица. Оттук нататък неяснотите и противоречията изцяло доминират и дават живот на изброените по-горе въпроси и на още много други. Ето защо, пристъпвайки към проблема, намираме за естествено да започнем от житията на двамата братя-просветители. Да ги разгледаме в тяхната хронология, като се опрем на логиката на събитията. Тръгнали по съвсем самостоятелни и различаващи се житейски пътища, съдбите им постепенно се сближават и в един момент се сливат, за да се говори днес за Кирило-Методиевото дело като за нещо общо.

Те са родом от Солун, от издигнато семейство на военачалник. За дядо им се знае, че е дошъл тук като преселник, след като е изпаднал в немилост пред владетеля, на когото е служил.^[2] Това предполага като най-вярна тезата, че той е беглец от съседна България. Според едни автори става дума за придворен на българския кан Кардам.^[3] Други данни за родословието им предлага сборникът „Джагфар Тарихи“, от които разбираме, че братята водят произхода си от рода на Органа — вуйчото на Кубрат. А колкото до анонимния им дядо, оказва се, че това е злополучният кан Саин (Сабин) — прогонен от България и намерил прием при византийския император Константин V Копроним.

Това напълно съответства на недомлъвките, с които в житията им се загатва знатният произход на двамата братя и проблема с дядовата им чест. Баща им освен с името Лъв е записван и като Стефан,^[4] а според „Джагфар тарихи“ той се е казвал Тархан, като по-вероятно става дума за титла. За самите тях в славянските източници се споменават имената Църхо и Страхота,^[5] а според древния летопис — Банджо и Кощан.^[6]

И двамата братя получават високо образование. Константин-Кирил (826–869 г.) учи в Цариград, в Магнаурската школа. Двайсетгодишен, той придобива титлата „философ“ и става библиотекар в църквата „Св.София“, а на 24 години му е гласувано доверието за опонент в диспута с иконобореца патриарх Анис. Пет години по-късно, през 855 г., Константин е изпратен на първата си мисия в чужбина — в Арабския халифат. Той има за учител императорския секретар и по-късен патриарх (858 г.) Фотий, който му става покровител и благодетел. Методий (815–885 г.) първоначално се отдава на военното поприще, а по-късно е назначен за управител на едно „славянско княжество“, за да „изучи“ и „обикне“ славяните като народ. След десетгодишна служба той напуска светския живот и се покалугерява в манастира Полихрон, в планината Олимп.^[7]

В манастира на Олимп двамата братя се срещат и започват общия си жизнен път, след арабската мисия на Константин през 855 г.^[8] Смята се, че преди хазарската мисия на двамата братя от 860–861 г. Константин (а може би заедно с Методий) е покръстил българските земи по поречието на р. Брегалница (гр. Ровно), където българският княз Борис I (853–889 г.) построил църква, поставил духовен клир, който извършвал богослужението на български език. За този период се отнасят думите на Константин „и им написах (на българите) 35 (32) букви“.^[9] Т.е. в периода 855–860 г. се предполага, че той има контакти с българския владетел и не само покръства тези най-югозападни покрайнини на държавата му, но тук той за пръв път започва да разпространява азбуката си. Мисията в Хазарския каганат по инициатива на патриарх Фотий е предшествана от продължил повече от година престой в Херсон (Крим). Тук братята са изучили хазарски и самаритански езици, но най-знаменателното е, че се запознават с един самаранин, който им донесъл „книги самаранские“ — Евангелие и Псалтир, написани с рушки (рошки) букви.^[10]

Година по-късно (862) моравският княз Ростислав изпраща писмо до константинополския император Михаил III с молба да му бъдат изпратени духовници, които да водят черковната служба на разбираем от местното население — „наш“ език. Това определя Моравската мисия на братята просветители, продължила три години (863–866 г.).^[11] Официалната историография приема, че с тази мисия

започва разпространението на „славянската“ азбука за пръв път, както и на подготвената преводна книжнина на „славянски“ език.^[12]

Съществуват податки, че след тригодишния си престой в Моравия братята се завръщат във Византия и тук ги очаква известието за поредното им посланичество, този път по покана ,на самия Римски папа Николай I.^[13] По пътя си (866 или 867 г.) те минават през Блатненското княжество (Панония), където също разпространяват „славянската“ писменост и богослужението на „славянски“ език. Широко известен от това време е епизодът с бляскавата защита на Константин Философ срещу църковната схизма на триезичниците на нарочен диспут във Венеция. Трябва да се отбележи триумфалното посрещане на големите просветители в Рим, където те донасят мощите на папа Климент I, намерени в Хазария.

За жалост, през 869 г. изтощеният от прекомерен труд Константин Кирил умира. Петдесет дни преди това той приема иночество и името Кирил.^[14]

След неговата смърт Методий е посветен от папата в сан архиепископ на Моравия и Панония, със седалище в Сирмиум (Срем). Това му помага да мисионерства и сред хърватите, включително и по адриатическото крайбрежие. От това време са и тесните контакти на Методий и учениците му с панонския княз Коцел. Злепоставен от Залцбургския архиепископ, Методий е призван отново в Рим, където се защитил и отново е назначен за архиепископ на Моравия, този път в столицата Велеград на Великоморавското княжество. Тук Методий и неговите ученици остават дълго време — до неговата смърт през 885 г., като междувременно се наложило той за трети път да ходи в Рим и да се защитава от интригите и клеветите на непримиримото немско духовенство.

Година след кончината му учениците на двамата братя идват в България, пресичайки Дунава при Белград, някогашната Алба Булгарика.^[15] Тук те намират радушен прием от българския цар Борис I, който им предоставя условия за мащабна дейност. Така възникват Търновската и Охридската книжовни школи — първите средновековни университети на Европейския континент, векове преди появата на този в гр. Болоня, който дълго време носи наименованието „Курия Булгари“,^[16] което говори само по себе си.^[17]

Двете книжовни школи, под ръководството на най-даровитите Кирило-Методиеви ученици, стават истинската люлка на българската и по-сетнешната славянска култура — катализатор за разпространението на църковно-славянската книжнина и православието по целия славянски свят. Това е истината за историята на славянската култура, оня „сладък плод“, който дълги столетия не дава мира на ревнивите радетели на заблудата, наречена панславизъм.

---

[2] Охридски, К. Из живота на Кирил. — В: Из стара българска литература. С., 1988, 48–67; Симеонова, Г. Загадките около етническия произход на Солунските братя или на кое племе собствено принадлежат светците Кирил и Методий. С, 1999, с. 57, 58, 59. ↑

[3] Маргаритов, М. и др. За Кирил и Методий. С., 2001, с. 48. ↑

[4] Симеонова, Г. Цит. съч., с. 43. ↑

[5] Маргаритов, М. и др. Цит. съч., с. 21–22. ↑

[6] Джагфар тарихи. Т. 3, 98–99. ↑

[7] Охридски, К. Из живота на Кирил. — В: Из стара българска литература. С., 1988, с. 53; Охридски, К. Из живота на Методий. — В: Из стара българска литература. С., 1988, с. 67, 68. ↑

[8] Симеонова, Г. Цит. съч. с. 88. ↑

[9] Попова-Мутафова, Ф. За българската азбука. — Авитохол, 1995, № 2, с. 17; Солунска легенда. — В: Из старата българска литература. С., 1988, с.127. ↑

[10] Охридски, К. Из живота на Кирил. — В: Из стара българска литература. С., 1988, с. 54; Табаков, Д. Хоризонтът на познанията. С. 1999, с. 57. ↑

[11] Охридски, К. Из живота на Кирил. — В: Из стара българска литература. С., 1988, с. 62. ↑

[12] Маргаритов, М. и др. Цит. съч. с. 41–42; 74. ↑

[13] Охридски, К. Из живота на Кирил. — В: Из стара българска литература. С., 1988, с. 65. ↑

[14] Охридски, К. Из живота на Кирил. — В: Из стара българска литература. С., 1988, с. 62–66. ↑

[15] Вълчев, Й. Календар и хронология. С, 2001, с. 63. ↑

[16] Банковски, И. Нещо за прабългарите и по-специално за тези от тях, заселили се в Италия през VI–VII векове. — Нар. будител (Варна), № 3, 1994. ↑

[17] Чилингиров, С. Какво е дал българинът на другите народи. С., 1941, с. 37–38; 43–46. ↑

1.2. ПИСМЕНОСТТА КАТО ПОЛИТИЧЕСКИ АКТ

Понастоящем въпросът за народностната принадлежност на Св. Кирил и Методий представлява истински проблем, в резултат на упоритите фалшификации през последното столетие. В интерес на истината, в посветените им жития и други съчинения този въпрос почти не е коментиран, което означава единствено, че той е бил добре известен на времето и не е бил предмет на дискусии. Все пак, свидетелства от изворите не липсват. В Краткото Св. Кирилово житие (известно и като Успение Кирилово IX–X в.) е дословно записано: „Той беше родом българин“.^[18] Това свидетелство е единственото от онзи период, което конкретно указва народността на Св. Кирил. Да не забравяме обаче, че за негов автор се приема Св. Климент Охридски — най-близкият и изявен ученик и последовател на светите братя, което придава особена тежест на твърдението. Днес не са малко учените, които смятат, че това твърдение е напълно достатъчно за отговора на въпроса за етническата принадлежност на светите братя.

Известни са и по-късни източници, определящи Св. Кирил като българин. Призненският сборник от XV–XVI в. недвусмислено свидетелства: „Преподобният отец наш Кирил бил родом от Солуна града, по рождение българин...“^[19] Известен е и друг източник от предславистичния период — „Пролог“, издаден в Москва през 1641–1642 г., който определя Кирил като „родом българин“.^[20] За отбелязване е, че едва наскоро след това време започват да се изказват становища, че светите братя били гърци, римляни (византийци), славяни или илирийци.

Наистина, житията мълчат по този въпрос, и ние посочихме единственото, което прави изключение — „Краткото житие на Кирил“, писано от св. Климент Охридски. Там пише: „По род и рождение той е българин“!? Но как да се доверят маститите ни научници на български автор, когато той може да е пристрастен? Пък дори и да се казва Климент Охридски. Ще ни се на това място само да посочим един кратък откъс от родовата хроника на рода Билиг, така както тя е представена в трети том на сборника „Джагфар тарихи“, хвърлящ

светлина върху повдигнатия въпрос за принадлежността на братята равноапостоли, тук решен без колебания.

Билиг бил син на Юргана (или Буюрган), т.е. на известния ни от „Именника“ български владетел, записван като Органа и представян тук за вуйчо на Кубрат — брат на неговата майка. Един от синовете на Билиг се наричал Кубар и той бил получил от Аспарух управлението над Македония. Следват по права линия имената на Именъяр-Билиг, Шада-Идик, Келбир, а неговият син Саин е в действителност въпросният български кан Сабин — обвинен в измяна, забегнал от България и намерил прием при императора в Константинопол. Неговият син Бир Егет имал две жени — хазарка и византийка, и от последната — син на име Тархан. Самият Тархан имал двама сина — Банджу (или Методий) и Куштан (Константин). Те създали на мястото на унищожената от византийците кашанска азбука нова, за което били преследвани от императора, но били спасени от Римския папа и българския цар Борис. А в Русия азбуката им била утвърдена от Знаещия Олег — синът на Рюрик, наскоро след 895 г.^[21]

За каква азбука и за какъв език става дума, когато говорим за делото на Св. Кирил и Методий, отговора намираме в думите на Теофилакт Охридски (XI в.): „Борис основа българска епископия на Брегалница и там постави клир, който да извършва богослужението на български език“.^[22]

Косвено свидетелство по въпроса предлагат податките от изворите, според които сред усвоените от Константин-Кирил езици са посочени и гръцкият, и славянският, от което следва логичният извод, че той не е бил нито грък, нито славянин. Тогава единствено остава да е бил българин, защото по това време на тая земя други компактни народности групи просто е нямало.

На това място ще припомним онзи пасаж от „Пространното житие на Св. Методий“ (IX в.), на който обръща внимание Д. Табаков и където се твърди, че „царят... даде му да управлява едно славянско княжество... та да научи всичките им обичаи и постепенно да ги обикне.“ „Методий не е ли познавал обичаите на славяните — пита г-н Табаков, — не е ли обичал славяните преди да бъде назначен за управител?“^[23]

Накрая, изкушаваме се да запознаем читателя и с доводите на Васил Априлов, който пръв от българските възрожденски

просветители изказва открито и защитава тезата за българския произход на братята Кирил и Методий в съчинението си „Българските книжници или на кое словенско племе собствено принадлежи Кирилиевата азбука?“ (Одеса, 1841). Той изказва аргументи с предимно логически и психологически характер, които и днес заслужават внимание: 1. За да състави някой една азбука за определен език, той би следвало да владее изключително добре този език; 2. За да направи някой превод от един език на друг, той също трябва да владее този език; 3. Свещените книги не биха могли да бъдат преведени само от двамата братя, а трудоемкостта е изисквала труда на много повече преводачи; 4. Всеки, който познава гърците, веднага би изключил гърци да съставят писменост за които и да са варвари, поради изключителната им горделивост и самолюбие; 5. Във всички стари паметници езикът на Кирил и Методий бива наричан български, а не гръцки.^[24]

Няма да се спираме повече на този въпрос, на който са посветени цели монографични трудове. Можем само да кажем, че изложените дотук аргументи ни дават основание да твърдим уверено, че Кирил и Методий са етнически българи, било то от българското население на Македония и Солунско или от Преславската престолнина. Това означава, че съставената от тях азбука е била предназначена за българското население от Първото Българско царство, докдето са стигали пределите му. И ако тук става дума за някакви славяни, това са българските славяни, живели от столетия редом с българите и в границите на българската държава. Защото по това време на Балканите съществуват само две държави — Византия и България. Славяните все още не са създали своите първи организирани обединения — хърватите при великия жупан Мутимир (892–900), а сърбите още покъсно — през 1159 г. при великия жупан Стефан Неман. Дотогава името им все още е означавало „роб“, тъй както го намираме и днес в западноевропейските езици (нем. Sklave, англ. slave).

За кой народ е била предназначена азбуката на братята просветители разказва „Солунската легенда“, в която сам Константин-Кирил говори за себе си: „Когато българите научиха за мене, всички български князе дойдоха пред Солун и водиха три години война, като казваха: Дайте ни тогава, когото Бог ни е изпратил, поради което те ме

дадоха. Българите ме посрещнаха с голяма радост и ме заведоха в града Ровно, на река Брагалница. Аз им написах 35 (32) букви.“^[25]

Обсъждайки въпроса за българския характер на азбуките Глаголица и Кирилица, трябва да се спрем и на още един аспект. Дотук изяснихме, че те са дело на българи и че са били предназначени именно за ползване от българското население. Неясно обаче остава кой стои зад самата идея за създаването на българската писменост. Обикновено се приема, че тя е плод на византийската дипломация, в опита ѝ да приобщи България към своята сфера на влияние в борбата ѝ за надмощие над Римската папска власт. Това впечатление се засилва още повече от хронологичната връзка между приемането на източното православие и завръщането на Кирило-Методиевите ученици в България — два политически акта, действащи все в една и съща посока.

Съвсем неоснователно на самата българска държава се гледа като на пасивна и без проява на самостоятелна инициатива страна. Забравя се, че по това време тя е все още могъща империя и един от основните държавно-политически центрове на средновековна Европа. Тя е имала правото на свой избор и самостоятелен глас при определяне на съдбините си, което се проявява при продължителните и драматични събития около приемането на християнството. До голяма степен с тях е свързано разпадането на християнския свят на източно-православен и римо-католически. Знаем го и от искането за автокефално управление на българската църква и най-вече от условието за съгласуване на черковната практика със старите български празници, което цар Владимир Расате отстоява, след като „хвърлил в тъмница“ архиепископ Йосиф — изпратен от Византия за глава на българската църква, докато той не изпълнил договореното задължение. Защо тогава да гледаме на създадената пак по същото време българска писменост по друг начин?

Спомняйки си просветителската дейност на Кирил и Методий по долината на р. Брегалница и българския Срем, можем ли още да се чудим на кого и за какво му е била необходима българската писменост и кой е бил неин поръчител? Отговорът е един. И той категорично сочи като инициатор за създаването ѝ царя-реформатор Борис I Покръстител. А ние бихме добавили и Просветител. Затова и „...

великият Методий тогава непрекъснато дарявал с благодеянията на словото си и българския Княз Борис Първи...“^[26]

В този смисъл имаме предвид не само ония най-общи принципни заключения, до които ни водят известните исторически факти и на които обръщат внимание някои съвременни изследователи.^[27] Например, че все по неговото царуване става създаването на двете български азбуки, посрещането на Кирило-Методиевите ученици на българска земя, възникването на Търновската и Охридската писмени школи и приемането на християнството, превода на основната църковна книжнина и синхронизирането на християнската със старата българска празнично-обредна система. Имаме предвид нещо друго. Дискутирайки проблема за мястото на цар Борис във всичките тези събития, Фани Попова-Мутафова повдига въпроса, чии пратеници са Кирил и Методий в Рим. На византийския император, или на византийския патриарх? И сама си отговаря, че това не би могъл да бъде ни единият, нито другият. Защото патриарх Фотий — учителят и благодетелят на двамата братя е вече заточеник. Колкото до император Михаил III, той е убит предната 867 г. от своя довереник Василий I, заел мястото му на византийския престол. Но дори и да не се бяха случили тези събития, те и двамата отдавна са скъсали всякакви връзки с Рим. Да си спомним схизмата от 863 г. Колкото до новите — император Василий I и патриарх Игнатий — те в никакъв случай не биха се доверили на хора от обкръжението на свалените от тях предшественици. Тогава за кой император Михаил пише в писмото си папа Адриан II до княз Ростислав, че е изпратил светите просветители в Рим? „Ясно е, че никой друг освен българският император Михаил (Борис) не е изпратил двамата братя в Рим. Затова и папата посреща Кирил и Методий с нечувани почести извън града, заобиколен от целия си клир и много народ... Ако той бе пратеник на Цариградската църква, никога не би приел иночество от Рим. Но като пратеник на клонящия към католичество цар Михаил-Борис, естествено той е могъл да стори това.“^[28]

Така стигаме до извода, че всичко свързано с българската писменост е дело българско. Българи са нейните създатели. Азбуките са били предназначени още преди създаването си за българското население и българската държава. И тъкмо поради това е намерила естествения си прием не другаде, а в Българското царство. Това обаче

означава активната страна на българската държава, което все още убягва от вниманието на мнозина съвременни историци. Приемайки картината, наложена ни от академичната наука, излиза че българската азбука попада в България съвсем случайно, само поради капризите на ревнивото немско духовенство, прогонило със сплетните си учениците на светите братя Кирил и Методий. Така ли е било в действителност?

Имаме всичките основания да не приемаме тази удобна за панславянските среди версия и да я обявим за поредната фалшификация, доколкото тя се опровергава от старата българска литература. В „Български апокрифен летопис“ е отбелязано: „И цар Борис кръсти цялата българска земя и създаде църкви по река Брегалница и там прие царство.“^[29] Явно става дума за съобщение, което ни връща към твърдението от „Солунската легенда“, че българите завели Константин Философ в град Ровно, на р. Брегалница, където той сътворил за тях азбука. Все за същото говори и Теофилакт Охридски, като казва: „Борис основа българска епископия на Брегалница и там постави клир, който да извършва богослужението на български език.“

Цитирайки споменатите три източника от XI в., Фани Попова-Мутафова обръща специално внимание на една наблюдавана от нея разочароваща и обидна зависимост: „Трябва да минат петдесет години след Освобождението, за да четем в учебниците на свободното българско царство, че Светите братя били превели гръцките църковни книги на славянски език, че в Рим славянското евангелие било осветено от самия папа и т.н. А самите солунски братя — ту да се наричат гърци, ту византийци, ту славяни... Защото в нито един от тези източници не се и споменава за някакви славяни, а се говори навсякъде за българи, български език и българска книжнина“

И така, три стари източника (единият от които византийски) твърдят, че цар Борис I е владетелят, който има заслугата за привличането на Константин-Кирил в най-югозападните български покрайнини. Там той е създал азбука от 35 (32) букви, а поставеният от царя клир извършвал богослужението на български език. Ако към казаното допълним и мнението, че мисията му на Брегалница е предхождала тази в Хазария, това означава, че азбуката е била съставена преди 860 г. С други думи, тя е била готова сравнително скоро след посещението му в Арабския халифат през 855 г. и далеч

преди Моравия. Следователно, **първата просветителска мисия на Константин-Кирил е в България.**

---

[18] Кратко житие на Кирил. — В: Прослава на ..., с. 78. ↑

[19] Попова-Мутафова, Ф. За българската азбука. — Авитохол, 1995, № 2, с. 17. ↑

[20] Симеонова, Г. Цит.съч., с. 28. ↑

[21] Джагфар тарихи. Т. 3, 98–99. ↑

[22] Попова-Мутафова, Ф. Цит. съч. ↑

[23] Табаков, Д. Хоризонтът на познанията. С., 1999, с. 86–87. ↑

[24] Априлов, В. Избрани съчинения и писма. ...с.27. ↑

[25] Солунска легенда. — В: Из старата бълг. литература. С., 1988, с. 126–127. ↑

[26] Теофилакт. Из житието на Климент Охридски. — В: Прослава на..., с. 62. ↑

[27] Симеонова, Г. Цит. съч. с. 64, 90–105. ↑

[28] Попова-Мутафова, Ф. За българската азбука ... с. 19, 20. ↑

[29] Български апокрифен летопис. — В: Из старата бълг. литература, с. 130. ↑

1.3. МИСИЯТА В АРАБСКИЯ ХАЛИФАТ

През 855 г. Византия изпраща своя официална правителствена мисия при владетеля на сарацините — халифа Ал Мутавакил. Мисията има политически и църковно-религиозен характер, но за нас интересното е, че в нея виждаме включен и младият Константин Философ. Като исторически факт тя е добре известна и историците винаги я споменават, когато коментират биографията на Константин. Малцина обаче са се задълбочили да я проучат. Обикновено тя се разглежда единствено в качеството ѝ на първата външно-политическа проява на младия Кирил, без да ѝ се отдава определено значение за бъдещата му работа по съставянето на славянската азбука. И като че ли липсват сериозни индикации за това. Все пак датирането, което ни предлага Черноризец Храбър, допуска азбуката да е била съставена точно в същата 855 г.

Големият аргумент в случая е мисията на Константин по долината на р. Брегалница. Защото тя е в последвалия период между 855 и 860 г. — преди мисията на братята в Херсон. Тогава той вече разполага с готовата азбука и дори с превода на църковна литература. Това налага да бъдем по-внимателни и да потърсим допълнителни данни за тази сравнително кратка, продължила само няколко месеца мисия.

Светлина върху този слабо известен епизод от живота на Константин-Кирил внесе Димитър Табаков с изследването си „Хуно-българската църковна писменост“ (втора глава от книгата му „Хоризонтът на познанията“). Авторът обръща специално внимание на обстоятелството, че по време на мисията на Фотий и Константин столица на Арабския халифат не е Багдад, както обикновено се мисли, а град Самара, в Северна Месопотамия, на левия бряг на р. Тигър. Градът е издигнат за център на халифата от халиф Мутасим през 836 г. и остава такъв до 892 г. За свой дворец халифът е избрал сградата и земите на сирийски християнски манастир. Съдбата на богатата манастирска библиотека остава неизвестна. Известна е обаче сумата, заплатена на монасите за имота и това е достатъчно да ни подсказва, че

заемането му от халифа не е било насилствено и следователно книгите от библиотеката не са били унищожени, а са били запазени.^[30]

Дали младият Константин е имал възможност да се запознае със свещените книги, докато е бил в Самара, изворите мълчат. Налице са основания да мислим, че наскоро след завръщането си от мисията той е съставил Глаголицата. Д. Табаков пояснява за каква среща със „самаранин“ става дума в пространното житие на Св.Кирил при пребиваването му в Херсон, пет години по-късно. И какви „книги самарански“ са изучавали двамата братя, имайки предвид споменатите Евангелие и Псалтир.^[31] Тази среща с неизвестния самаранин и самаранските християнски книги в Херсон е станала само 24–25 години след изнасянето на християнската библиотека от манастира в Самара, обръща находчиво вниманието ни Д. Табаков. Така свидетелствата за по-късните дела на братята просветители хвърлят светлина върху посланическата мисия на Константин при сарацините. Съставянето на Глаголицата в този ранен за житията им период не бива да ни учудва. Напротив, логиката на събитията налага заключението, че мисията в Самара е пряко свързана със създаването на Глаголицата.

Обсъждайки въпроса за възникване ѝ като резултат от арабската мисия на Константин, това намира подкрепа във версията за мисията му в Етиопия. Тя не се споменава в изворите и почива върху косвени данни. В този смисъл не бихме могли да градим върху нея каквито и да било изводи, но това не ни пречи да проверим доколко се съвместява с известното от житията. Твърди се, че Константин е посетил и Етиопия, където се е запознал с коптското писмо. Пламен Цонев подчертава видимото сходство между графиките на коптската азбука и Глаголицата.^[32] По същество самото твърдение, че Константин е изучавал и коптски език, звучи правдоподобно. Знае се, че е бил полиглот и е владеел гръцки, латински, славянски. Има сведения, че преди хазарската мисия той е пребивавал в Херсон повече от година и е изучил хазарски, еврейски и загадъчния самаритянски език.

Ориентация за времето на евентуалната етиопска мисия намираме в обстоятелството, че става дума единствено за Константин, докато за Методий не се говори. Това ни кара да мислим, че подобна мисия би следвало да бъде преди срещата на братята в манастира Полихрон. Следователно посещението в Етиопия би могло да е по

време на самата арабска мисия през 855 г. По това време Етиопия е влизала в състава на Арабския халифат, както и Египет със своите копти. Съществува и друга възможност: да се говори за етиопска мисия, без Кирил да е ходил в Етиопия. Както изяснихме, дворецът на халифа, където е отседнала византийската делегация, 24–25 г. преди това е бил християнски манастир. Тук вероятно Константин е имал възможност да се запознае с книжнината на коптските християни.

---

[30] Табаков, Д. Цит. съч., с. 59–62. ↑

[31] Пак там. ↑

[32] Цонев, П. Хомо космикус. С., 1980, с. 285. ↑

1.4. МИСИЯТА ПО ДОЛИНАТА НА Р. БРЕГАЛНИЦА

Периодът след тази първа за Константин мисия при сарацините — следващите 5 години (855–860 г.) е най-слабо известният от житието на Св. Кирил и Методий. Точно тогава Константин напуска бляскавия дворецов живот и се уединява в манастира Полихрон при брат си Методий. Доколко това е негово лично решение, договорка между двамата братя или е по волята на императора, или пък на патриарха, не е известно. Във всеки случай, житията не споменават нещо, но това мълчание на фона на по-сетнешния им бурен живот прави впечатление. То като че ли подсказва, че точно тогава нещата са назрявали, за да поемат своя неспирен ход през следващите години. Защото след него идват: мисията в Хазария (860–861), в Моравия (863–866) и посещението в Рим (868–869). До самата кончина на Кирил събитията са твърде сгъстени и следват едно след друго с кратки прекъсвания. Прекъсвания, като че ли повече за подготовка към следващото изпитание, отколкото за отдых и почивка. Едва ли някой може да изключи, че точно този задъхан ритъм е причината за крайното изтощение и ранната смърт на Кирил — в разцвета на силите си, едва на 42–43-годишна възраст. Равносметката е категорична: за този близо десетгодишен период — повече от седем години, минали на чужда земя и сред чужди хора. Ето защо липсата на данни за предхождащите тези събития пет години озадачава.

Същевременно този „мъртъв“ период се оказва особено подходящ за „вътрешна“ работа — като например, за съставянето на азбука и за трудоемките преводи на църковната книжнина от гръцки на славянски език. Но това е единственото време, когато Константин (а може би и Методий) би могъл да проведе малко известната мисия по долината на р. Брегалница.

По-горе споменахме съображенията на Фани Попова-Мутафова, когато повдига въпроса за мисията по Брегалница и коректността изисква той да бъде разгледан задълбочено. Както отбелязахме, тя се позовава на три източника: „Българска апокрифна летопис“, Житие на св. Климент Охридски от архиепископ Теофилакт и на „Солунската

легенда“. Трябва обаче да признаем, че единствено „Солунската легенда“ свидетелства за кръстителската дейност на Константин-Кирил в областта. Самото заглавие е твърде красноречиво, за да не го забележим — „Слово на Константин-Кирил Философ как покръсти българите“.

Останалите два източника не споменават нищо относно Кирил, а единствено за дейността на българския кан Борис: че е основал българска епископия и е поставил клир, проповядващ на български език, или че е съградил тук черкви. Тези събития обаче са от по-късно време, след покръстването на България и не могат да бъдат свързани с интересувания ни период (855–860 г.). Известно е, че първите шест български епископии са създадени през 865 г.^[33] А строителството на църкви по долината на Брегалница е след 889 г. и най-вероятно е свързано със създаването на Брегалнишкия диоцез.^[34]

Така се изясни, че първите два източника, посочени от Фани Попова-Мутафова, не могат да бъдат ползвани в случая. Същевременно датирането на Солунската легенда също не е възможно, доколкото св. Кирил се е споминал поне две столетия по-рано.

В действителност е известен и друг, също ранен източник, свидетелстващ за кръстителската дейност на Константин по Брегалница. Става дума за Краткото житие на Кирил (Успение Кирилово), в което четем: „... отиде на р. Брегалница и там намери няколко от славянското племе покръстени. А които намери непокръстени, той ги покръсти и ги обърна в православната вяра, бяха 54 000“.^[35]

С други думи, „Успение Кирилово“ подобно на „Солунската легенда“ твърди: първо, че Кирил е покръстил населението по поречието на Брегалница и второ, че е създал азбука точно за това население. Излишно е да казваме колко ценна намираме тази информация. Стойностно определяме и единственото различие между двата източника. Житието говори за славяни, докато легендата — за българи, когато определя населението в района на р. Брегалница. Това различие може някому да се стори незначително, но ние сме склонни да му отдадем нужното внимание, след като го откриваме точно в „Краткото житие на Кирил“. Защото нали това бе единственият източник, дал информация за етническия произход на самия Кирил. Възможно ли е той да бъде определен за българин, а населението — за

славянско, без авторът да е бил наясно с различията между двата етноса? Още повече, когато този автор се предполага да е Климент Охридски?

И така, Кирил е представен за българин, а населението — за славянско. Нека разгледаме това твърдение. Трябва да се съгласим, че неговата втора част е достоверна — в основни линии населението в района е било наистина славянско. Следователно достоверността на българския произход на Кирил ни предоставя самото житие. Как обаче да си обясним противоречието при определяне етническия състав между „Успение Кирилово“ и „Солунската легенда“? Явно е, че след като веднъж сме приели житието за достоверно, то грешката трябва да търсим в легендата. Но дали изобщо става въпрос за грешка или има някакво друго обяснение? Допуснатото различие бихме могли да обясним с различното време, когато са съставяни двата източника. Успение Кирилово е писано през IX в. Областта на Брегалница наскоро преди това е влязла в границите на българската държава, а населението е било с предимно славянско самосъзнание. Два века по-късно, когато е писана Солунската легенда, това население вече се е било интегрирало и авторът ѝ го е записал като българско. Разбира се, причината за подобно записване би могла да е и в автора. Така или иначе, без значение дали причината е субективният фактор или факторът време, различието е логически обяснимо.

И за да бъдем изчерпателни, нека разясним, че освен посочените два източника, темата косвено намира продължение и в други още някои ранни свидетелства за кръстителска дейност на Константин по българските земи преди отиването на братята в Моравия.

В „Проложното житие на Кирил“ е записано: „След това отиде при българите, проповядвайки Христовото учение“.^[36] Пак за същото свидетелства и „Моравска легенда“ №4, където четем: „като тръгнал, първо пристигнал при българите, които с Божията помощ обърнал със своята проповед във вярата. Като продължил оттам, пристигнал в страната Моравия.“^[37] Подобна картина рисува и „Чешката легенда“.^[38]

Кога Кирил би могъл да проповядва в България — преди посещението му в Моравия? Преки данни по въпроса липсват, освен тези относно Брегалнишката мисия. Да покръстиш хиляди хора в една кампания, със сигурност е изисквало немалко време и едва ли е било

възможно това да стане „на крак“, преминавайки през българските територии на път към Моравия.

Нека да обобщим. Налице са данни за посещението на Константин-Кирил в района на р. Брегалница. Тук той е извършил масово покръстване на местното, предимно славянско, население. За целта той е разполагал и носел със себе си църковна книжнина — преводи от гръцки на църковнославянски език, написани на азбуката, съставена от него. И да поясним, че по това време областта вече е попадала на територията на Борисова България. Тези факти се подкрепят и от други данни, говорещи за провеждано покръстване по българските земи, предхождащо това в Моравия. Не е трудно да съобразим, че забързаният ритъм на живот през следващите години, до самата смърт на Кирил, не разполага с подходящо свободно време за подобна дейност. Оказва се, че единствено подходящото за целта време е преди мисията в Хазария, т.е. в „тъмния“ период между 855 и 860 г. Така стигаме до извода, че мисията по Брегалница трябва да е била в края на 50-те години на IX век. А азбуката е била подготвена и по-рано.

Оказва се, че тези малко коментирани и останали извън вниманието на историографите данни внасят твърде различна представа за делото на двамата братя. Първо, защото става ясно, че преди Моравската и дори преди Хазарската мисия те са имали дейност в пределите на България. Второ, защото тази мисия е била първата, свързана с разпространението на писмеността, съставена от Константин-Кирил. Трето, защото става ясно, че близо десетилетие преди официалното покръстване на българската държава, Борис I е покръстил подвластните му покрайнини. Естествено е населението на тези наскоро присъединени от Византия земи да е било вече християнизирано. Това съвсем не омаловажава стореното от Борис, а внася нови щрихи в цялостната картина от покръстването на България.

Излишно е да казваме, че всичко това представя по значително нов начин мястото на България в дейността на светите братя. Опровергаваме наложеното мнение, че тя никога не е била цел на тяхната мисия, а само земя, съседна на страните, които те са посещавали, през която само са минавали. Друг въпрос е, че изворите не дават гласност на тази им дейност и премълчавайки я, сякаш я отричат. И забележете, единствено младият български владетел

допуска Константин и Методий в царството си — не само да преминат, както се твърди, но да покръстват смесеното местно население. Нещо повече — и да проповядват на собствения му език, като за целта Константин изготвя азбука от 35 (32) букви. Тук покръстването и налагането на новата азбука е едновременен процес. Това става десетина години преди официалното покръстване на българите. С мисията по р. Брегалница е свързана една от седемте построени от Борис църкви в България — една от тях е в гр. Ровно, смята И. Снегаров.^[39] Необяснимо и недопустимо е премълчаването на тези факти в официалната историография през годините.

---

[33] Юхас, П. Цит. съч. с. 104. ↑

[34] Рънсиман, Ст., История на Първото българско царство. С., 1993 с. 108–109, 114. ↑

[35] Христоматия по старобългарска литература. С., 1967, с. 129.

↑

[36] Проложно житие на Кирил. — В: Прослава на Кирил и Методий, с. 63. ↑

[37] Моравска легенда №4, цит. по П. Юхас, с. 73. ↑

[38] Пак там, с. 106. ↑

[39] Цитат по Маргаритов, М. и др. Цит. съч., с. 63. ↑

1.5. МИСИЯТА В ХАЗАРИЯ

За разлика от мълчанието по отношение на дейността им в България, мисията в Хазария (860–861) е една от най-широко коментираните, макар че нейните цели и резултати са обвити в неяснота и си остават загадка за официалната историография. За нас тя представлява интерес в няколко посоки и ще се постареем да ги осветлим, доколкото това е възможно.

Трябва да имаме предвид, че тази мисия е организирана от византийския патриарх Фотий, за който е известно, че е етнически хазарин. Начетен и властен, първоначално той дълго време е бил секретар на император Михаил III, а през 858 г. е избран за патриарх. Оставя след себе си във византийската история ярка следа на държавник, духовник и книжовник. Известен е като учител и благодетел на Кирил, който останал близък негов сътрудник и довереник до свалянето му от император Василий I, след убийството на Михаил III през 867 г.

Намираме за важни тези подробности, за да бъдем наясно с възможностите, с които Фотий и респективно Кирил са разполагали. Като знаем, че те са били заедно на мисията си при сарацините, явно оказала влияние за съставянето на Глаголицата, то не бива да се учудваме на продължителния престой на Константин и Методий в Херсон и на заниманията им там с изучаването на чужди езици и на самаранската книжнина. Тези занимания бихме могли да разглеждаме като нов етап в работата на Константин върху съставянето на азбука — Кирилицата. Каква е причината само няколко години след създаването на Глаголицата Константин да пристъпи към създаването на втора азбука? Това е въпрос, на който ще се върнем по-късно.

Когато става дума за Хазария, редно е да посочим, че тя е средновековна държава, основана върху територията на Стара Велика България на кан Кубрат, в която българите като народност съвсем не са изгубили своето значение. Напротив, те са съумели да запазят своята автономност и начин на живот, като са разполагали със значителни управленски възможности. За това говори титлата „болгиций“,^[40]

носена от някои от местните владетели. Смята се, че истинската изпълнителна власт е била съсредоточена в ръцете на българските феодали, докато каганът-хазарин имал представителни функции. Поради същите причини държавното устройство почти не се различава от това на Кубратова България и има структурата на каганат. Самите хазари с нищо не се отличават от заварените българи по своя бит, култура, духовност, език, вярвания, обичаи, включително и антропологични особености. Затова досега не са установени съществени разлики между двата народа.^[41] Известно е само, че българите били подвластни на владетелския род Дуло, а хазарите — на Ашина. Всичко това, както и самото име на хазарите ни дава основанията да предположим, че те водят произхода си от хунобългарския Газан, който ние познаваме под името Авитохол. Допускаме, че те водят началото си от онези потомци на легендарния родоначалник, останали някога в Седморечието, за разлика от ордите на Баламбер (Баламер, Булюмар), които с края на хунската държава Юебан през IV в. се придвижват на запад. Останалите в Седморечието хазари правят това три века по-късно, като ги застигат и продължават съвместното си съществуване в земите на Прикавказието и Приазовието. Мнозина съвременни автори виждат само противопоставянето между хазари и българи, без да се задълбочават в историческите дадености и да отчитат факта на близкото родство между двата народа.

Спираме се на всичко това поради хазарския произход на патриарх Фотий. Защото именно като такъв той би следвало да знае достатъчно за културата на българи и хазари. А като истински учен и книжовник, едва ли би пропуснал съществуването на стара писменост на територията на Хазарския каганат. Известни са литературни свидетелства, че хазарите са имали писменост. Така например, в известното писмо на цар Йосиф (X в.) четем изрази като: „Това е запазено в нашите книги... Аз намерих в родословните книги на моите предци... При мене е записано...“ Данни за същото ни е оставил и персийският историк Фахр-ад-Дин в неговата „Хазарска книга“, където говори за хазарска летопис и „летописни книги у хазарите“. Той пише: „Хазарите също имат писменост, която произхожда от руската. Те пишат отляво надясно... с букви, които не са съединени помежду си... Имат общо 21 букви.“^[42]

Разбира се, казаното за руската азбука е направило впечатление още на изследователя В. Бартолд и той не се колебае да го определи като „недоразумение“. Независимо от това, не са малко съветските автори, проглушили света с приказките си за т.н. руска азбука, открита от Кирил и Методий в Херсон. Тук само ще отбележим, че става дума за руническите надписи, открити в Маятското градище и Саркел, които по мнението на А. Щербак и М. Артамонов не са гръцки, а наподобяват орхоно-тюркските надписи от VII–VIII в.^[43] Да не забравяме, че за наличието на книги у хазарите свидетелства и Климент Охридски в съставеното от него „Пространно житие на Кирил“.

Има ли тогава нещо чудно, че след съвместната заедно с Константин мисия при сарацините, когато възниква идеята за глаголическата писменост, Фотий го изпраща в родната Хазария? Тръгнали на дипломатическа мисия, двамата братя престояват повече от година в Херсон. Тук те се занимават изключително с книжовна дейност. Ако за книжовника Фотий наличието на древна писменост по българските земи представлява някакъв интерес, още по-голям интерес представлява тя за държавника Фотий. Богослужението на собствения за определен народ език е широко разпространен похват на византийската дипломация и константинополската църква в стремежа ѝ да налага влиянието си извън империята. И ако за западната римокатолическа църква той е напълно чужд и литургиите навред са били изнасяни на латински език, то в случая с източното православие нещата стоят по съвсем друг начин. Както вече споменахме, Пространното Св. Кирилово житие ни предоставя сведения относно самаранските книги — Евангелие и Псалтир, „рушкым писменем писано...“, т.е. написани с „рушки“ или „рошки“ букви. Излишно е да казваме, че в центъра на дискусиите попада именно определението „рушки“.

Да си припомним превода, който М. Артамонов дава на свидетелството на Фахр-ад-Дин, че хазарската писменост произлиза от руската. Според нас тук преводът е погрешен и се има предвид писането с „рушки“ знаци, подобно на казаното в Пространното житие на Кирил. Това съобщение е важно, доколкото показва, че прилагателното „рушки“ не е случайно или погрешно записано от Кл. Охридски. А че става дума за резки, разбираме от разяснението по

отношение начина на записване на буквите — според същото съобщение. Защото буквите не биват съединявани точно при руническите писма и там, където се изписват с резки, а не се рисуват.

Както находчиво отбелязва Д. Табаков, терминът „писмо“, употребен в Житието, се отнася за буквите, а не за езика, на който са били написани Евангелието и Псалтира. Независимо от това, изследователите обикновено свързват определението „рушки“ с названието на определена народност: руска, сурска, сирийска, готска или согдийска. Това обстоятелство разгаря остротата на споровете, но досега не е довело до решаването на проблема. Ето защо можем да се усъмним в самата продуктивност на посоката на изследване. Основание намираме в друг древен български текст, приблизително от същото време. Става дума за известната творба „О писменах“ на Черноризец Храбър, където между другото е казано: „С черти и резки четяха и гадаеха същите преди покръстването.“

Особено впечатляващ пример намираме в думата *резкица*, срещана във „Веда словена“. Тук тя присъства в три от четирите обредни песни в сборника. В речника към раздела четем: *резкица* — значи писар; от резки прави.

С черти и резки! Не ви ли напомня това „резки“ за „рушките“ букви от „Житието“? Защото по своята фонетика двете думи са твърде близки. А защо да не са сходни и по своята етимология? Защото българската дума резка произлиза от глагола режа, който пък служи за основа на немалко производни от него думи в славянските езици. Като например руското *резать* — режа, коля, нашенското *режа*. Но не само в славянските езици, тъй като подобни думи с близко значение откриваме и в английския, където *raze* означава изстъргвам, а *razor* — бръснач; и в румънския *raz* е бръснене, *raza* — обръснат, гладък; в немския *resieren* — бръсна, а *zerriessen* е разкъсвам. В латинския *resto* означава остатък, *reseco* е режа, отрязвам, а *resectio* — изрязване. Оказва се, че и в новобългарския, и в старобългарския, и в редица други езици, като руски, румънски, немски, английски и дори в латинския, коренът раз-рез служи за образуването на широк спектър понятия, изразяващи действието режа, изрязвам (бръсна), правя на части, късам, руша или правя резки върху нещо. А сега, обръщайки се към темата за писмеността, да си припомним, че не са малко онези писмености, при които буквените знаци се изрязват или изсичат върху

твърд материал — камък или дърво. И тези знаци наричат руни или рунски знаци. Почти същото като рушки. Като потвърждение, в руския език има думата ручка (писалка, перодръжка) — средство за писане.

Оказва се, че определението „рушки“, отнесено към буквите в „Пространното житие на Св. Кирил“, съвсем не фиксира наименованието на определен народ, както се мисли понастоящем, а начина на тяхното изписване. Днес това може да се стори някому безсмислено, но някога съвсем не е било така. Изписването на буквите в някои писмености е ставало по два независими помежду си начина. Първият начин се е свеждал до изрисуването им с четка или изписването им с перо и тогава се говорело за букви. При втория начин изписването ставало чрез надраскването или гравирването на знаците, които отговарят на съвременната представа за руни. Те имали заострени, ъгловати форми и служели за изписването на кратки текстове върху дърво или камък. Така например елфите, по данни на Д. Толкин, имали два типа азбуки, които носели названията Тенгвор или Тиу (букви) и Кертар — съкратено Кирт (руни).^[44]

С това като че ли отпада неразрешимата загадка с рушките букви от Житието. Разбираема става и логиката, довела до появата на две различни азбуки (Глаголица и Кирилица), предназначени за писмеността на един и същ народ. Както и обстоятелството, че най-вероятно и двете са дело на един и същ човек. Разбираеми стават и различията между двете азбуки, доколкото Глаголицата има закръглени знаци, явно рисувани или изписвани. Тази особеност е наложила възникването на по-късната рационализирана „ъгловата“ Глаголица у хърватите като развитие на българска „заоблена“ Глаголица.^[45] При Кирилицата знаците имат остри, ъгловати форми, наподобяващи древната хунобългарска руническа писменост, открита навред по земите, обитавани от дедите ни: и в България на Аспарух, и във Волжка България, и в Стара Велика България, по поречията на Дунав, Волга и Кубан, но и по земите на древната Балхара — в Памир и Хиндукуш.

Тези рунски (рушки) знаци са били изписвани освен върху скали и каменни блокове, но също и в книги, щом ги откриваме по страниците на споменатите Евангелие и Псалтир. Това би означавало, че все някъде трябва да съществуват данни за тази ранна хунобългарска книжнина. Известно е, че досега такива книги не са

открити и би било наивно да очакваме някога това да се случи при наличните данни за погроми над българската книжнина през следващите векове по земите, обитавани някога от българи. Нека видим как стоят нещата в чуждестранните извори, като се възползваме от задълбоченото проучване по въпроса, направено от Д. Табаков.

През VIII в. в така наречената Готска епархия в Крим съществува Оногурска, т.е. Българска епископия, основана тук от арменския просветител Кардос и неговите ученици. Според „Църковна история“ на Захарий Ритор, Кардос престоял в земите на хуните (навсякъде Д. Табаков използва израза хуно-българи) от 515 до 529 г., след което се прибрал в Арран (Кавказка Албания), а мястото му заел Макар (Маку). Тук те „въвели църковната писменост за хуните, т.е. разпространили църковната литература на хунски език“. За Кардос — „епископът на България“, „почетен от император Юстиниан“ (527–565), се говори още в коментара върху втория канон на Втория Вселенски събор в Константинопол (381 г.) на Теодор Балсамон. Но най-любопитно тук си остава появата на името България, при това като име на държава: „Ако обаче намериш и други автокефални църкви като тази на България, на Кипър и на Иберия, да не се учудваш“.

Не по-малко интересни са и сведенията относно „провинция България“, на юг от устието на Дунав, на територията на Малка Скития, които научаваме от Йоан Никиуски във връзка с бунта на Виталиан (513–518 г.). Както и за Буршан — седалището на Бурджаните пак по тия земи, разрушено от армиите на готския Теодорих по време на военните действия от 481–482 г. Кога са се заселили тези българи южно от р. Дунав, научаваме от Клаудиан от Александрия, от Йоан Антиохийски и от Созомен. Това е станало на три последователни вълни, първите две от които при управлението на император Теодосий I (379–395), а последната и най-мощна — през 408 г. Пак от Созомен научаваме, че през първите десетилетия на V в. град Томи (днешна Кюстенджа) е бил център на епархия с хуно-българско население. Д. Табаков предполага, че тъкмо местният епископ Теотимий е водил проповедите си на хуно-български език, като е ползвал за целта хуно-българска азбука, заимствана по-късно от Кардос и Макар.

Казаното за Теотимий също не изчерпва въпроса за хуно-българската азбука, разпространена на територията на Стара Велика

България на кан Ирник и в бившите предели на Хунската империя. По данни на историка М. Дасхуранци, докато епископ Теотимий бил в Томи, Св. Мащоц-Мезроб съставил писменост за езика на хуно-българите в Кавказ. Неговите ученици и последователи се заели да я разпространяват — едни в Кавказ, а други „преминавайки през много земи“, вероятно са установили връзка и с Теотимий. По-нататък, в следваща част на „История на кавказките албанци“, М.Дасхуранци уточнява: „Той (Мащоц-Мезроб и учениците му) сътвори азбука за гърлестия, разчленен, варварски и груб език на Гаргарчик“ (т.е. на хуно-българската група, населяваща областта Гаргарк в провинция Ути).

Така, облягайки се на изворите, днес можем да твърдим, че хуно-българите в Кавказ са притежавали азбука още по времето на император Теодосий II (408–450) и на персийския цар Йездигерд I (399–420), т.е. между 408 и 420 г. Тази писменост се е разпространила не само на територията на Прикавказието, но е достигнала от другата страна на Понта, в Малка Скития — бъдещата провинция България.

На друго място в „Историята“ си Дасхуранци отбелязва, че Св.Мащоц-Мезроб, след като изобретил букви за арменците, кавказките албанци (азербайджанци) и иберите (грузинци) и ходил до Йерусалим на поклонение, при завръщането си разпространил евангелското учение в още много земи, включително и в земите на утиачик (утите, българите-утигури), за което вече споменахме, но „и на другите чужди племена, които Александър Македонски бил покорил и заселил около голямата Кавказка планина, а именно ГАРГАРК и КАМИЧИК ХЕПТАЛК. Той ги върна отново към христовата вяра... Той ги научи да пишат на техните собствени езици.“

Научаваме, че освен даването на азбука на варварския и груб език на племето гаргарк, светият апостол е просветил и племената от областта Камичик Хепталк от същата провинция Утиачик. С името Хепталк арменците са наричали Хефталитите, т.е. Белите хуни. Колкото до името Камичик на територията на североизточната част на Кавказ, това име Д. Табаков извежда от китайската транскрипция Куо-муо-гией на названието на кипчако-куманската група Кумиджи, съответстваща на царската орда на унугундурите-оногундури на кан Кубрат и кан Аспарух. Връщайки се към казаното за етническата природа на населението гаргарк и на утите-утигури, трябва да

отбележим, че всичките тези народи гаргарк, кумиджи и хепталк, подобно на утигурите, дали името на цялата провинция Ути, са принадлежали към хуно-българската етническа група. За цялото това население Св. Мащоц-Мезроб е изнамерил азбука, с помощта на която въвел богослужението на собствения език на това население. Както разбираме от текста в „История на кавказките албанци“, на него не му се е наложило да го покръства, а само да го върне отново към христовата вяра. Така се изправяме пред въпросите, дали хуно-българите в Кавказката провинция Ути са били покръстени преди V в., кога е станало събитието и съществуват ли някакви писмени свидетелства за него.

Отговорите на тези въпроси ни дава отново Дасхуранци, с твърдението че завърналият се от Йерусалим Мащоц-Мазроб отседнал в провинция Ути, в съседство с местността Гиз. Според сирийската, арменската и албано-кавказката религиозна традиция, някога тук е съществувала църква, изградена от Елисей — последовател на Христовия сподвижник апостол Тадей. След смъртта на Св.Тадей, Елисей се заселил в селището Гиз в едноименната местност и тук издигнал своята църква, проповядвайки Христовото учение. Когато говори за народите по тези земи, Страбон (64 г. пр.Хр. — 21 г. сл.Хр.) изброява имената на скити, ути, каспии и албанци. Приблизително два века по-късно Дионисий Периегет споменава същите народи с една само разлика — вместо ути той записва името на хуните. Всичко това допълнително потвърждава хуно-българския произход на населението в провинция Ути. „Така установяваме — обобщава Д. Табаков, — че споменатото «преди много време», когато «чуждите племена» гаргарк и камичик хепталк са приели християнството, е било през епохата на Св.Тадей, Св.Елисей (Елише) и техните последователи, т.е. в началото на I в. сл.Хр.“

В заключение на всичко казано дотук, г-н Табаков стига до тезата, че Константин-Кирил и Методий не са били истинските създатели, а само съставители на българската азбука и че те са намерили образа ѝ в Херсон, в лицето на „рушката“ писменост от Евангелието и Псалтира, дело на Кардос и Макара през VI в. Те на свой ред също са ползвали вече готовия модел на хуно-българското писмо, съставено от Мащоц-Мезроб и учениците му в началото на V в. за хуно-българските племена гаргарк и камичик хепталк. Но и

последните също са само съставители, използвайки за основа „писмото, което тези български групи вече са употребявали“.

„Какво е било това писмо?“ — се пита Д. Табаков и сам сочи отговора. „Това са надписи по каменни плочи (скали, често придружени с примитивно стилизирани рисунки на животни или ловни сцени)“. Такива, каквито са ни познати навред по земите, обитавани от старите българи — от Плиска и Преслав, от Мурфатлар (Бесарабия), Саркел и Велики Булгар, от Средна и Централна Азия. Само в развалините на манастира край гара Равна (Провадийско) през последните години са открити близо 300 каменни надписа и над 3200 рисунки. Тепърва предстои изследването на това безценно национално богатство. Първите стъпки в тази посока са многообещаващи. Защото по данни на проф. К. Попконстантинов, надписите се делят на шест групи: на гръцки език, писани на латиница, старобългарски — с кирилско и глаголическо писмо, двуезични — на гръцки и старобългарски, но има и РУНИЧЕСКО ПИСМО, и СМЕСЕНО ПИСМО — на КИРИЛИЦА и РУНИ! Това е най-впечатляващо! Защото показва връзката между старата руническа и новата кирилска азбука.^[46]

Да си припомним казаното за сходството във външния вид на знаците в Кирилицата и на кирта (руните). Твърденията на Д. Толкин, макар отнесени към приказния свят на елфите, намират потвърждението си в българските старини. Налага се изводът: българската Кирилица представлява усъвършенствано и подобро развитие на старобългарската руническа писменост. Тя не възниква от нищото, а е стъпила на здравите, многовековни основи на нещо реално съществуващо и оказало се достатъчно жизнено, за да устои на превратностите на времето. Тя го е развила и пригодила към съвременните условия, смъквайки свещените знаци на знанието от камъка върху страниците на книгите.

Всички тези разкрития около българската Кирилица са свързани с Хазарската мисия на братята Константин и Методий. Тук, при престоя си в Херсон, те са имали възможността да се запознаят с онези книги самаранские — Евангелие и Псалтир, писани с „рушко писмо“. Само пет години след съставянето на Глаголицата и упоритата работа по първите преводи на църковна литература, двамата братя просветители попадат на следите на писменост, съставена преди

повече от три века за нуждите на христовото богослужение на езика на кавказките хуно-българи. Те са оценили по достойнство предимствата на тази заимствана от руническата писменост азбука. Каква точно азбука те са открили и дали и доколко впоследствие са я подобрили, за да достигне тя до нас в известния ни вид, не знаем. И едва ли някога ще научим. Знаем обаче, че те са я съхранили и тъкмо благодарение на тях тя е достигнала до нас.

Безспорно, значението на Хазарската мисия за съставянето на Кирилицата е най-важното нещо поне за изследването ни. Самата мисия, колкото и добре известен исторически факт да е тя, остава неясна по отношение на целите и задачите, възлагани ѝ от византийската власт. За съжаление, житията и летописите отразяват изключително видимите, външни прояви и това са ни единствените ориентири. Дори и косвени, някои от тези свидетелства могат да имат отношение към разглежданата тема, като например епизодът със самаранските книги, писани с рушки букви, станали ключов обект на многобройни дискусии. Интерес в това отношение може би представлява и един кратък текст по повод мисията, представен от сборника „Джагфар тарихи“. Според него: „Хазарските българи приели братята за нови духове-спасители, нарекли ги синове на Барис (както наричали алпа Кубар) — «халиби» (вестители на победата) — и изпитвали към тях огромно доверие, но внезапно Балинецът (т.е. византийският император) ги отзовал...“^[47]

Намираме за неправдоподобно обяснението, че братята са наричани по този начин, защото те (хазарските българи) казвали така на Кубар. Трябва да се знае, че Барис е едно от имената на алпа вълк. И Кубар не е негов син, т.е. между двата алпа няма родствена връзка. В случая не виждаме никаква причина нашите равноапостоли да бъдат сравнявани нито с алпа на бойната слава и войната, нито с този на гръмотевиците и светкавиците. Наистина алп Барис се смята за основоположник на човешкия род, след като яребицата родила от него първите три момчета и тяхната сестра, но и в този случай не откриваме никаква видима връзка. Именно това подхранва съмненията ни относно истинността на обяснението. За кой Барис става дума тогава? Не се сещаме за друг, освен за българския княз Борис I. Посещението в Хазария е било през 860–861, т.е. преди покръстването и преди мисията на братята в Моравия, и единствената причина Кирил и

Методий да бъдат наречени „синове на Барис“ би могла да бъде свързана с мисията им в българска Брегалница. Ето защо, струва си да се запитаме: възможно ли е този кратък текст да бъде разглеждан като свидетелство за връзката между Солунските братя и българският кан Борис още от времето на Брегалнишката мисия?

---

[40] Артамонов, М. История хазар. Л., 1962, с.91, 374, 382. ↑

[41] Пак там, с. 156, 268–269, 293, 307–308, 314–316, 336, 361–362, 379, 408, 411. ↑

[42] Пак там, с. 268. ↑

[43] Пак там, с. 209. ↑

[44] Толкин, Дж. Властелинът на пръстените. С., 1999, с. 1062–1071. ↑

[45] Маргаритов, М. и др. За Кирил и Методий.... с. 60. ↑

[46] Табаков, Д. Хоризонти на познанието, с. 76; 78–80; 87–90; 102; 103; 110; 111; 68; 127–128; 134; 104–105. ↑

[47] Джагфар тарихи. Т. 3, с. 99. ↑

1.6. МОРАВСКАТА МИСИЯ

Само година след завръщането на двамата братя от Хазария, византийският император Михаил III получава писмо-покана от великоморавския княз Ростислав. Това предопределя следващата им мисия, този път в Моравия.

Моравската мисия, като всичко свързано с дейността на братята просветители, крие доста неясноти и двусмислие. Някои изследователи говорят за първи и втори етап на мисията, други — за две мисии. Каква е истината? И изобщо, коя е Великоморавия на княз Ростислав — поставя въпроса Петър Юхас. Защото през IX в. в Европа са съществували едновременно две географско-политически области с името Моравия. Тогава за коя Моравия говорят житията на светите първоучители?

Известно е, че Моравската мисия е по покана на Великоморавския княз Ростислав, отправил писмена молба до император Михаил III да му изпрати учени хора, които да направят църковната служба разбираема за обикновените хора, на родния им език. Писмото е получено през есента на 862 или пролетта на 863 г. и наскоро след това братята се отправят на път. Посрещнати са с почести от Ростислав в столицата Велеград.^[48] Мисията продължила три години (863–866 г.). Според мнозина тя е свързана с първоначалното разпространение на българо-славянската азбука. Вече посочихме, че в действителност най-напред това е станало в годините преди Хазарската мисия (860 г.), когато изворите описват просветителската дейност на Константин Философ по р. Брегалница, т.е. на българска територия. Съвременните изследователи допускат, че азбуката, носена от братята при Моравската им мисия е Глаголицата, доколкото се приема, че именно тя е била готова още през 855 г. Това се потвърждава от широкото ѝ разпространение в Далмация и Хърватско. Последващият петгодишен период е бил единственото време, в което те биха могли да се занимават с подготовката на преводна християнска литература.

Изследвайки обстойно и задълбочено въпроса с Моравската мисия на Кирил и Методий, като се опира на цял набор писмени свидетелства още от тяхно време (IX в.), П. Юхас хвърля нова светлина върху проблема, оборвайки наложилите се в историографията фалшификации на чешките летописци от XIV–XVI в. Той разглежда работите на съвременници на братята равноапостоли, като т.нар. Баварски географ (IX в.) и свидетелствата на лотарингския игумен Регина (IX в.), както и на по-късни автори — византийския император и хронист Константин Багрянородни (X в.), хорасанеца Гардизи (XI в.), ползвал работите на персиеца Драйхани (IX в.), на баварския писател Авентин (XVI в.), на немския Хелмолд (XVI в.) и унгарския историк Д. Скленар (XVIII в.). Юхас обръща внимание, че те добре са различавали наличието на две области с името Моравия, тъй като са известни две реки с това наименование, и двете — притоци на р. Дунав.

Днес положението е същото и е прието да се говори за Северна и Южна Морава, като първата се влива в Дунав при гр. Братислава, а втората — при Белград. Южна Морава е била записана с името Маргус, по това на едноименната римска крепост близо до устието на реката, докато Северна Морава е била известна с името Марус или Марован. Етнонимът моравци се появява през 884 г. и е обобщено наименование на населението и от двете области, след обединяването им в едно от княз Светополк. Дотогава моравците са били известни като марахони или моравани, но специално южните моравци са били известни като маргенци.

Особено важно е да поясним, че Константин Багрянородни за удобство използва различни наименования на двете области и Северна Моравия я записва под това име, докато Южна Моравия записва като Мегали (т.е. Стара или Велика) Моравия. Именно тази Велика Моравия е Великоморавия на княз Ростислав. В географски смисъл центърът ѝ съответства на областта Сирмия, по името на едноименния град Сирмиум (днес Сремска Митровица), оградена между реките Сава и Драва, достигайки на север р. Тиса, а на юг — р. Морава. На практика Великоморавия е включвала части от Горна Мизия, Долна Панония, Дакия и Далмация. Още от времето на Кубрат тя е била населена със славянски племена: т.нар. абодрити, браничевци и тимочани и земите им са граничели на север с маджарите (тюрките) в

Унгария, на юг с хърватите, на изток — с българите и на запад — с карантийците. Дълго време център на областта е бил Сирмиум (Срем), но по-късно столица става Велеград, както Константин Багрянородни записва на гръцки Белград.^[49]

Оказва се, че Великоморавия на княз Ростислав, станала повод за поредната мисия на Кирил и Методий, съвсем не е т.нар. Чешка Моравия, а Южна Моравия. Има и още нещо: тази Мегали Моравия по времето на солунските братя е българска територия, т.е. част от българската държава на Борис I — „Българска Моравия“, както я нарича П. Юхас.

Свидетелство за това, че Моравия е била българска територия и че точно моравските князе като български васали са проявявали интерес и желание за покръстването на областта, откриваме в „Солунската легенда“. Тук Константин разказва как българските князе като узнали, че се намира в Солун, се събрали и воювали за него, докато управата не им го предала. Любопитното е, че на първо място сред българските князе е посочен „Великият княз Десимир Моравски“.

Дали е съществувал моравски княз с това име не знаем, но името е безспорно славянско, а наставката му откриваме у известния южноморавски владетел Моймир I (830–846). Виждаме, че великият княз на Моравия е представен като български княз и това ще рече, че става дума за владетел не на Чешка, а на Българска Моравия. И този моравски български владетел е готов да воюва, за да бъде покръстен той и българският народ. Допълнително свидетелство намираме в използваното прилагателно „Великият“, отнесено към княза, защото със същия успех то би могло да бъде отнесено и към областта Моравия, по начина, както е направил това Константин Багренородни, записвайки Южна (Българска) Моравия като „мегали“, т.е. „велика“ Моравия или Великоморавия, както тя е влязла в българската история.

Косвено потвърждение на това ни дава писмото на император Михаил III, с което той препоръчал на княз Ростислав Константин-Кирил, като „най-мъдрият мъж, който владее и моравски език“.^[50] Откъде ли Кирил е владееел специално моравски език, при все че е бил полиглот, бихме се запитали ние, доверявайки се на препоръката на императора? Възможно ли е за краткото време след хазарската мисия до тръгването му за Моравия (около година) той, колкото и да е мъдър и дори заедно с Методий, да състави азбука за непознатите му

моравци, и да преведе някакво минимално количество църковна литература за проповедите си, за да се отпрати на път? Но учудването ни става разбираемо, след като знаем, че те са се справили със задачата си блестящо. А обяснението ни го дава самият император, обръщайки се към Кирил, след като му е прочел писмото на княз Ростислав с думите: „Вие сте солунчани, а всички солунчани говорят чисто славянски.“ Езикът, наречен в писмото на Ростислав „наш“, т.е. моравски език и определен от Константин като „техен“, византийският император смята за еднакъв с езика на солунските славяни. „Езикът на българските моравци е бил идентичен с езика на останалите славянски племена в българската държава“ — завършва Юхас.

Само така можем да си обясним причината, поради която императорът е бил сигурен, че Константин знае моравски език. Просто той е бил еднакъв с езика на останалите славяни, който братята са познавали дори и бегло още от детството си. Нали бяха отраснали в Солун, обитаван по това време от многобройни славянски заселници? Азбуката, Глаголицата също беше готова и дори бяха я изпробвали вече при мисията си по Брегалница, затова Михаил III е говорил самата истина. На молбата на Ростислав той е откликнал коректно и адекватно, изпращайки му мъдрия човек, съставил азбука за българските славяни, който освен всичко се е бил подготвил и със самите проповеди на славянски език.

Заслуга на П. Юхас за българската история е идентифицирането на Великоморавия с Южна (Българска), с което опровергава наложилата се теза за Северна (Чешка) Моравия. Изследвайки задълбочено действията на известните от това време великоморавски князе Моймир I (818–846), Ростислав (846–870) и Светополк I (870–894), той недвусмислено установява, че те са били владетели на земите около Южна, Българска Морава (р. Маргус). Малко неочаквано за неподготвения читател се оказва, че Ростислав — великоморавският владетел, изпратил молбата до император Михаил III да му проводи хора, които да извършват богослуженията на собствения за народа му език — съвсем не е бил княз на Северна Моравия, както обикновено се мисли, а на Южна Моравия. Затова не бива да се учудваме, когато сред членовете на българското пратеничество на църковния събор през 879 г. откриваме моравския княз Светополк. Или написаното в „Моравската

легенда“ № 6, която говори за мисията на братята сред „българския моравски народ“.^[51]

Същата теза откриваме във „Второто българско житие на Св.Наум“, в което четем: „... и се прилепи (Наум) към равноапостолите Константин Философ и брат му Методий. Като обхождаха и поучаваха мизийския и далматинския народ, навсякъде той вървеше след тях, дори до самия Рим“.^[52] От казаното следва да приемем, че Наум е обхождал мизийската и далматинската земя, т.е. българските, моравските и хърватските земи заедно с двамата братя, преди кончината на Кирил. А това би могло да стане единствено при първата Моравска мисия на братята от 863–866 г. Тя включва освен Моравия, също Мизийската и Далматинската земя. Т.е. Великоморавия е била в съседство с български и хърватски територии, което изключва тази първа мисия да е била в Чешка (Северна). И накрая, случайно ли времето на тази мисия съвпада с покръстването на самия български княз и целия му двор през 865 г.?

И така, Моравската или Великоморавската мисия на Кирил и Методий при княз Ростислав се оказва в Южна Моравия. По това време обаче част от нея е влизала в границите на българската държава, а друга част е била васална на Борисова България. Тогава Моравска или Българска е в действителност мисията? За правилното осветляване на въпроса П. Юхас привежда не едно и две свидетелства от руски, моравски, хърватски и чешки хроники: „Според съставената през втората половина на XII в. «Хърватска хроника», а и според «Моравската легенда», Солунските братя са покръствали в България, тръгвайки от Моравия, а «Чешката легенда» сочи, че те са отишли в Моравия след покръстването на България; от своя страна, «Хрониката на Нестор» (1113 г.) отбелязва: «Кирил, оставяйки Методий в Моравия, се завърнал в България.»“ Ето защо П. Юхас смята, че по-правилно би било да се говори за Българско-Моравска, вместо за Моравска мисия — мнение, каквото е отстоявал още Йосиф Асеманий през XVIII в.^[53]

В дълбок мрак е покрито и времето около финала на Моравската мисия до последвалата скоро след това мисия на Константин и Методий в Рим. От житията е известно, че тя е продължила „три години“, „40 месеца“ или „три години и половина“. Писмото на княз Ростислав до император Михаил III се датира към есента на 862 г. или пролетта на 863 г. Оттук се приема, че началото на мисията е през

същата тази 863 г. и следователно завършекът ѝ трябва да се очаква някъде в края на 866 или по-вероятно през 867 г.

Въпросът е изследван подробно от П. Юхас и той не смята, че е възможно по-точното ѝ датиране. Все пак проблемът с датирането на Моравската мисия не е неразрешим. Известно е, че писмото на папа Николай Първи, с което той кани Константин и Методий в Рим, е от 866 г. Такова е датирането му от Й. Асеманий, възползвайки се от „Италианската легенда“ и „Моравска легенда“ № 6. От друга страна, според „Пространното житие на Кирил“, папата го поканил, след като научил за него след бляскавото му представяне във Венеция при спора му с триезичниците: „С тези думи и с още много други думи философът ги посрами, остави ги и си замина. Като узна за философа, римският папа изпрати за него“^[54].

Константин-Кирил отива във Венеция при завръщането си от Моравия и след краткото гостуване на Коцел в Панония. От така представените събития следва, че писмото на папата трябва да е било след диспута във Венеция, който пък е бил на връщане от Моравската мисия. Тъй като писмото е от 866 г., то и мисията трябва да е приключила през същата 866 г.

Като знаем продължителността на цялата мисия според житията — 3,5 г. или 40 месеца и времето на приключването ѝ, лесно можем да пресметнем, че началото е било през 863 г. Това датиране на началото ѝ съответства на предполагаемото време, когато е получена в Константинопол поканата от моравския княз Ростислав — 862 или 863 г. Така ние смятаме, че проблемът с датирането на Моравската мисия е решен. Тя е започнала през 863 и е приключила през 866 г.

Изглежда странно, но след края на тази мисия братята се озовават в Панония при княз Коцел. Тоест, вместо да поемат обратно, назад към Византия по „моравския път“ — по който са дошли, те поемат на северозапад и оттук следите им се губят. Това обстоятелство става водораздел в мненията на изследователите и едни са склонни да приемат, че те са продължили направо за Рим. Други обаче смятат, че все пак те първо са се завърнали във Византия. А както вече стана дума, Нестор свидетелства, че Методий тъй и не се завърнал, а останал в Моравия, докато Константин-Кирил се бил завърнал в България. Нека проверим как са представени тези събития в техните жития.

В „Пространното св. Кирилово житие“ непосредствено след казаното за Коцел и Панония следва епизодът във Венеция и прочутият спор на Константин с триезичниците. Именно този спор става причина за поканата на папа Николай I към братята и от тук действието се измества направо в Рим.^[55] В „Пространното житие на св. Методий“ казаното по същия повод е малко по-друго и то допълва вече известното. Тук се говори, че след трите години, прекарани в Моравия, те се завръщат, което ще рече — във Византия, а папската покана се получава както установихме, през 866 г.^[56]

Ако обобщим казаното в двете жития, написани от Климент Охридски, ще установим, че диспутът във Венеция, който толкова е издигнал авторитета на двамата братя, се е състоял преди завръщането им в Константинопол. Това намира съгласие с поетата посока от Моравия на северозапад, към Панония, от където те са се озовали във Венеция. Тоест, пребиваването им във Венеция е станало на връщане от мисията им в Моравия, а не на път за Рим, както обикновено се мисли. Ще установим и това, че в житията не е отразено нищо за пребиваването на Методий във Венеция. В този смисъл въпросът за завръщането на Методий от Моравия остава открит. Още повече, предвид казаното в летописа на Нестор, че Кирил се завърнал сам и оставил Методий в Моравия. За същото свидетелства и разликата в продължителността на мисията в житията и според изчисленията на Й. Асеманий.^[57]

Годината 867 се оказва ключова и паметна за съдбата на двамата братя. През септември на същата година е убит император Михаил III, а благодетелят им — патриарх Фотий — е заточен и те загубват опората си в Константинопол. В края на годината почива и поканилият ги да посетят Рим папа Николай I. Пак тогава се случва и още нещо знаменателно, което оставя своя отпечатък върху цялата им бъдеща съдба. Покръстеният български княз Борис I променя външнополитическата си ориентация и отхвърляйки върховенството на Константинополската патриаршия, се обръща за духовно покровителство към Римската курия. Тъй ли иначе, светите братя едва завърнали се от тригодишната си мисия, започват подготовка за поредното си пратеничество, този път в центъра на католическия Рим.

- [48] Охридски, К. Из живота на Кирил. — В: Из старата българска литература. С., 1988, с. 59. ↑
- [49] Юхас, Петър. Кирил и Методий в Българска Моравия. С., 2000, с. 12, 16–17, 45, 66, 107. ↑
- [50] Охридски, К. Из живота на Кирил. — В: Из старата българска литература. С., 1988, с. 60. ↑
- [51] Юхас, П. Цит. съч., с. 56, 73. ↑
- [52] Второ българско житие на Наум. — В: Прослава на Кирил и Методий, с. 92. ↑
- [53] Юхас, П. Цит. съч., с. 56, 73, 103, 106. ↑
- [54] Пак там, с. 65. ↑
- [55] Охридски, К. Из живота на Кирил. — В: Из старата българска литература, с. 62–65. ↑
- [56] Охридски, К. Из живота на Методий. — В: Из старата ..., с. 68–69. ↑
- [57] Юхас, П. Цит. съч., с. 77, 106. ↑

1.7. МИСИЯТА В РИМ

Мисията в Рим (868–869) представлява върхът в живота и делото на двамата просветители. Този път тя се оказва особено тържествена и плодотворна. А ето и по-пълната картина на техния триумф, обрисувана от Фани Попова-Мутафова: „Българското Евангелие било осветено и положено в храма «Света Мария в яслите». В храма на Свети Петър била отслужена литургия на български, а след това в олтара на същия храм било пренесено българското Евангелие. По заповед на папата, епископ Формоза — който бил любимият духовник на българския цар — ръкоположил в свещенически сан доведените от Кирил и Методий техни ученици славяни. Двамата братя останали в Рим през цялото време, докато траят добрите отношения и преговори между папата и България.

Все по това време ще са правили посещения в съседните на Панония църкви и манастири българските гости. В манастира Чивидале е намерено Евангелие, в което са написани имената на мнозина българи, които са посещавали обителта. Първият, който дошъл от България, се наричал Сондоке. После следват имената на българския цар, на братята му Докс, Гавраил и др. В църквата «Санта Мария ин Органо» във Верона и досега се намира образът на Борис I, облечен в мантия на католически монах... В църквата «Свети Климент» в Рим, където са погребани донесените от светите братя мощи на римския папа Климент I и където е погребан Св. Кирил, има един стенопис, където Кирил е представен облечен в одежда на католически духовник, свещеник, с тонзура на главата.“^[58]

Цялата церемония по посрещането на Константин Философ и Методий и техните ученици откриваме описана в „Житие и деяние на блажения наш учител Константин Философ, първия наставник на славянското племе“.^[59] Папа Адриан II (867–872 г.), който не държал ревностно на триезичието и гледал по-свободно на славянското богослужение, в специално послание разрешил на двамата братя да водят църковната служба на „славянски“ език и да разпространяват книгите си, преписани на „славянски“ език. От своя страна, те връщат

в Рим мощите на папа Климент I, открити от тях в Хазария. Мисията приключва със смъртта на Константин-Кирил (869 г.) и назначаването на Методий за епископ в Сирмиум (Срем), където той прекарва следващите няколко години заедно със своите ученици.

Това е славната истина за пребиваването на двамата български просветители при папата в Рим.

Дотук с известното. Защото и този път неизвестното около мисията в Рим не липсва. Основателно Фани Попова-Мутафова повдига въпроса за това, кой изпраща братята в Рим. Наложилото се мнение, че това е византийският император Михаил III, не може да отговаря на историческата истина. Тъкмо управлението на Михаил III води до най-големия срыв в отношенията между Константинополската и Римската църкви, венец на която е Голямата източна схизма от 863 г. Освен това Михаил III е убит от Василий I година преди самата мисия, а това убийство води до отстраняването от патриаршеския пост и заточването на Фотий — основният благодетел на двамата братя. Те явно не биха могли да бъдат доверени пратеници на новите власти — узурпатора Василий I и патриарх Игнатий. Тогава кой е „благонерният“ император Михаил, проводил в Рим като свои пратеници двамата братя? Защото тъкмо това име е посочил в писмото си до Ростислав и Коцел папа Адриан II. „Ясно е, че никой друг, освен българският император Михаил (Борис I) не е изпратил двамата братя в Рим. Затова и папата посреща Кирил и Методий с нечувани почести извън града, заобиколен от целия си клир и много народ“ — заключава Фани Попова-Мутафова.^[60]

Накрая авторката сочи и още един, последен аргумент в подкрепа на тезата си, че Кирил и Методий са пратеници на българския цар: „Ако той (Константин Философ) бе пратеник на Цариградската църква, никога не би приел иночество в Рим. Но като пратеник на клонящия към католичество цар Михаил-Борис, естествено той е могъл да стори това.“^[61]

Петър Юхас, подобно на Фани Попова-Мутафова, също застава пред въпроса за суверена, проводил придобилите популярност и международен авторитет Константин и Методий в Рим. И също изключва възможността това да е бил император Михаил III. Той обаче не само достига до същото решение, но намира и ново свидетелство — писмото на папа Николай I до Хинкмар Реймски, в което коментирайки

омразата на император Михаил III и патриарх Фотий към престола на св. Петър (т.е. към Римската курия), пояснява: „От завист пък, защото са узнали, че българският крал на име Михаил (Борис I), след като приел Христовата вяра заедно със своя народ, е поискал наставници и доктрина от престола на блажения Петър. И това писмо, освен че разкрива кой е блаженият цар Михаил и че той няма нищо общо с византийския Михаил III, определя точно времето, когато България е приела Римското духовно върховенство. Защото, оказва се, че то е писано в същата паметна 867 г.“^[62]

В анализа си П. Юхас отива още по-далече, защото вниманието му е привлечено от обстоятелството, че ако светите братя през 863 г. са били изпратени в Моравия от византийския император, то само след три години те са канени любезно от папа Николай I, а сам папа Адриан II им устройва триумфално посрещане в Рим. И единственото обяснение, което той намира за възможно е това, че територията, на която са работили славянските апостоли през 864–866 г., е преминала от византийската сфера на влияние под върховенството на Римската курия.

Сега вече нещата стават ясни и сигурни. Не друг, а българският владетел стои зад решението Константин и Методий да посетят Рим. Писмото-покана папа Николай I не е отпратил към омразния му византийски император Михаил III, а към българския цар Борис I, приел при покръстването си името Михаил. Това става напълно разбираемо, ако се върнем към премълчаваната и грубо подменяна фактология на събитията: към мисията в Ровно и поречието на българска Брегалница и тази в Българска Моравия; към убийството на Михаил III и заточението на „блудника“ и „узурпатора“ — „неофита“ Фотий, главният благодетел на светите братя; към гъвкавата дипломация на българския цар, която той провеждал, балансирайки между съперническите центрове Рим и Цариград, в стремежа му за автокефална българска църква и най-изгодни за България условия. Именно тази гъвкава държавна политика е причината България на три пъти да променя духовното върховенство на своята църква. В годините преди покръстването и при самото приемане на християнството в 866 г. тя е признавала върховенството на Цариградската патриаршия. През 867 г. го е заменила с върховенството на Римската курия. А на Осмия църковен събор през 870 г. тя отново се е завърнала в лоното на

Константинопол, поставяйки непреодолим водораздел между Рим и Цариград, довел до първото разделяне на християнския свят на източноправославен и западнокатолически.

Тук не би могла да се обсъжда никоя друга страна, освен България, която на три пъти е сменяла духовната си ориентация точно по това време. И казаното можем спокойно да проследим от самите жития на Кирил и Методий. Още от първите контакти на младия Борис с Цариградската патриаршия, когато е станала възможна мисията на Константин в района на р. Брегалница (т.е. на българска територия), България е приемала или най-малкото се е съобразявала с византийската църковна политика. Същото е било и при Моравската мисия, когато сам император Михаил III настоява братята да я оглавят. Тази линия в българската политика е продължила и при самото покръстване през 866 г.

Вероятно още същата година в стремежа си да осигури независимост на българската църква, Борис-Михаил се обръща към папата в Рим и това предопределя мисията на Константин и Методий там. И неслучайно през следващите няколко години папата изпраща в България своя проповедническа мисия, начело с епископите Павел Популонски и Формоза Портуенски. Тези контакти между Борис I и папата намират потвърждение и в последвалите точно по това време поредица пратеничества от България. Споменахме свидетелствата за тези посещения на най-високо ниво от българска страна. Зачестилите дипломатически контакти по времето, когато Константин и Методий се намират в Рим, едва ли са били случайни. Както не са били случайни и по-късните криволици в отношението на папата към двамата пратеници и техните ученици, следващи плътно превратностите в дипломатическите отношения между Преслав и Рим. Това продължава през цялото време, докато Борис се е надявал папата да определи независим архиепископ на България. Но след като изминали три години в напразни надежди и българският владетел не получил това, което желаел, а търпението се изчерпило, на Осмия църковен събор през 870 г. българите правят своя избор, като отново се връщат към върховенството на Цариградската патриаршия.

В този смисъл би следвало да се разглежда и съгласието на папа Адриан II, което той дава на братята да ползват славянски език при богослуженията си. Колкото и добър оратор, теолог и философ да е бил

Константин, малко вероятно е, че благоволенieto на папата е резултат единствено на безспорните му качества. Обикновено подобни решения имат политически характер и служат като разменна монета във висшата политика. Може би това е била „уловката“, изпратена при Борис-Михаил от Николай I, научавайки за дискусиата между Константин и триезичниците във Венеция, на връщане от Моравската мисия. Вероятно това е захранило и надеждите на българския цар за независима архиепископия. Затова и всичките тези паметни събития, находчиво наречени от Стивън Рънсиман „търгът на душите“, се фокусират все около ключовата 867 г., когато Борис се обръща към папското върховенство.

Събитията стават напълно разбираеми, ако допълним, че през лятото на 866 г. неудовлетвореният български владетел проводил свои пратеници начело с братовчед му Петър при папата, с молба в България да бъдат изпратени епископ и свещеници. Те носели и списък от 106 въпроса, съставен от Борис, по които искал мнението на Николай I. Това неочаквано внимание силно зарадвало папата и той веднага проводил в България споменатата мисия с епископите Павел Популонски и Формоза Портуенски, както и отговорите на зададените му въпроси.^[63]

Не е изключено точно тогава папа Николай I да е изпратил чрез същата мисия и поканата за двамата братя да посетят Рим. Тъй или иначе, през следващата 867 г. Борис изпратил ново пратеничество в Рим, в което сочел предпочитанията си към Формоза за бъдещ архиепископ на България. Новият папа Адриан II обаче се оказал негов личен противник и категорично отказал да изпълни молбата на Борис, а напротив — отзовал Павел и Формоза от България. Междувременно тук били проводени други двама епископи: Гримуалд Полимартийски и Доминик Тривенски. Борис също проявил упорство и заедно със завръщащото се пратеничество проводил нови свои представители при папата, но и този път безуспешно. Много вероятно е точно тези обтегнати отношения да са станали повод за съгласието на папата относно богослужението на славянски език, в стремежа му да се смекчи градус на зараждащия се конфликт. Охлаждането на отношенията станало необратим факт и намерило своя логичен край в решението на църковния събор — България била подчинена на Константинопол. Още на следващия ден — 4 март 870 г. — патриарх

Игнатий ръкоположил първия български архиепископ. Латинският език бил заменен с гръцки в богослуженията из цяла България, а папските пратеници изгонени позорно от страната.^[64]

Оказва се, че действията на братята Константин и Методий са били в пряка зависимост от политическите маневри на българския цар Борис I. Самата покана към тях и посещението им в Рим съвпадат по време с най-оживените преговори между папата и Борис. В този смисъл налаганата теза, че България няма нищо общо с деянията на двамата равноапостоли, че едва ли не те са я ползвали само като територия, през която били минавали, при това — тайно (!?), е най-голямото късогледство на стотиците кирило-методиевисти, писали за живота на Солунските братя.

Друго едно събитие също тъне в неяснота и буди редица въпроси — ръкополагането на Методий за епископ на Моравия. Известно е, че церемонията се е състояла през 868 г. по време на посещението на братята в Рим и е била ръководена лично от папа Адриан II. На пръв поглед събитието като че ли е предизвестено и е поредната проява на тържественото посрещане в Рим. Оттук обаче следват въпросите. Защо изборът на епископ пада точно върху Методий, когато водещата фигура винаги и навсякъде е Константин? Още повече, че това става приживе на Философа. Защо церемонията не е изчакала кончината му, ако той е бил вече сериозно болен, а е трябвало да прибързва? Защо му е определено епископството точно в Сирмиум?

Последният въпрос като че ли сам подсказва отговора, че става дума за политически акт, в който главни действащи страни са не братята, а Римската курия и българската държава, докато те имат само ролята на изпълнители. Та нали по това време гр. Сирмиум е в оная част на Моравия, която влиза в границите на българската държава и назначаването на епископ прави Методий глава на българска епископия (както казахме, Моравската епископия на България е създадена през 865 г., т.е. само три години по-рано). Но това вече е политически акт и без разрешението на българските власти той просто е немислим. В този смисъл ръкополагането на Методий може да се разглежда като свидетелство за активното участие на България в дейността на славянските равноапостоли — тема, която житията усърдно отбягват. Това би могло да обясни и скоростната процедура по ръкополагането, и участието на самия папа в церемонията. Но изборът

на Методий си остава все така неясен. Защо е предпочетен той? Поради влошеното здравословно състояние на Кирил или има и още нещо, останало невидимо за нас? А може би намесата във висшата държавна политика е трябвало да бъде премълчана, ни подсеща представянето на събитията в „Пространното житие на Методий“.

Житието рисува следната картина. След смъртта на Кирил в Рим, Коцел — князът на Панония, изпраща писмо до папата с молба да му „отпусне“ Методий. Адриан удовлетворил молбата му и „Коцел прие Методия с голяма чест“. След като го опознал, той толкова го харесал, че го проводил отново при папата, този път с нова молба — папата да ръкоположи Методий за епископ на Панония.

Този текст явно не съответства на историческата истина, защото току-що казахме, че ръкополагането е станало още приживе на Кирил. Освен това липсват сигурни свидетелства за среща между Методий и Коцел след посещението в Рим, докато е известна такава преди него, когато братята са напуснали Моравия.

Спираме се специално на този епизод не поради посочените несъответствия, а защото той може би хвърля светлина върху друг един неясен момент от житието на Методий. Нека се опитаме да анализираме така представения епизод.

Първо, той отразява два исторически факта — срещата на Методий (заедно с Кирил) с Коцел в Панония при завръщането им от Моравската мисия в 866 г. и ръкополагането на Методий за епископ в Сирмиум през 868 г.

На второ място поставяме посочените две несъответствия от хронологичен характер.

На трето място наблюдаваме едно непотвърдено и малко вероятно твърдение, че Коцел измолил от папата епископския сан на Методий в Панония (трябва да е ясно, че Сирмиум е бил град в Долна Панония, наричана още и Панонска Моравия, и заедно с цялата област е влизал в границите на тогавашна България). В случая това последно твърдение е от второстепенно значение. Явно е обаче желанието на автора с това твърдение да постави Коцел в центъра на събитията. Затова нека тръгнем от тази точка, т.е. че Коцел е бил в центъра на някаква интрига, свързана със службата на Методий в Панония. И нека като начало се абстрахираме от неточностите в текста, да се доверим на логиката и да проследим докъде би ни отвела тя.

Според житията Коцел на два пъти занимава папата с молби относно Методий. Първият път — да му го изпрати, а вторият — да го ръкоположи. Ако допуснем, че Коцел действително се е застъпил за Методий, това най-вероятно е било свързано с посещението на братята при него на връщане от мисията си в Моравия (866 г.), защото изключваме възможността Коцел да е бил толкова настоятелен цели две години и пред двама папи. При това положение по-вероятно е казаното застъпничество на Коцел да има реално покритие в първата му молба, т.е. да е молил папата да му изпрати Методий, което би означавало Методий да се завърне в Панонска Моравия. Подобно искане обаче е невъзможно, след като Методий не е бил подчинен на папата, а той единствено би могъл да даде формалното си разрешение, доколкото тази територия е била във владение на Римската курия до завладяването ѝ от аварите (582 г.). И точно потвърждение на казаното откриваме в писмото на Адриан до Ростислав, Светополк и Коцел (869), в което папата признава, че той не е успял да изпрати братята в Моравия, а това е сторил „благоверния цар Михаил“, т.е. Борис I.

С други думи, епизодът по наше мнение свидетелства по един неявен начин, че Коцел се е намесил Методий да остане в Моравия и след края на мисията — в Панонска Моравия. В отговор папата е дал благословията си, виждайки начин да възстанови правата на Рим над тази територия. За целта той е известил мнението си пред тримата местни владетели — Ростислав, Светополк и Коцел, и е насочил Коцел да се обърне за съдействие към фактора, който би могъл да удовлетвори молбата му — българският цар Борис-Михаил.

Във всички случаи, мисията в центъра на западната католическа църква Рим хвърля светлина и върху Моравската мисия, и върху участието на българската държава в разпространението на християнството и „словенската“ писменост. Можем със сигурност да приемем, че до този момент Солунските братя и техните последователи са разпространявали Глаголицата, доколкото „рушката писменост“, „с чертами и резками“ са опознали едва в Хазария. Последвалите пътувания до Моравия и Рим едва ли са им оставили възможността да съставят върху нейната основа руноподобната Кирилица и още по-малко да подготвят необходимите преводи за апостолската си работа. Ето защо най-голямата загадка, с която ни провокира мисията в Рим, виждаме в едно на пръв поглед странично

обстоятелство — това, че само 50 дни преди смъртта си Константин приема монашеското име Кирил. Тъкмо това обстоятелство повдига важния въпрос, защо разпространената след смъртта на Кирил втора „словенска“ азбука носи названието Кирилица, по името Кирил, след като през почти целия си живот нейният създател е носил името Константин. По наша преценка, това е ключов въпрос при изясняването на обстоятелствата около българската азбука.

---

[58] Попова-Мутафова, Ф. За българската азбука... с. 18–20. ↑

[59] Охридски, К. Съчинения. Т. 3, с.140. ↑

[60] Попова-Мутафова, Ф. За българската азбука... с.19. ↑

[61] Пак там, с.20. ↑

[62] Юхас, П. Цит. съч., с. 80. ↑

[63] Рънсиман, С. История на Първото Българско царство. С., 1993, 94–95. ↑

[64] Рънсиман, С. Цит. съч., 96–98. ↑

1.8. МЕТОДИЙ — ЕПИСКОП В СИРМИУМ

Смъртта на Кирил (14 февруари 869 г.) поставя край на съвместната дейност на солунските братя, но същевременно тя разкрива нова страница в житието на св. Методий. Според Проложното му житие, папата получил писмо от панонския княз Коцел, в което той го молел да изпрати известния му отпреди „блажен учител“ Методий. Папата приел молбата и изпратил Методий в Панония, като проводил по него специално писмо, адресирано до князете Ростислав, Светополк и Коцел. „Коцел приел Методия с голяма чест. И пак го изпрати при папата с двадесет мъже, почтени люде, за да го посвети за епископ на Панония, на престола на св. Андроник, апостол от 70-те (ученици) — което и стана.“ Тук Методий се сблъскал пряко с претенциите на „врага на моравския крал“, т.е. на немското духовенство, които го изпратили в Швабия и там го държали затворен две и половина години. След като папата узнал това, той се застъпил и Методий бил пуснат. Папата обаче не го върнал при Коцел, а го изпратил в Моравия. [65]

Така научаваме за втората моравска мисия на Методий. И естествено е да се запитаме — къде, за коя Моравия става дума и кога се е случило това.

Отговорите на тези въпроси отново намираме в изследванията на българиста П. Юхас. Като начало той се спира на известното ни „Пространно житие на Методий“ и на неговото „Проложноо житие“, в които се твърди, че папа Адриан II е поставил Методий за епископ на Панония на катедрата (престола) на св. Андроник. След това авторът сочи и още други писмени свидетелства със същото или подобно съдържание, от които се разбира, че Методий е ръкоположен за епископ на Долна Панония и различията помежду им се свеждат единствено до конкретния център, където е било седалището на Методий. Защото в едни от свидетелствата това е гр. Сирмиум, където се е намирал престолът на св. Андроник, а според други — гр. Морава, римският град Маргус, на устието на р. Морава, точно на границата на Долна Панония и Горна Мизия. [66]

По-късно отново ще се върнем на това разминаване, за да внесем нужната яснота. Засега намираме за достатъчно само да посочим, че става дума за близки помежду си селища, влизали в границите на българската държава по онова време. Важно е, че едно от посочените свидетелства — т.нар. „Залцбургски меморандум“, е представен през 871 г. и това позволява да твърдим, че Методий е заел мястото си преди времето на меморандума.

По-точно датиране се опитва да предложи С. Киселков. Той смята, че Методий е отишъл при Коцел в Блатноград (Горна Панония) през лятото на 869 г. Решенията на Цариградския вселенски събор обаче принудили Коцел да изпрати Методий при папата с молба да бъде възстановена старата Панонска архиепископия. Изказвайки съмненията си към подобно развитие на събитията, П. Юхас смята, че Коцел едва ли е имал някакво съществено отношение към тях, а че Методий не е ходил в Блатноград, а се е завърнал в познатия му Моравски край, т.е. в Южна Моравия, където бяха проповядвали заедно с брат си Константин. Това е Великоморавия в Долна Панония. Столица пък на Долна Панония и по-специално на южната ѝ част, т.нар. Панония Секунда е бил гр. Сирмиум — градът, в който някога се е намирал престолът на Св. Андроник. Самата Великоморавия е включвала точно тази Панония Секунда, но също и Горна Мизия. Точно това е било и землището на възстановената през 869 или 870 г. от папата Методиева епархия.^[67]

Тук съдбата изпраца ново предизвикателство на Методий — сблъсъка му със Залцбургския архиепископ Адалвин (859–873). Залцбургската архиепископия си била присвоила правата за свещенодействия на територията на Южна Моравия 75 години преди появата на Методий тук. Тези области били подвластни на Рим до 582 г., когато били завладени от аварите. Конфликтът завършил с присъда над Методий и той бил откаран в Бавария, където прекарал в тъмница две и половина години (870–873). А основното обвинение научаваме отново от Залцбургския меморандум, където е записано, че с „новоизмислената“ славянска писменост Методий е започнал да измества латинския език и латинската писменост, заедно с римската вяра.

По-важното за нас е, че злощастieto, сполетяло Методий, идва непосредствено след Осмия църковен събор относно подчиняването на

българската църква на Константинополската Патриаршия (4 март 870 г.). Вероятно затова папа Адриан II не реагира, не го подкрепя, и Методий остава в затвора до неговата смърт. Освобождаването му идва след застъпничеството на папа Йоан VIII (872–882), което било едно от първите действия на новия папа.

---

[65] Охридски, К. Житието на Кирил. — В: Из старата българска..., 69–71, ↑

[66] Юхас, П. Цит. съч., 108–110; 120–121 ↑

[67] Пак там, 119–121; 124–126. ↑

1.9. ПОСЛЕДНИТЕ ГОДИНИ НА МЕТОДИЙ — ЕПИСКОП В ГРАД МОРАВА, АРХИЕПИСКОП БЪЛГАРСКИ И МОРАВСКИ

Методий и този път се запътил към добре известната му Южна Моравия, като единствено променил седалището си от Сирмиум в гр. Морава (бившият Маргус), на устието на р. Южна Морава, където тя се влива в Дунав. Редно е да се знае, че от 865 г. същият град Морава е център на една от първите шест митрополии на българската държава. И тъкмо поради това Д. Хометиан (XIII в.) пише: „Методий бил поставен за архиепископ на Моравия и България“, а в т.нар. „Дюканжов списък“ той е поставен на второ място сред българските архиепископи, след него е посочен Горазд — наследникът, който сам той си е избрал. Чак тогава, на четвърто място, за архиепископ е посочен Климент Охридски.

Всичко това показва, че Методий след освобождаването си от затвора (873 г.) се е завърнал в Моравската епархия на България, учредена още от времето на първата Моравска мисия (863–866 г.).

След като бил ръкоположен за архиепископ, Методий продължил активната си дейност до самия край на живота си през 885 г. За целия този период той само веднъж е напуснал своето седалище. Това станало при пребиваването му в Константинопол, продължило близо две години (882–884 г.), по покана на император Василий I Македонец.

Да направим едно кратко обобщение. От 873 г. до края на живота си през 885 г., т.е. цели 12 години, Методий е бил епископ и архиепископ на Моравската епархия с център град Морава. За това време той е прекарал в Константинопол близо две и половина години, но дейността в Моравия не е прекъсвала и за ден, а е била продължена от неговите ученици. За сметка на това епископството му в гр. Сирмиум е било краткотрайно, само около година. По-голямата част от този период, след идването му от Рим, той има неблагоприятното да прекара в швабския затвор. Да не забравяме обаче и Моравската мисия, когато двамата братя работят също в Южна Моравия повече от три години. Оказва се, че в Южна или известна още като Българска

Моравия, Методий сам или заедно с Константин, прекарва общо около 16 години. И това е било време на пълноценна духовна и просветителска дейност, когато двамата братя, заедно с учениците си, са посвявали Христовата вяра и писмеността си навред из Морава и съседна Далмация.

Ако Нестор е бил прав, когато пише, че Методий не се е завръщал от Моравия, то тогава общият му престой в Южна Моравия би бил близо 20 години. Затова точно тук, в Моравия и в съседната ѝ Далмация, делото му е оставило дълбоки следи. Явно неслучайно точно тук Глаголицата е намерила най-траен прием, пуснала е най-дълбоки корени и е била в употреба цяло хилядолетие — до началото на 19 век. Това е истинското наследство на двамата равноапостоли в Моравия. Справедливо би било, ако разделим заслугите по братски, по равно. Защото ако Константин Философ е съставил самата Глаголица и е водеща фигура при първата Моравска мисия, то Методий, заедно с учениците им, продължават просветителската си дейност в Моравия и Далмация още цели 15 години.

Дълбоко изораната нива дава през следващите столетия обилни плодове. Но забележете — говорим за Южна, Българска Моравия и за Далмация. Точно тук Глаголицата намира най-добър прием. Но не и в Северна Моравия. Това според нас е напълно достатъчно, за да покаже цялата абсурдност на официалната теза за Чешка Моравия като център в апостолската дейност на Солунските братя. Това би съобразил всеки непредубеден читател. Надяваме се, че и историците ни ще го забележат някой ден.

Ние не отричаме, че Методий е разширил влиянието си и до земите на Чешка Моравия, че е действал и там. Но това е станало не когато е отишъл във Великоморавия на княз Ростислав, а съвсем в края на жизнения му път.

Годината 873, когато Методий излиза от затвора в Бавария, съвпада с началото на териториалните завоевания на княз Светополк I. През следващите години той последователно завладява цяла Панония, Бохемия (Чехия), Западна Словакия и Северна (Чешка) Моравия. Моравия на княз Светополк е вече нова държава. И това съвпадение по време между апогея на величието на духовника Методий и владетеля Светополк не е убягнало от погледа на житиеписеца. Ето как св. Климент Охридски го е описал: „Дойде от папата вест и като узна, че

Методий е затворен, той изпрати клетва против тях... те го пуснаха... Тогава пък се случи, че моравците изгониха всички немски полове... и на папата изпратиха молба: «... дай ни архиепископа и учителя Методий!» И папата веднага го изпрати. И като го прие княз Светополк с всички моравци, повери му всички църкви и духовници във всички градове. От този ден започна много да се разпространява божие учение и духовниците да се умножават по всички градове, а езичниците да вярват в истинския бог, отказвайки се от своите заблуди. Толкова повече и моравската държава започна да се разширява по всички страни и със сигурност да побеждава вражите си, като самите моравци сами винаги разказват това“.

През 880 г. Светополк привършил завоеванията си. Същата година папа Йоан VIII ръкополага Методий за архиепископ на обединена Моравия. И тук като че ли се намесва съдбата, защото в същата тази 880 г. папата по молбата на Светополк ръкополага за епископ на чешката Нитра младия и амбициозен Вихинг — яростен противник на богослужението на църковнославянски език. До края на дните си Йоан VIII продължава да поддържа Методий, но приемникът му — папа Марин (882–884) го изоставя. По това време е и последната външно-политическа мисия на Методий, завърнала го в държавата, от където той поел своя път. Какво значение е изиграло това завръщане във Византия за Методий през следващите години, трудно е да кажем с точност, но не е трудно да се досетим. За отбелязване е, че завръщането съвпада по време с втория патриаршески период на стария приятел и благодетел Фотий (877–886 г.). Така или иначе, след продължила близо две години аудиенция при император Василий I Македонец, Методий се завръща в Моравия. Дългото отсъствие явно се е оказало решаващо за пъкленото дело на Вихинг и Методий заварва коренно променена обстановка. Новите папи Адриан III (884–885 г.) и Стефан V са силно настроени срещу него. Най-силно настроен обаче се оказва княз Светополк. В тази мрачна атмосфера Методий дочаква последните дни от живота си — в борба срещу лъжите и интригите до самия си край. Той почива на 6 април 885 г.

1.10. ПРАВЕДНИТЕ УЧЕНИЦИ И СЪДБАТА НА ДЕЛОТО ИМ

А ето и финала на Кирило-Методиевото дело, последвал непосредствено след Методиевата смърт, по думите на Ст. Рънсиман: „Смъртта на Методий означавала край на славянското богослужение в Централна Европа. Той бил посочил за свой приемник най-добрия си ученик, Горазд, но неговите способности били безсилни пред пороя от латински и немски интриги, подпомогнати и от светската власт в лицето на княз Светополк. Водачите на славянската църква — Горазд, Климент, Наум, Ангеларий, Лаврентий и Сава — били заловени и хвърлени в затвора заедно с последователите си. Много от по-незначителните духовници останали в затвора, а по-видните били осъдени на вечно изгнание. Един ден през същата зима малка група от учениците на Кирил и Методий — начело с Климент, Наум и Ангеларий — били доведени под стража до Дунава и оставени там на произвола на съдбата. През същата зима пратеник на император Василий посетил Венеция. Един ден, както минавал покрай сергиите на еврейските търговци, вниманието му било привлечено от някакви роби. Като разпитал, той разбрал, че това са славянски свещеници, продадени в робство като еретици от светските власти в Моравия. Знаейки интереса на своя владетел към подобни хора, той ги купил и ги довел със себе си в Константинопол. Василий бил извънредно доволен: той ги приел с почести и дори им раздал бенефиции. Скоро някои от тях заминали за България... Но те не били единствените, които дошли в България. Климент и сподвижниците му се спуснали по Дунава, жадувайки да стигнат до онази страна, която в очите им изглеждала като Обетованата земя на правата християнска вяра.“

Центърът на погрома на Кирило-Методиевото дело — гр. Нитра в Северна Моравия свидетелства, че Методий и учениците му са попаднали в края на жизнения си път в Чешка Моравия. И това се оказало фатално за всички тях и за делото им. Заслепен от величието си, Светополк обърнал силите си срещу човека, който със смирение и любов изковал основите на успеха му, като се опитал да направи от

моравците народ, а от васалното княжество — независима държава. Светополк най-осезателно усетил прилива на народна енергия и се възползвал от народния подем. Суетата му обаче надделяла над разума. Така той посегнал на корена, върху който разцъфтели неговото величие и слава. Отричайки правото на национална чест и достойнство на поданиците си, той позволил на немските духовници да наложат чуждото духовно влияние. Оттук започнали и личните му беди. Той така и не дочакал жадуваната независимост и се споминал пред самия й праг (894 г.). Огромното му княжество едва го надживяло и било погълнато от нововъзникналата германска държава още през следващата 895 г. И като по ирония на съдбата, относителна самостоятелност запазила само Малка (Северна, Чешка) Моравия, превръщайки се в т.нар. Моравско маркграфство.

Като че ли единственият излязъл от събитията с печалба е интригантът Вихинг. Той не дочакал дори кончината на благодетеля си княз Светополк, за да му обърне гръб. През 893 г. ревностният божи служител приел светския пост на канцлер на германския крал Арнулф, точно след първите бойни сражения между войските на Светополк и германците. След пет-шест години починал безславно и дори не е известно кога точно е напуснал белия свят.

Големият печеливш тук се оказва Борис, България и българската кауза. Борисова България станала връзката към Христовата вяра на славянския свят. Приютила прогонените Кирило-Методиеви ученици, тя се сдобила с две азбуки наведнъж. И опазила до днес делото на Солунските братя. Истината е, че Вихинг е познат на тесен кръг историци и най-вече на библиографите на Кирил и Методий. В същото време гробът на Философа ежегодно събира многобройни поклонници. Вихинг може да е най-праведният йезуит, но църквата е канонизирала двамата Солунски първоучители, като им е дала титлата „равноапостоли“. Канонизирала е и немалко от техните ученици.

1.11. ГЛАГОЛИЦА И КИРИЛИЦА — ДВЕТЕ БЪЛГАРСКИ АЗБУКИ

Безспорно една от най-големите загадки, пред които ни изправя българската писменост, е тази за двете български азбуки. Цяла Западна и Централна Европа ползва латинската азбука, а ние, българите, сме имали две. И независимо от многобройните неизвестни, този факт никой никога не е оспорил. Азбуките са известни. Ние познаваме техните знаци като графики, звук, брой, подредба, названието на буквите, т.е. думите, с които се свързва всяка една буква и числената стойност, ако знакът носи такава. Това е, което знаем. Оттук започва неизвестното. И ние ще се постараем да го осветлим, доколкото ни е възможно.

Нека започнем с това, че видимите различия в броя на буквознаците за всяка от двете азбуки са привидни и несъществени. Те са резултат от обстоятелството, че някои от буквозвуците са записвани с повече от един буквознак — особеност, изчезнала с времето, както и на общата редукция на буквите като следствие от развитието на азбуките. Така в най-разширения си вариант Глаголицата съдържа 44 знака, а Кирилицата — 58, сочи Б. Шкодров.

На второ място да се запознаем с въпроса, коя е по-ранната от двете азбуки и коя е втората. Разсъждавайки логично и имайки предвид високата жизненост на Кирилицата, демонстрирана във времето, би следвало да допуснем, че тя се е появила втора и е изместила Глаголицата, защото в противен случай просто не би възникнала нуждата от друга, при това по-слабо оперативна азбука.

Голямата част от изследователите приемат като по-ранна азбука именно Глаголицата. Налице са цяла поредица аргументи в подкрепа на тази теза. Така например, известно е, че най-старите „старославянски“ писмени паметници са писани на Глаголица. Наред с това езикът на тези писмени паметници, писани на Глаголица, е по-архаичен. Върху тях нерядко се откриват допълнителни записи, с букви от Кирилицата. Сериозен аргумент представляват онези палимпсести, под кирилските текстове на които се откриват следи от

текстове на Глаголица, докато палимпсести с обратната последователност на текстовете не са известни. Познати са текстове, писани на Кирилица, в които се откриват отделни букви или цели думи и изрази със знаците на Глаголицата. Косвен аргумент представлява и обстоятелството, че в Глаголицата цифрите следват реда на буквите, докато в Кирилицата само приетите от гръцки букви имат цифрова стойност. Интересна подробност се оказва и това, че буквите в Кирилицата, които не са заимствани от гръцката азбука (втората част на азбуката) са заимствани от Глаголицата. И накрая, палеографският анализ на буквите на Кирилицата свидетелства, че те са възникнали въз основа на унциален шрифт от X в. [68]

И така, можем да бъдем сигурни, че Глаголицата е предшествовала Кирилицата, от което следва, че тъкмо тя е азбуката, коментирана в изворите. За нас обаче е от значение въпросът за времето, когато тя е била съставена.

Ако приемем, че сме определили коя от двете азбуки е първата (по-ранната) и коя — втората, нека се опитаме сега да ги датираме. Според изявения български книжовник Черноризец Храбър, азбуката е създадена през 6363 г. от сътворението на света. По това време са използвани две системи на летоброене: византийската и александрийската. За отбелязване е, че всички известни датировки в българската история (повече от стотина) са направени по първата. Според нея, посочената от Черноризец Храбър година отговаря на 855 г., т.е. времето на арабската мисия на младия Константин. По втората система — александрийската, годината съответства на 863 г. от Христа, което можем да изключим, поради посоченото по-горе принципно съображение — липсата на време за подготовка и отсъствието на данни, че тя (Александрийската календарна система) е била използвана някога от българските книжовници. Следователно можем да приемем, че азбуката си Константин Философ създава през 855 г. А това означава, че трябва да потърсим данни за връзка между това събитие и мисията в Арабския халифат.

Свидетелства за датирането на Глаголицата по същото време ни предоставят податките около мисията в Брегалница, които посочихме по-горе. Това е първата просветителска мисия на Константин, когато той е разпространявал новата писменост. А тази мисия се е състояла тъкмо в промеждутъка 855–860 г., т.е. след завръщането му от

арабското посолство и това преди Хазария. Какво е станало по време на сарацинската мисия, та наскоро след нея Константин е разполагал вече със своята азбука?

Позовавайки се на данните от житията, човек остава с впечатлението, че съставянето на българо-славянската азбука става по поръчка на моравския княз Ростислав, който отправил молба до византийския император Михаил III, да му изпрати хора учени, които да въведат новоприетото християнско богослужение на разбираем за народа му славянски език. Писмото на княз Ростислав датира от 862 или дори 863 г., а Константин и Методий се отправят на път същата 863 г. Възможно ли е само за период от една година те да са съставили азбука, при това за чужд език, и да са превели на този език с помощта на новата азбука значителен обем християнска литература? Трудно е да се допусне подобна мисъл. Съвременните автори почти единодушно приемат, че съставянето на Глаголицата трябва да е станало преди тази 862 г.

По подобен начин стоят нещата и в предходните 2–3 години, когато Константин и Методий са на своята хазарска мисия. Известно е, че в Херсон те престояват повече от година, отдават се на изучаването на чужди езици и се запознават със загадъчната „рушка писменост“ и не по-малко загадъчните „книги самаранские“.

Кога Константин е разполагал с достатъчно време за делото си? Такъв подходящ период е времето между 855 и 860 г., когато той се завръща от своята първа дипломатическа мисия в Арабския халифат и се оттегля далеч от бурния живот в столицата Константинопол, за да търси уединение в тихите манастирски покои. Да си припомним, че точно тогава в манастира Полихрон в Олимп той се среща със замонашилия се Методий. От този момент пътищата на двамата братя се преплитат така, че до края на дните си те остават неразделни, посветили се изцяло на едно общо дело. Отчитайки всичко това, мнозина автори приемат, че азбуката е съставена тъкмо по това време. [69]

И така, Глаголицата е съставена през 855 г., вероятно след завръщането на Константин от мисията му в Самара. Относно Кирилицата нещата не са така определени. Логиката подсказва, че тя е свързана с посещението на братята в Херсон и в Хазария, но кога точно е била съставена тя — ние не знаем. Вероятно това се е случило

след завръщането им, но последвалите събития не са им позволили да започнат преводите с нея, тъй като дългът ги е отпратил към Моравия, а след това и към Рим, където Кирил завършва жизнения си път. Това обяснява защо в Моравия и в Далмация е била разпространена именно Глаголицата. Тук те са разполагали само с глаголически преводи, независимо била ли е изготвена или не Кирилицата. Това вероятно са сторили учениците им след завръщането им в България. Тогава те са разполагали с достатъчно време и отлични условия за работа. В това отношение най-често се спрѳга името на Климент Охридски, въпреки че категорични свидетелства липсват.

Двете азбуки се появяват през втората половина на IX в., в рамките на три, четири или пет десетилетия една след друга. Говори се, че Солунските равноапостоли са подготвяли преводи на черковната книжнина, по която са проповядвали. Дори се предполага, че са били автори на собствени произведения. Затова е повече от странно, че най-ранните известни писмени паметници, писани на Глаголица и на Кирилица, са чак от края на X в. Излишно е да казвам, че днес никой не знае нищо относно съдбата на първите писмени текстове, правени от братята и техните ученици. Единствено „Джагфар тарихи“ споменава за унищожаването на тази книжнина от гърците и като че ли и този път оспорваният сборник е най-точният източник.

Друг основен въпрос, който поставя българската писменост, е относно причината за появата на двете азбуки. Вече изтъкнахме, че те възникват в близко време, че вероятно имат един съставител и че единствената разлика между тях е графичното представяне на буквите. Посочихме и обстоятелството, че всички знаци от двете азбуки се срещат в руноподобното писмо на старите българи, като у глаголическите някои откриват видимо сходство с тези от коптската азбука, а у кирилските — с някои от гръцките букви. В действителност не Глаголицата, а Кирилицата е изключително близка до бухарската коптска азбука. Точно на нея са били написани „самаранските“ евангелие и псалтир, които братята откриват в Херсон. Те ги наричат с това име, защото Кирил вече е срещал такива книги в Самара, по време на арабската си мисия.

И така, кое е наложило възникването на две азбуки у българите?

Прагматиците обръщат внимание върху излишната трудоемкост при изписването на глаголическите букви, което прави Глаголицата

слабо оперативна и трудна за четене и писане. Изказват се становища, че точно това е довело до съставянето на по-леката за работа Кирилица. И този аргумент съответства на реда на тяхната поява — първо по-сложната, а след това — рационализираната Кирилица.

Като изхожда от наименованията на двете азбуки — Глаголица или буквица, където акцентът пада върху рисуваните със старание и дори разкрасяване букви, и Кирилица — т.е. чертана с кертек-черти или пък рязани, руноподобни знаци, човек се подсеща за двата вида писменост на Д. Толкин. Затова не бихме могли да изключим възможността двете азбуки да бъдат обяснени с различната технология на писането, още повече, че точно в това се състои основното им различие. За други подобно съображение може да изглежда маловажно и неправдоподобно, но нека да припомним, че подобно техническо решение не е без прецедент. Откриваме го в двата графични варианта на японската писменост, възникнали през XII в. При катакана знаците са комбинация от отсечени чертички, а при харагана са закръглени, ръкописни знаци.^[70]

Не можем да подминем и една трета възможност. Житието на св. Мащо-Мезроб показва как на практика един просветител би могъл да сътвори няколко писмености за разпространение на словото Божие на езиците на няколко различни народа. Смятаме, че в случая с двете български азбуки не би могла да се изключи и тази възможност, т.е. че Глаголицата е била предназначена за славянското население от Западните български покрайнини, докато Кирилицата е трябвало да обслужва българското население в Източна България. Разбира се, всичко това е ставало със съгласието и дори под ръководството на българските власти. Това най-добре проличава от наличието и в двете азбуки на най-типичните буквозвуци от българската лексика, определящи за езика на кой народ са били предназначени те.

Накрая, появата и на втора българска азбука би могло да се обсъжда и в контекста на казаното в „Джагфар тарихи“, че първоначално гърците унищожили всичко, писано от двамата братя на новата писменост и едва по-късно, след застъпничеството на папата и на българския кан Борис, азбуката им била съхранена. А може би това е причината по-късната Кирилица да е заимствала близо половината от знаците си от тези в гръцката азбука.

И така, първата азбука — Глаголицата, е била съставена от Константин Философ наскоро след Арабската мисия и ние не знаем с какво тя го е провокирала. Вероятно в палатите на халифа (бивш християнски манастир), той е попаднал на някаква книжнина. Да споменем, че районът на гр. Самара е влизал в границите на държавата Митани. Да припомним, че някога в Митани бе живял древният народ БАЛХАРИС — вероятно клон от БАЛХИКИТЕ на цар Кардама. Те бяха взели участие в арийското нашествие в Индия и част от тях бяха поели с йакшите-хикоси на запад и прекосили цяла Предна Азия, бяха станали господари на Египет.

За Кирилицата вече изяснихме, че е възникнала върху известната ни руноподобна писменост на хунобългарите в Кавказ. Каква е точно връзката между предполагаемото писмо, открито в Самара и руноподобното хунобългарско писмо, не ни е ясно. Предполагаме, че ключът са т.нар. „самарански“, а не самарянски книги, по името на арабската столица Самара, а не на израилска Самария.

По този начин виждаме нещата с появата на двете азбуки от българската писменост. Те и двете са дело на Константин-Кирил Философ. Първата е подготвяна след мисията в Арабския халифат и е била използвана най-рано за българските славяни от района на р. Брегалница. Това е била Глаголицата, разпространена от братята и в Българска Моравия, Далмация, Панония, Чехия, Словакия и Чешка Моравия. Кирилицата е трябвало да изчака идването на Кирило-Методиевите ученици в България и изборът на българския кан Борис паднал върху нея. Смятаме, че не бъркаме като наричаме и двете азбуки „български“, тъй като разпространението и на двете е започнало от земите на българската държава, а и двете били предназначени да обслужват българския език. По мнението на Ягич „Родината на кирило-методиевия език е на изток от Солун, до Цариград, и от Смолян до Бяло море.“ Още по-конкретен е Милетич, според когото езикът на Кирил и Методий принадлежи към западно-рупската зона (областта между поречието на реките Чая, Вьча и Места). Братята са родом от Солун, а солунският диалект е най-близък до родопския говор. Затова в наши дни Гълъбов публикува статия под красноречивото заглавие „Кирил и Методий са говорили родопски диалект.“^[71] Независимо от всички спекулации около произхода на техните съставители, около различията в графиките на техните знаци и

около етническата принадлежност на населението, за което са били изготвени, те са на първо място български. И двете азбуки!

---

[68] Юхас, П. Геният на България, с. 88–89. ↑

[69] Симеонова, Г. Цит. съч., с. 87–88. ↑

[70] Японское письмо. — В: БСЭ, Т. 30, с. 550. ↑

[71] Гигов, Н. Орфей и азбуката. С., 2006, с. 62, 65. ↑

1.12. ДВЕТЕ СТРАНИ НА ЗЛАТНАТА МОНЕТА

Цялото ни изследване върху житията и деянията на Солунските първоучители дотук бе насочено изключително върху работата им на книжовници, създали две азбуки, които разпространявали усърдно до сетните си дни. Такива са те и за официалната българска историография. И не само за българската. Явно историците недооценяват факта, че преди да станат книжовници и през целия си живот те са били преди всичко духовници. И че огромният труд, положен за преписването на толкова мащабна по обем книжнина съвсем не е бил единствено с ограмотителна цел, а заради превода на църковна литература от гръцки на църковнославянски език, за да стане Божието слово разбираемо и достъпно за българското и славянското население в българската държава и на Балканите. В този смисъл работата на Константин-Кирил по съставянето на Глаголицата, а след това и на Кирилицата не е нещо самоцелно — плод на изключителните му интелектуални търсения. Склонни сме да приемем, че делото му е било грижливо и продължително планирано и подготвяно на най-високо ниво за целите на византийската политика. Защото в нейните външнополитически приоритети водещо място винаги са заемали нескончаемите ѝ имперски домогвания за разширяване зоните на влияние, като с времето единствено била заменила силата на оръжието със силата на словото. А пряката физическа зависимост от епохата на робството — с духовната зависимост и робство.

За разлика от Римокатолическата църква, Константинополската никога не се е делила от светската власт и на практика те са имали единна политика. Затова и Константинопол, като център на многоетническа империя, не е бил чужд на идеята за духовно приобщаване на съседните племена, народи и държави с помощта на християнството. За целта негови мисионери са изготвяли писмености за езиците на различните народи, за да могат по този начин да ги привлекат и подчинят духовно. Ярък пример в това отношение е делото на Мащоц-Мезроб — духовник, мисионер в Кавказкия регион, съставил азбуки за арменците, иберите (грузинците), албанците

(азербайджанците), но и за други народи, сред които за хунобългарите в Кавказ — народите гаргарк и камичик' хеп'т'алк, т.е. за белите хуни, обитавали през IV–V в. кавказката провинция Ути.^[72] Да не забравяме, че сведенията точно за същото ни предоставя и Пространното Кирилово житие. Тук, по време на прословутия диспут на Философа с триезичниците, сам той казва: „Ние пък знаем много народи, които имат книги и въздават слава на Бога всеки на свой език. Известно е, че такива са арменците, персите, абазгите, иверите, сугдите, готите, аварите, тирсите, хазарите, арабите, египтяните, сирийците и много други...“^[73]

Така Философът изброява поименно 12 народа, които славили Бога на своя език и ползвали свои книги, т.е. притежавали собствена писменост. И тя им е служела, за да могат да славят Бога. Така вижда ролята на писмеността св. Кирил, така я оценява. Затова така следва да разбираме мотива му за съставянето на българската писменост. Тя не възниква случайно, а е пряко и неразривно свързана с покръстването на българите и славяните от българските земи и Западните Балкани. Ние обаче, вторачили се в книжовното дело на Солунските първоучители, като че ли оставаме слепи за тяхното черковно и мисионерско дело. Въпреки че ги наричаме „равноапостоли“ — приближени до учениците на Исус, разпространяващи Христовото учение. Така, държейки златната монета в ръка и омаяни от блясъка на едната ѝ страна, не се сещаме да погледнем и другата. А тя не е по-малко бляскава от първата.

Случаят е класически пример за това как една грешка води до друга, защото объркването на Великоморавия с Чешка Моравия ни лишава от истината за Кирило-Методиевото дело — че то е имало за център славяно-българите от Българска Моравия. Те са съставили азбука за това население, превели са цялата църковна книжнина на неговия език, за да го доближат по-близо до Божието слово. Това става ясно от изследването на унгареца Петер Юхас. Той не само разкри истината. Той има силата и доблестта да я изрече на всеослушание и да въстане срещу заблудата, превърнала се в догма от родните академични авторитети. Точно благодарение на неговите разкрития ние осъзнаваме, както е осъзнал и той, че Кирил и Методий трябва да са имали особена роля в цялостния процес на покръстването на България, след като то съвпада по време с пребиваването им в Моравия; след

като тя става център на една от първите български епископии, а Методий е де факто първият български архиепископ.

Да потърсим истината за покръстването на България от тези нови позиции. Защото по този въпрос на българските историци като че ли нищо друго не им идва на ума, освен кървавата разправа с непокорните боляри и техните родове. А ние вече видяхме, че само дипломатическият кадрил, разигран от Борис между двата духовни центъра на християнството — Константинопол и Рим, е продължил 4–5 години, от времето на официалното покръстване — 865 г. до Осмия църковен събор през 870 г., като за това време България на три пъти е менила ориентацията си. Как тогава да си мислим, че покръстването е било едноактна постановка — плод на моментната прищявка на българския владетел? И как се е случило така, че може би двете най-големи обществено-политически реформи в Средновековна България стават все по времето на Борис? Наистина, историците ни старателно са ги разделили с период от близо две десетилетия, но дали са за вярване? Защото и практиката, и елементарната логика подсказват, че едва ли става въпрос за две отделни реформи, а за една, както сочат историите на арменци, ибери, албанци и други народи. И че тя е отнела не година или две, а може би десетилетие. Затова нека се опитаме да потърсим разпръснатите късчета от пъзела и да ги свържем в една цялостна картина.

Би следвало като начало да уточним времето на събитията и етапите, през които е минал целият процес. Днес науката е приела, че става дума за две самостоятелни и независими едно от друго събития, първото от които — покръстването — е станало през 865 или 866 г., а второто е свързано с идването на Методиевите ученици в България — през 886 г. И този 20-годишен период служи за водораздел както между двете реформи, така и между известната практика (на покръстване с въвеждането на собствена азбука и превод на черковната книжнина на собствения език) и прецедента у нас. Все пак сянка на съмнение хвърля обстоятелството, че двете събития са се случили все при управлението на един и същ владетел — Борис I, чието управление съвременната наука датира от 852 до 889 г. Ето защо едно послание на император Михаил III от 844 г. до Борис предизвиква не само любопитство, но и повдига въпроса: бил ли е Борис владетел на България по това време, за да се обръща императорът към него?^[74] Тук

няма да навлизаме надълбоко във въпроса, но не може да не отбележим нещо, което привлече вниманието ни — че за старите ни автори от епохата на Възраждането: Блазиус Клайнер (1761 г.), йеросхимонах Спиридон (1792 г.) и Юрий Венелин (1853 г.) царуването на Борис започва близо десетилетие по-рано — скоро след смъртта на император Теофил през 842 г., когато папа бил Сергей II (843–847), т.е. през 843–844 г.^[75] Няма да коментираме обстоятелството дали старши, или младши съвладетел е бил Борис. Интересно е и самото съдържание на посланието, в което императорът предлага Борис да освободи пленения монах Теодор Куфара на цена, каквато сам определи. А интересът идва от това, че името на същия Теодор Куфара срещаме в едно от допълненията към българския превод на Манасиевата хроника от времето на цар Иван Александър. Според него плененият монах е бил заменен срещу Борисовата сестра, също пленница, но в императорския двор. Най-същественото в случая е, че тя като пленница приела християнската вяра, била покръстена и ограмотена. Именно това обстоятелство накарало Борис да се запознае с христовата вяра непринудено и последователно, докато стигне до решението за покръстване на страната.

Още по-любопитно става съобщението, ако допълним, че при завръщането си в България царската сестра била съпроводена от личния си духовен наставник — някой си Методий от Тесалоники. Това обстоятелство — съпаденията в името на духовника и на неговия град Солун, кара Б. Шкодров и П. Юхас, а векове преди него и Йосиф Асеманий, да изкажат предположението, че това е солунският равноапостол.^[76] Излишно е да казваме, че липсват преки свидетелства за това. Единствената ни възможност е да преценим възможно ли подобно нещо, като проверим, доколко казаното би могло да се вмести в границите на времето, или хронологическият фактор ще го определи за несъстоятелно и ще го отхвърли. И така, да се вгледаме в биографията на Методий. Знаем, че той е роден през 815 г. и следователно към времето на събитията, които коментираме, е бил около 30-годишен. От „Проложното житие на св. Методий“ знаем, че „Когато стана на 20 години, поставиха го княз на славяните. И като прекара там 10 години, научи славянски език.“^[77] Известно е, че след това се е замонашил. А сега и най-елементарният разчет показва, че по времето, когато Борис е откупил сестра си срещу Теодор Куфара,

Методий вече е бил отдаден на духовното поприще и той действително би могъл да бъде духовният наставник на безименната сестра на кана.

Записаното за замяната на Теодор Куфара срещу сестрата на Борис откриваме и представено като легенда от Продължителя на Теофан — съвременник на събитията, а това показва, че записаното в допълнението към Манасиевата хроника не е нещо късно от времето на превода ѝ, а много по-ранно, от епохата на самите събития.^[78]

Разбира се, този разчет е важен и бихме могли да го определим като необходимото условие към доказателството на хипотезата. Той обаче не представлява аргумент с доказателствена стойност. Съвпаденията в имената на Методий и на град Солун наистина са аргументи, но твърде общи и недостатъчни. Има един друг явен, но некомендиран факт, който е по-убедителен. Става дума за това, че Методий е етнически българин, подобно на знатната пленница. И не само това, но той би следвало да е и неин родственик като потомък на кан Сабин и на Кубратовия вуйчо Органа (Гостун). В този смисъл все още младият Методий — етнически българин от знатен царски род, свързан дълбоко с българската царска династия, син на богат, достоен и доверен византийски военачалник, чието семейство се нарежда сред първите хора като управител на област, не само приел Христовата вяра, но и лишенията на монашеския живот, действително би бил особено подходящ за духовен наставник на знатната пленница — сестра на българския кан. Явно императорското благоволение не му е било чуждо, за да бъде назначен едва 20-годишен на високата административна длъжност. И защо ли се е замонашил точно по времето, когато императрица Теодора е подготвяла размяната на високопоставените пленници? Случайно ли е станало това? Това замонашаване изобщо негово решение ли е било, или някой му го е предложил? Както му е предложил да бъде назначен за управител. Този засега последен аргумент звучи далеч по-убедително и придава смисъл на забелязаните съответствия между имената на двамата Методиевци, общия им град Солун и тяхната монашеска принадлежност. Но той става още по-убедителен, допълним ли го с ранните години от житието на по-малкия му брат Константин.

Ранните години от съзнателния живот на Константин изглеждат още по-странни, предопределени и белязани от императорското благоразположение, но и от Божията милост. Едва 17-годишен (според

някои автори 14-годишен) останал сирак, без баща, Константин е отведен в Константинопол от логотет Теоктист около 843 г., може би още приживе на император Теофил (829–843 г.). Тук му е предоставен свободен достъп до византийския императорски двор — изключителна привилегия, която най-ярко разкрива отношението към него от страна на върховната византийска власт. Да оставим настрана, че това става след смъртта на баща му. А и персоналното ангажиране на висшия императорски чиновник с отвеждането му е не по-малко показателно. Още повече, че тъкмо Теоктист е един от най-доверените императорски чиновници, след като е назначен за регент на малолетния Михаил III. Все за същото изключително внимание свидетелства и обучението му в Магнаурската школа, при това с прякото участие на Фотий — любимец на императора, негов доверен секретар, а по-сетне и патриарх на Константинополската църква. Тук Константин се представя отлично и на 20-годишна възраст му е присъдена титлата „философ“. Следват блестящите му изяви на теолог, философ, дипломат, книжовник и лингвист, обвити в сянката на държавния довереник под благия поглед на благодетеля Фотий. Ясно е, че Константин се радва на специалното отношение на властите в Константинопол. Коментирайки това странно обстоятелство, М.Маргаритов и Елде фон Сумтал отбелязват: „Правителството в Константинопол сигурно е имало други основания, за да доведе в Константинопол един младеж, произхождащ от българско болярско семейство. Този случай напомня за отношението към друг умен български младеж, а именно княз Симеон, който по-късно също така бил доведен в Константинопол, приет в Магнаурската школа и имал достъп до императорския двор... Намеренията на византийското управление при случая с Константин-Кирил не могат да се подкрепят с документи. Ние предполагахме, че те били свързани с покръстването на българите и с проектираното от византийската власт изнамиране на българската азбука.“^[79]

Свидетели сме на едно изключително отношение на привилегированост и благоразположение на императорския двор към младите Методий и Константин. Виждаме какви грижи и усилия полага централната власт за тяхното изграждане и израстване. Находчиво М. Маргаритов и А. фон Сумтал подчертават паралела с младия Симеон, заслужил по-късно с делата си прозвището „Велики“.

Очевидно, че ги подготвят за специална мисия от особено значение за византийската външна политика. Българският им произход сам подсказва обекта, станал цел на византийската дипломация. А черните монашески одежди разкриват основната им задача. Прави са Михаил Маргаритов и Ангелика фон Сумтал в тяхното допускане. Каква друга би могла да бъде целта на Византия, освен поставянето на непокорния си и опасен съсед в духовна зависимост? Споменът за обсадата на Константинопол от войските на Крум Страшни е бил все още близък и болезнен. Оръжието вече не е било най-сигурното средство на империята и тя се е опитвала да прибегне към духовното му подчинение. Това е задача от първостепенно значение за бъдещето на Византия и тя е пристъпвала към грижливата ѝ подготовка.

Забележете само как период от година-две събира като във фокус толкова разнородни на пръв поглед събития: появата на историческата сцена на новия български владетел Борис I (843–844), отвеждането на непълнолетния Константин в Цариград (843 г.), писмото на император Михаил III до Борис през 844 г., освобождаването на пленената българска принцеса и появата на Методий в българския двор.

А ето и още една легенда, посветена на покръстването на българския владетел и българската държава, предложена ни от Продължителя на Теофан, в която се набива на очи името Методий на духовника, покръстил България. Веднъж поръчали на един византийски монах живописец на име Методий да изрисува ловни сцени по стените на канския дворец. Един ден Борис поискал от него да нарисува нещо много страшно. Тогава Методий, като добър християнин, се опитал да изобрази картината на Страшния съд, така както си го бил представял — с наказанията и мъките на грешниците, с възнаграждаването и блаженството на праведниците. Тази сцена така силно развълнувала българския кан, че той сам решил да приеме християнството.

Както отбелязахме, тази легенда е интересна най-вече с името на монаха живописец, чиито умения в живописа и християнската му фантазия принудили Борис да се покръсти. Съвременните ни историци почти напълно са я игнорирали и дори не я коментират, а Стивън Рънсиман само изказва скептицизма си относно нейната правдоподобност. За разлика от тях Йосиф Симоний Асеманий (1687–1768 г.) е на друго мнение. Като отчита времето и мястото на

Моравската мисия и обстоятелството, че преди да стигнат в Моравия, Константин и Методий са покръстили българите, а и самата Моравия е на българска територия, той заключава: „... просто се стига до извода, че самият той (Методий) не е бил различен от онзи живописец Методий, който по заповед на българския крал Михаил е изписал онази прочута картина на Второто пришествие Господне. Съвпадат времето, името на Методий, мястото на проповядването...“^[80]

Кой е този монах живописец и наистина ли това е Методий — братът на Кирил, така или иначе не можем да сме категорични. Както и не можем с категоричност да защитим самата легенда. Затова нека потърсим сред изворите съществуват ли свидетелства за мисионерско-кръстителската дейност на двамата Солунски равноапостоли в България. След като вече сме се уверили, че и мисията по Брегалница, и тази в Моравия в действителност са на българска територия. И след като знаем, че те не са били възпрепятствани от българските власти през всичките повече от 20 години. Накрая, единствено България протяга ръка на прогонените Кирило-Методиеви ученици и спасява тяхното дело за вечни времена.

Добре ни е известно отрицателното становище по въпроса на официалната ни историография и оскъдицата на писмени свидетелства сред изворите. Не разбираме обаче онези наши историци, които говорят за липсата на всякакво отношение от страна на българските власти и още повече за страха на братята и техните ученици, които не смеят дори да преминат през българска територия. Все пак нека си направим труда да проверим, защото единственото, което сме разбрали дотук, е че не можем да вярваме на историците си.

Интересно съобщение за кръстителска дейност на Константин-Кирил в България откриваме в неговото „Проложно житие“, където четем: „След това отиде при българите, проповядвайки Христовото учение“.^[81] Подобна картина ни описва и „Второто българско житие на св. Наум“: „Като обхождаха (Константин Философ, Методий и учениците им, вкл. и Наум) и поучаваха мизийския и далматинския народ, навсякъде той вървеше след тях, дори до стария Рим“. А ето по какъв своеобразен начин ни представя мисията на Кирил и Методий сред българите и архиепископ Теофилакт Охридски: „Понеже славянският или българският народ не разбирали писанията, изложени на гръцки език, светците смятали това за най-голяма загуба и

намирали основания за своята безутешна скръб в това, че светилникът на писанията не се пали в тъмната страна на българите. Те тъгували, страдали и се отказали от живота.“^[82]

Редно е да си припомним и изворите, свидетелстващи за мисията на Константин по долината на р. Брегалница, свързана и със създаването на азбуката, и с покръстването. Говорим за „Краткото Кирилово житие“ („Успение Кирилово“, IX–X в.), за „Солунската легенда“ (XI–XII в.), „Българска апокрифна летопис“ (XI в.) и за „Житието на св. Климент Охридски“ (XI в.). Става дума все за ранни източници, които навсякъде говорят за „българско население“ и „български князе“, за „български език“ и „българска епископия“. Нещо повече, самото заглавие на т.нар. „Солунска легенда“ е „Слово на Кирил Философ как покръсти българите“. И забележете, това е заглавието на словото, което сам Кирил прави с признанието, че е съставил азбука за българите. Забележете как не разделя и не разграничава покръстването и съставянето на писменост. Напротив, той представя двата акта в единство, пояснявайки, че обучението цели покръстените да предават истинската християнска вяра.

Ще допълним с „Моравска легенда“ № 4, рисуваща твърде убедително картината за дейността на Солунските братя: „И така, като тръгнал (Кирил заедно с Методий), първо пристигнал при българите, които с Божия помощ обърнал чрез своята проповед във вярата. Като продължил от там, пристигнал в страната Моравия“. Тоест, мисията си братята започнали с покръстването на българите, и едва след това отишли в Моравия. А от „Моравска легенда“ № 6 научаваме: „Когато узнал всичко това, папа Николай се възрадва на това, което му било съобщено, именно за покръстването на българския моравски народ“.

От документ с подписа на император Михаил III от 863 г. научаваме: „В 863 г. мир с княза на българите Борис. Борис получава областта между Желязната врата (Демир капу) и Дебелт (при днешния Бургас — б.а.), наричана от българите «Загоре». Борис преминава към християнството — изпращане на един епископ и няколко свещеници за мисионерстване.“^[83]

Така разбираме, че приемането на християнството е било сделка между Борис и Византия, срещу която императорът отстъпва на България цялата област Загоре. Научаваме, че самото покръстване е станало през 863 г., а не през 865 или 866, както се мисли. И накрая, че

по този повод през 863 г. в България е изпратена духовническа мисия за проповядване на Христовото учение. Странното намиране в отсъствието на каквито и да са други свидетелства за това и в учудващото съвпадение във времето на тази мисия в България с Моравската мисия на Кирил и Методий. Да не забравяме, че Моравия на княз Ростислав е влизала в границите на българската държава и че две години по-късно, когато са поставяни основите на бъдещата църковна организация в страната през 865 г., град Морава е обявен за център на една от 6-те български епископии. Стигаме до извода, че мисията в България, за която пише Михаил III, е в действителност мисията на Кирил и Методий в Българска Моравия.

Смятаме за редно към изворите, свидетелстващи за кръстителската дейност на Кирил и Методий в България, да допълним и източниците, които вместо за българи и български народ говорят за мизи и за мизийски народ. Така например, Димитър Хометиан (XIII в.) представя Методий за „учител на благочестие и православна вяра на мизийския народ“. За Климент отбелязва, че е „... станал сподвижник на водачите Кирил и Методий и водач на целия мизийски народ в благочестието“. По-надолу и пояснява кой е този мизийски народ, когато говори за произхода на св. Климент: „... бил родом от европейските мизи, които обикновеният народ знае и като българи“. Затова, когато говори за ръкополагането на Климент като епископ, пояснява: „... тогава и Климент бил издигнат на епископски престол, като бил поставен от Методий за епископ на целия Илирик и на българския народ, който владее страната“.^[84]

Традицията на средновековните хронисти да наричат българите „мизи“ е добре известна, за да ни учудва. Затова нямаме никакво двоумение при разчитането на следния текст от „Второто житие на св. Наум“ (X в.): „Този преподобен и велик отец Наум израсна в Мизия... и се присъедини към равноапостолите Константин Философ и брат му Методий, които обикаляха и наставляваха мизийския и далматинския род, вървейки с тях навред, та чак и до Стария Рим.“^[85]

Обобщавайки свидетелствата по темата за мисионерската дейност на Солунските братя в Първото българско царство, Петер Юхас отбелязва: „Мисионерската дейност на Кирил и Методий в България е намерила място и в руски, хърватски и чешки хроники. Според съставената през втората половина на XII в. «Хърватска

хроника», а и съгласно «Моравската легенда» (XII–XIV в.), Солунските братя са покръствали в България, тръгвайки от Моравия, а «Чешката легенда» (XIII–XIV в.) сочи, че те са отишли в Моравия след покръстването в България. От своя страна хрониката на Нестор «Повесть временных лет» (1113 г.) отбелязва: «Кирил, оставяйки Методий в Моравия, се завърнал в България». Възможно ли е всички български, византийски, хърватски, моравски, чешки и руски агиографи и хронисти да грешат?»

Трябва да се съгласим с Петер Юхас, че не са по-малко от дузина средновековните извори, свидетелстващи, че Кирил и Методий са пряко свързани не само с въвеждането на славянската и българската писменост, но и че са взели активно участие в покръстването на България. Много е вероятно тъкмо те да са главните организатори и ръководители на кампанията. Да си припомним легендата за живописеца Методий, убедил с изкуството си Борис сам да приеме Христовата вяра. А след като толкова жития, хроники, легенди и други писмени документи твърдят единодушно това, на кого да вярваме? Странно, как ли академичната ни общност не е отрекла и самата Моравска мисия, след като византийските дворцови хроникъори са я премълчали? Или са се задоволили с подмяната на Българска с Чешка Морава? А като са започнали всичко да зачеркват, защо не зачеркнат изобщо и Методий, след като името му така и не се споменава в „Пространното Кирилово житие“. Сякаш Кирил не е имал такъв брат и не са орали цял живот в една бразда? Може би биха го зачеркнали, ако се бяха позадълбочили и не бяха игнорирали споменатата легенда, която го поставя в центъра на събитията. Ако бяха обърнали внимание на думите на архиепископ Теофилакт как Методий дарявал българския кан с благочестивите си слова, когато Борис е представян за духовно чедо на великия Методий. Ако не бяха забравили, че именно Методий е фактически първият български архиепископ.

За разлика от всичко отричащите ни „учени“, около Освобождението не толкова претенциозните им предшественици са били по-наясно с нещата. Затова в един „Месецослов“ от 1857 г., издаден от Драган Цанков, Коста Маринов и Коста Славчев, може да се прочете: „За да идат в Моравия, св. Методий и св. Кирил трябвало да минат през България и на същата година виждаме у българския царски двор св. Методий, който кръщава Бориса... Борис след малко

издаде тайната и издаде заповед да се кръсти целия народ. Той не се възпрял само да кръсти своя народ, но му дава да има и своя книжнина“.^[86] Ето как преди 150 г. в три изречения е казано всичко и за покръстването, и за писмеността. Те са дело на Солунските братя, и най-вече на Методий, който покръстил Борис, а след него и останалия български народ. Това станало по пътя на равноапостолите към Моравия.

Кирил може да е по-ученият, по-даровитият, по-бляскавият теолог, книжовник и пламенен оратор, но името на Методий изпъква в книжнината, отразяваща покръстването на българите. Виждаме го близо до Борис още от времето на пленената сестра на кана и при самото му покръстване. И затова не приемаме твърденията, че българският кан е бил чужд на делото на Солунските равноапостоли. Напротив, той ги настанява при личните си приятели и довереници Чеслав и Есхач. Истината е, че целият им съзнателен живот и по-точно цялата им кръстителска и мисионерска дейност е преминала на територията на България, още от времето на Брегалница. А това означава и под властта на българския владетел Борис I. Неслучайно Фани Попова-Мутафова е отбелязала кой император Михаил е изпратил братята в Рим: „Кирил и Методий не могат да бъдат пратеници на Михаил III, защото той и патриарх Фотий са скъсали всякакви връзки с Рим. Не могат да бъдат и пратеници на новия император Василий и новия патриарх Игнатий, защото Кирил като близък на убития император и сваления патриарх, не може да стане довереник на Василий — убиеца на Михаил. Тогава чии пратеници са те в Рим?... А в едно писмо на папа Адриан до Ростислав и Коцел, писано след смъртта на Св. Кирил, намираме, че Кирил Философ и брат му Методий били изпратени в Рим от благоверния император Михаил... Ясно е, че никой друг освен българския император Михаил Борис не е изпратил двамата братя в Рим. Затова и папата посреща Кирил и Методий с нечувани почести извън града, заобиколен от целия си клир и много народ“. Същото е забелязал още К. Иречек: „Двамата братя бидоха посрещнати дружелюбно в Рим, понеже носеха мощите на папа Климент I и защото тъкмо тогава се разчиташе да бъдат привлечени българите за римската църква“^[87]

Следователно Борис съвсем не е бил надалеч от делото на Кирил и Методий. Напротив, той ги покровителства с цялата си власт и до

голяма степен перипетиите, през които те (и особено Методий) преминават, П. Юхас обяснява именно с неговата политика на лавиране между Константинопол и Рим.

Да се чудим ли тогава на благочестивите слова, с които Методий дарявал Борис? В известна степен делото на Кирил и Методий е дело и на самия Борис. Пътищата им се оказват преплетени още от 40-те години на IX в., докогато Бог ги е разделил. Специално с Методий това са цели четири десетилетия. Затова не бива да се питаме защо учениците им, прогонени от сплетните на епископ Вихинг пред папата и Светополк, намират спасение именно в България. И забележете само думите, които използва архиепископ Теофилакт, описвайки състоянието им: „... закопнели за България, мислели и се надявали, че България е готова да им даде спокойствие“.

Мнозина автори обръщат внимание на тази картина и повдигат въпроса: защо учениците им идват в България на Борис, а не във Византия, след като мисията е представяна за византийска? Събитията след кончината на Методий се развиват твърде еднозначно, за да докажат прякото и активно участие на България в тях. Защото след неговата смърт втори български архиепископ става Горазд — посоченият от самия Методий негов заместник, а трети е Климент — друг негов ученик. А това не са само изявени книжовници. На първо място, това са най-висшите български духовници. Но и най-висшите български книжовници.

Хората, оглавили проходащата Българска църква и положили основите на Златния век на българската култура. В този смисъл, писмената и верската реформи по времето на Борис не са две отделни и независими едно от друго събития, както ни внушава академичната мисъл. Това са двете страни на една и съща златна монета. И нейният блясък продължава и днес да осветява пътя ни като народ и като държава!

---

[72] Табаков, Д. Хоризонтът на познанията. С., 1999, с. 102–103, 109–111, 119–120, 125, 126, 128. ↑

[73] Охридски, Кл. Из живота на Кирил. — В: Из стара българска литература, С., 1988, с. 62. ↑

[74] Маргаритов, М. и др. Цит. съч., с. 51. ↑

[75] Шкодров, Б. Цит. съч., с. 86. ↑

- [76] Пак там; Юхас, П. Цит. съч., с. 76. ↑
- [77] Проложно житие на Методий, — В: Прослава на ..., с. 84. ↑
- [78] Продължителят на Теофан, цитат по Рънсиман, Ст. История на Първото българско царство. С., 1993, с. 90. ↑
- [79] Маргаритов, М. и др. Цит. съч., с. 50–51. ↑
- [80] Асеманий, Й. С. Цитат по П. Юхас, с. 76. ↑
- [81] Проложно житие на Кирил. — В: Прослава..., с. 83. ↑
- [82] Теофилакт, архиепископ. Из живота на Климент Охридски. — В: Прослава на..., с. 58–59 ↑
- [83] Документ на император Михаил Трети, цит. по П. Юхас, с. 61. ↑
- [84] Цит. по П. Юхас, с. 105. ↑
- [85] Второ българско житие на Наум, — В: Прослава на..., с. 92. ↑
- [86] Попова-Мутафова, Ф. За българската азбука. — Авитохол, 1995, № 2, с. 17. ↑
- [87] Пак там, с. 19. ↑

1.13. ДЕЛОТО НА СОЛУНСКИТЕ БРАТЯ В „ИСТОРИЯТА“ НА СПИРИДОН ЙЕРОСХИМОНАХ

Още в началото на работата си отбелязахме очевидния парадокс, че при огромното количество литература, посветена на двамата равноапостоли, голяма част от живота и дейността им тъне в неизвестност. Човек просто недоумява как е възможно да няма поне един опит за цялостно обобщаване на техния динамичен и бурен живот, оставил дълбоки следи в европейската история и култура. Оказва се, че всички изследователи се занимават с една конкретна тема, като за целта ползват твърде избирателно техните жития и дори по-лошо — често ги противопоставят, абсолютизирайки видимите различия между тях, без обаче да се задълбочават достатъчно, за да открият в текстовете взаимоизключващи се противоречия. Ето защо за нас е изненада това, което срещаме в „Историята“ на Спиридон йеросхимонах (1792 г.), посветено на Кирил и Методий — независимо, че става дума за една обща история, а не изследване за двамата първоучители. Данните, които тук откриваме за тях, дават една цялостна и свързана картина, въпреки някои слабости в датирането. Като цяло тя включва основните коментирани днес, включително и премълчавани твърдения, смятани за неправдоподобни. Но те съвсем не са за пренебрегване и ние ще се спрем на някои от тях допълнително. Казаното от йеросхимонах Спиридон във всеки случай е твърде любопитно и ние недоумяваме защо то остава извън вниманието на изследователите. Затова е редно да запознаем читателите с казаното в „Историята“ му за Кирил и Методий и да потърсим дава ли ни то някаква допълнителна информация.

Бащата на братята Кирил и Методий се наричал Лъв и изпълнявал длъжността на вардарски воевода. Той бил близък приятел със Сергей — зетят на император Теофил, затова когато последният научил за смъртта на Лъв, той много се натъжил и решил да се погрижи за двама от синовете му. Най-големия той направил воевода на Дарданите. Дардания или Вардания била земя българска, недалеч от Солун, владяна тогава от ромеите. А Кирил завел в Цариград и го

изпратил да се учи. Децата на Лъв били винаги заедно с българи, говорели български език и затова търновският патриарх Евтимий ги смятал за българи. Кирил учел заедно с византийския престолонаследник още по времето на император Теофил (през 835 г.).

Той вече бил завършил, когато императорът починал и оставил на престола малолетния Михаил под опекунството на императрица Теодора. През 845 г. начело на българската държава застанал цар Богорис (Борис I) и след като се отказал да воюва с невръстния император и с неговата майка, той сключил мир с тях. Дори им се притекъл на помощ срещу нападащите ги сарацини и воювал с тях в Армения. На връщане той бил тържествено посрещнат в Константинопол от самия цар и византийския двор, сред които бил и Кирил. Последният с такава жар се впуснал да се запознава и да разговаря с българите на български език, че мнозина набързо са решили да се покръстят. Така Кирил кръстил в Христовата вяра 53 000 българи. Тогава те го помолили да „извади писание на техния език“, а Богорис помолил императора да изпрати св. Кирил в Търново.

По това време в двора на Богорис имало високопоставен пленник Теодор Куфара, изучен в царските и в Христовите дела. Той притежавал голям авторитет и от него българският цар научил много за християнската вяра. В същото време сестрата на Богорис била пленница при византийската царица. Тя била покръстена и изучена. Стигнало се до размяна на пленниците и царят „получи от нея възбуда към светата вяра...“.

И когато една година настанал глад, той решил да приеме християнството. За решението много му помогнал и монахът живописец Методий. По молба на Богорис той изрисувал по стените на дома му сцени от Страшния съд и царят толкова се изплашил, че писал писмо до императора, с молба да му изпрати епископ да го кръсти. Това той сторил тайно, но когато народът научил, се надигнал срещу царя си: Богорис обаче въпреки и с малки сили, подкрепян от Божия кръст вместо от хоругва, ги поразил и ги покръстил. А като сторил това, „изпрати послание до царицата с молба да даде разрешение на неговите хора, на които им бе тясно за посеви, да им отдели земя... Това тя с радост извърши и му даде изоставена земя близо до България: от Железните врати даже до Велта. Велта е град недалече от Адрианопол, който българите нарекоха «зад корията» /Загоре/“.

Любопитно е представена причината, поради която Борис се бил обърнал към папа Николай I. Това станало, след като в България били пристигнали първите гръцки духовници. Тогава споменатият по-горе Теодор Куфара установил, че те били „окаляни от монотелитската ерес“ и разкрил пред царя заблудението им, като го посъветвал да изпрати посланици при папата. Това се случило през 865 г. Най-любопитно обаче е това, че главата е озаглавена „За Петър Куфара“. Защото в нея никъде не се споменава името Петър, а се говори за пленника Теодор Куфара.

Папата гледал на Михаил с презрение. Бог обаче възбудил цар Михаил да го почете, като го помолил да му изпрати учители на истинска вяра. Папата много се зарадвал и веднага пратил в България двама епископи: Павел Папилонски и Формос Портуенски, а с тях и отговорите на поставените му 106 въпроса. Само на молбата им за български патриарх отговорил уклончиво, като писал, че за това е необходимо много време. Че първо българите трябвало да имат епископ, а след това ако не патриарх, то архиепископ може да имат.

Не минало много време и през 867 г. императорите Михаил и Василий Македон също изпратили послание до българския цар, предупреждавайки го да не приема римски духовници и критикувайки папската ерес. Писали и на папата и той толкова се разстроил, че се поболял и умрял. Междувременно бил убит и император Михаил III. Така, в прения и взаимни обвинения, се стигнало до Осмия църковен събор в Константинопол.

Безспорно най-интересна за нас е картината, която Спиридон йеросхимонах представя относно приемането на славянската азбука. След събора българският цар Михаил писал до императора, че ако България няма учител, който да я наставлява и просвещава на български език, то щяло да бъде по-добре да се върне към езицеството. А ако императорът му изпрати подходящ учител, той (цар Михаил) щял да изгони папските духовници от България. В това време Кирил се завърнал от Хазария (867 г.), като носел със себе си мощите на папа Климент I. Един ден императорът го повикал и му възложил да отиде в България и да преведе на български език Светото Писание. Кирил първо се възпротивил, като казал, че това няма как да стане, тъй като българският език не може да се изкаже с гръцки букви. А императорът

рекъл: „Ти знаеш езика им и на тебе от Бога е дадено да известиш от езика им букви, да бъдат и буквите от езика им“.

И като се подготвил, Кирил поел на път, съпровождан от двама монаси от Студийския манастир — йеромонах Методий и иподякон Дамаскин. Те също знаели български език и помогнали на Кирил да преведе Светото Писание от гръцки на славянски език. Това станало в 871 г. и за 3 години те превели всичките необходими църковни книги. Дори и римските пратеници в България се научили да четат по славянски.

Пред следващата 872 г. св. Кирил отишъл в Моравия и кръстил Ростислав Чешки, а след това кръстил и Коцел в Сармация. Като поставил брат си Методий за епископ на моравците, сам той отишъл в Рим при папа Адриан. Тук той бил приет с почести и папата благословил славянския език (867–872). С това обаче противоречията между константинополския патриарх Игнатий и римския папа не били преодолени. В 875 г. византийските духовници изгонили римските пратеници от България, а наскърбеният папа Адриан се възпротивил на по-нататъшното богослужение на славянски език. Дори повикал Методий от Панония да го укорява, а и на Ростислав писал да се ограничи проповядването сред чехите на славянски и да се върнат към латинския език. Така остарелият Методий починал през 882 (885) г.

Сега да разгледаме казаното от Спиридон йеросхимонах и да потърсим достоверното и ценното в него, независимо от допуснатите грешки и пропуски. На първо място прави впечатление, че то съвсем не е за подценяване като количество информация. В това отношение то видимо надхвърля очакванията, които човек може да има към една възрожденска история. Напротив, тя е твърде пълна и подробна по интересувания ни въпрос и дори съдържа неизвестни за нас подробности. Една такава подробност е посоченото за близкото приятелство между Лъв, бащата на Кирил и Методий, и Сергей — императорския зет — съпруг на императорската дъщеря Текла. Този въпрос може да не е от особено значение, но той правдоподобно обяснява императорското благоволение не само към „вардарския воевода“ Лъв, но и към осиротелите му синове.

Далеч по-интересна е друга подробност, намерила място още при отбелязване на началните години от житията на Солунските братя. Говорим за точното определяне на областта, където Методий е служил.

От „Пространното житие на св. Методий“ знаем, че това е едно „славянско княжество“ и нищо повече. Отец Спиридон обаче определя коя точно е тази област, наричайки я с името Дардания. Дардания или Вардания е земята, където тече р. Вардар. По-точно тя включвала границите на земите по горните течения на реките Вардар и Морава и границите ѝ се определят от градовете Ниш на север и Скопие — на юг. Тя наистина се намира близо до Солун и няма нищо общо с едноименната област от входа на Средиземно към Мраморно море. И още нещо важно за нас — р. Брегалница тече точно през нея.

Сега вече можем по достойнство да оценим казаното от Спиридон йеросхимонах. Защото излиза, че Методий е останал да управлява областта или част от нея, управлявана преди това от баща му — „вардарския воевода“ Лъв, т.е. той е продължил да живее там, където е преминало детството им. Второ, защото точно тук тече р. Брегалница, където Константин започва апостолската си дейност — и да покръства, и да ограмотява. И за която, според Солунската легенда, съставил азбуката си. Трето, защото тази област съвсем не е славянска, както са ни убеждавали досега, а е била заселена с българи още от времето на Кубер и Аспарух, а т.нар. „славяни березити“ са заселили се тук българи барсили от поречието на р. Волга. Четвърто, защото Дардания граничи и дори има общи части с Моравия на княз Ростислав, а двете области могат да се разглеждат като едно цяло, обединено посредством Моравския път, както находчиво отбелязва П. Юхас. И тези земи са били смятани за български до Освободителната Руско-турска война от 1878 г., където Русия отстъпва Поморавието на Сърбия (едната част), Гърция и Сърбия си поделят Вардарска Македония след Междусъюзническата война (1913 г.), а последно Сърбия анексира Западните покрайнини в края на Първата световна война, окупирани незаконно от сръбските войски след Солунското примирие от 1918 г. и предадени на Сърбия с Ньойския мирен договор.

Стигаме до съобщението за първото покръстване, извършено от Константин. Това станало скоро след възшествието на кан Борис, когато той се притекъл на помощ на овдовялата императрица Теодора и воювал със сарацините в Армения. При тържественото му посрещане в Константинопол младият Константин успял да покръсти 53 000 българи.

Излишно е да казваме колко неправдоподобно звучи това съобщение. Правилно авторът на бележките към съвременното издание на „Историята“ (2000 г.) отбелязва, че в науката не е известно Борис да е воювал някога в Армения, нито има сигурни данни за среща между кан Борис и Кирил. Той дори е цитирал Васил Златарски, че „това били измислици на Спиридон“. Нека все пак не прибързваме с изводите, а да се опитаме да анализираме съобщението. Защото същото твърдение намираме у Паисий Хилендарски и в друг един извор от XVIII в. — „Зографската история“. При това положение, най-елементарното обяснение е, че всички те са ползвали един общ източник, допуснал тази грешка. Жалко, че нито проф. Златарски, нито някой друг от по-късните ни историци не е потърсил причината за допуснатата грешка.

Трябва да признаем, че в заключителната си част съобщението намира потвърждение в „Краткото св. Кирилово житие“. Общото за двете съобщения е това, че Кирил покръстил 54 (53) хиляди българи (славяни) и това покръстване е свързано със създаването на азбука за техния език. Близкият брой на покръстените от Кирил българи и обвързването на това събитие с въвеждането на собственото писмо, намираме за сериозни аргументи, че между двете съобщения съществува определена връзка. Най-същественото различие е историко-географската картина, на чийто фон е станало то. Според Спиридон това се е случило в Константинопол при завръщането на българските войски от Армения, докато според Успение Кирилово покръстването е обхванало района на р. Брегалница. Ако сега към този фон допълним и „Солунската легенда“, ще се убедим, че съобщението на поп Спиридон кореспондира със събитията около Брегалнишката мисия, а името на Армения и целият този епизод са резултат от някаква грешка. С това можем да приключим въпроса, но така ще го оставим отворен и неизчерпан. Затова ще се опитаме да потърсим логично обяснение.

За да бъдем коректни, трябва да кажем, че епизодът с покръстването в Цариград на завръщащите се български войски от Армения Спиридон йеросхимонах е заимствал от „Църковните летописи“ на Цезар Бароний (XVI в.). По подобен начин стои положението и при Паисий. Следователно бихме могли да приемем, че невярната информация не е измислица на отец Спиридон, както се

изразява В. Златарски, а е дело на ватиканския хронист. Изглежда обаче, че въпросът има своето продължение, след като на друго място отец Спиридон отново се връща на същото съобщение, приписвайки го този път на недостигналата до нас „Търновска летопис“ на Търновския патриарх Евтимий. А това означава, че грешката не е била и на Цезар Бароний, а на по-ранен източник, било то на споменатата „Търновска летопис“ (XIV в.) или на друг.

Какъв е точно произходът на коментираната грешка не знаем, но можем да потърсим как мисията по долината на р. Брегалница е била подменена с тази за покръстването на българите в Цариград. Тя, както разбираме, е резултат от военната победа на Борис в Армения. Ето защо, струва си да потърсим била ли е налице военна кампания с участието на Борис около времето и мястото на Брегалнишката мисия и тя да е подвела и объркала по-късните хронисти.

По-горе се спряхме специално на мисията по Брегалница и отбелязахме, че тази територия скоро преди мисията на Кирил е влязла в границите на Българското царство. По-точно това е станало около 838 г., по мнението на Й. Вълчев. Император Теофил (829–842 г.) нарушил 30-годишния мирен договор с България, като предприел изненадващ морски десант, за да освободи и отведе във Византия заселените по устията на реките Прут и Серет ромейски военнопленници. Това дало повод на кан Пресиян да нахлуе и окупира почти цяла Македония и Дардания, да обсади Солун и да завладее беломорското крайбрежие източно от Сяр, и дори да достигне до Северен Епир и Южна Албания. Бойните действия продължили с години, като в тях се включили и сърбите, подтиквани от Византия, но вероятно и изплашени от българското нахлуване в съседна на тях Дардания. Те още не били приключили, когато кан Пресиян починал ненадейно някъде по бойните полета. Той бил наследен от сина си кан Борис I. Според „Български апокрифен летопис“ това станало на р. Брегалница. Според българския битов календар възшествието на Борис е било в годината Барс, а такава е 846 г., но не и 852, както е прието в историографията ни.

Да обобщим: историческата справка показва, че в края на 30-те години на IX в. България разширява югозападните си граници, като включила Дардания, голямата част от Македония и още съседни територии. Военните действия били водени лично от кан Пресиян.

Важна роля в тях играл и младият Борис — по това време кавхан на Котокий — третата част на държавата, т.е. на Западна България. И тъкмо затова не бива да ни учудва казаното от Български апокрифен летопис, че началото на царуването му е свързано с действия по долината на р. Брегалница — „... и там прие царство“.

И така, двата епизода на покръстване, което извършил младият Кирил — това според „Успение Кирилово“ и описаното от Спиридон йеросхимонах, се схождат освен по близкия брой на покръстените българи и с подготвянето на специална за българския език азбука, но и по своя обществено-политически фон. Говорим за скорошното възшествие на новия български кан Борис I, за военната кампания, водена от българската армия в югозападна посока и овладяването на значителни нови територии. Общо е и мястото и ролята на Византия в този процес. Единственото различие си остава мястото на военната кампания. Историческата справка сочи това да се е случило в Дардания, Македония и съседните им области, а отец Спиридон говори за Армения. Така на нас не ни остава нищо друго освен да потърсим причината за полученото разминаване.

Няма да обсъждаме подробно предположенията за появата на арменското име в центъра на събитията. Можем само да споменем подвеждащата роля на думи като „харман“ и „Харманли“; заселването на компактни маси арменско население в областта Загоре; дори спорното свидетелство на Страбон за участието на водача на арменците — Арменос Тесалиеца — в похода на аргонавтите. Най-правдоподобна според нас е версията, че в случая става дума за смесване на две различни исторически събития. Едното е помощта, оказана от кан Омуртаг на Византия при потушаване на въстанието на Тома Славянина (820–825 г.). Другото е самият акт на покръстването на България.

Въстанието наистина е започнало в Армения, след което обхваща Кавказкия район и се разпростира върху голяма част от Мала Азия. Въстаническите войски обсаждат Константинопол в продължение на година и проникват в пограничните тракийски територии. Тогава кан Омуртаг изпраща войски, с чиято помощ въстаниците са разгромени при Аркадиопол (Люлебургас) през 823 г. Към това събитие ще добавим принудителното заселване на арменско население в областта Загоре през 755 г. През 863 г. Византия отстъпва на България тази

област като награда за приемането на християнството. Общото за всички тези събития е наличието на масивно арменско присъствие. Имената на императорите, през чието царуване се случват тези събития, са еднакви — Михаил II (820–829) и Михаил III (842–867). Това също е предпоставка за допуснатата грешка от неизвестен автор, която е заимствана от Цезар Барониус и чрез неговата „Църковна хроника“ преминава във възрожденската ни книжнина.

Нека сега се вгледаме в картината на самото покръстване, както ни го представя Спиридон йеросхимонах. За разлика от съвременните историци, коментиращи с най-общи приказки обективните причини, довели до покръстването, родолюбивият отец набляга на личните мотиви на Борис: влиянието върху него на Теодор Куфара, на сестра му — ревностна християнка, както и на монаха живописец Методий. Малцина от съвременните историци споменават нещичко по тия въпроси, представяйки ги обикновено за легенди без реална историческа стойност. За голямо тяхно съжаление това съобщение е документирано в архива на император Михаил III и публикувано през 1965 г. от Фр. Дьолгер. По-късно се появява в хрониките на Продължителя на Тиофан и на Симеон Магистър.

Нещо повече, покръстването според Спиридон е свързано с териториални отстъпки от страна на империята и това разкрива ако не всички, поне част от обективните причини, довели до Борисовото решение. Тази страна на въпроса също не се коментира, ако и тя да е документирана в архива на византийския император. Този документ е твърде категоричен и гласи: „В 863 мир с княза на българите Борис. Борис получава областта между Железните врата и Дебелт, наричана Загоре. Борис преминава към християнството...“. Но документът освен категоричен, е и особено ценен за историята ни, защото той показва точната година на покръстването — 863, и връзката му с присъединяването на Загоре към България.

След като българските историци обърнаха внимание на името Теодор Куфара едва през последните години, то няма как те да са коментирали ролята му при преориентацията на Борис в отношенията му с Римската курия и преговорите, които започва с папа Николай I. Наистина, логиката на скромния отец изневерява, защото няма как именитият пленник да е бил разменен срещу сестрата на кана и да се завърнал във Византия, а след това да се възмущава от непочтеността

на изпратените от Константинопол духовници и да дава съвети на Борис. Това впечатление се засилва още повече, предвид неясното именуване на главата „Петър Куфара“ вместо „Теодор Куфара“, както би следвало да бъде. За нас обаче е интересно да открием произхода на тази нова грешка и да се опитаме да стигнем до истината. Затова, да потърсим имало ли е в близкото царско обкръжение и втори Куфара, освен Теодор?

Излишно е да казваме, че името Петър Куфара, споменато от Спиридон, е непознато на българската историография. Затова пък един от доверените и активни пратеници по духовните въпроси на Борис и в Рим, и в Константинопол носи името Петър. В историята ни той е представен за братовчед на кана. През 866 г. оглавява първото българско пратеничество в Рим, което носи списъка с въпросите на Борис до папа Николай I. Пак Петър е водачът на второто пратеничество в Рим при новия папа Адриан II през 868 г., а на 3 март 870 г. го виждаме сред българските представители на Осмия вселенски събор в Константинопол, изпратени, за да научат решението му относно подчинението на Българската църква на Рим или Константинопол. За авторитета на Петър съдим и от писмата на папа Йоан VIII от 878 и 879 г. до българския владетел и до самия Петър.

Явно споменатият пратеник на Борис, водил преговорите с Рим и Константинопол, е бил не само близко и доверено лице на кана, но вещь по духовните въпроси и човек с висок международен авторитет. За съжаление, ние не знаем нищо друго за него, освен собственото му име и предлаганото роднинство с българския царски род. Петър е гръцко име и вероятно благодарение на него това име се появява за пръв път в българската именна система, включително и в царското ни родословие. Това име носи внукът на Борис — първородният син на цар Симеон Велики. И това представлява косвен аргумент в подкрепа на предполагаемото родство на пратеника Петър с канската фамилия. Дали обаче канският довереник е носел фамилията Куфара, или това е поредната грешка на отец Спиридон — не знаем. Във всички случаи, Петър Куфара не може да е идентичен с Теодор Куфара. Ако все пак приемем, че пратеникът Петър е носил и името Куфара, то следва да допуснем, че той е близък потомък на знатния пленник — негов син или племенник. Колко сестри е имал Борис, не ни е известно, но поне знаем за една — заложницата във византийския императорски двор. В

този смисъл, не можем да изключим тя да е майката на Борисовия довереник Петър и съпруга на Теодор Куфара. За жалост, свидетелствата не достигат и това е само една догадка.

Държим да отбележим, че коментирайки тези обстоятелства, отец Спиридон почти никъде не говори за работата на Кирил по съставянето на азбуката и нейното разпространение. Едва след като е приключил темата за покръстването, той се спира и на тая страна на въпроса. Както разбираме, инициативата за това е била на българския кан, който се обърнал с молба до Михаил III да изпрати в България учител, който да помогне църковната служба да премине на български език. В замяна на това той щял да прогони от страната папските духовници. Това определя по-нататъшната съдба на св. Кирил. Той подготвя азбуката и поема към България с двама свои помощници. Тук те престояли една година и продължили пътя си към Моравия. В Чешка Моравия той поставил брат си Методий за епископ, а не след дълго отишъл при папа Адриан II.

Няма да се спираме на неточните датирания и на грешката с Чешка Моравия. Те са явни и разбираеми, но не и спекулативни. По-интересното намираме в последователността на апостолската мисия на Кирил. Той първо въвежда църковната служба на български език в България и едва след това отива в Моравия. И това е станало по настояване на Борис. Същото се разбира и от епизода с покръстването при завръщането на българската армия от Армения. Тогава Борис моли императора да му изпрати Константин Философ, за да въведе богослужението в България на български език и с превод на Светото писание. Дали авторът е имал предвид събитията около Брегалнишката мисия в Дардания, само можем да предполагаваме. И като допълнителен аргумент, който досега не сме обсъждали, виждаме казаното от отец Спиридон за Дардания и Илирик, че са били под папска власт. Защото това разкрива мотива на Фотий да привлече това население към лоното на Константинополската патриаршия посредством богослужението на собствения му език. Така или иначе, нямаме никакви основания да се съмняваме, че не друг, а Византия е инициаторът или поне главното действащо лице при съставянето на Глаголицата. Във всеки случай, Спиридон разглежда съставянето на българо-славянската писменост в неразделна връзка и дори като резултат от покръстването, без да

разделя двата акта, както това са наложили неоснователно българските историографи.

Внимание заслужава и мястото на Методий в тези събития. За пръв път Спиридон го споменава като воевода на дарданците, а след това като епископ на Моравия, като се спира накратко и на перипетиите от последните му години. От текста не става ясно кой е спътникът на Кирил в България, записан като „йеромонах Методий“ от Студийския манастир и не е ли това неговият брат? Че би могло да е станала грешка, подсказва объркването на втория му спътник с известния от XVI в. Дамаскин Студит. Това навежда на мисълта, че грешката би могла да се дължи на популярния по времето на отец Спиридон манастир Студит и би могло да обясни погрешното представяне на Методий за монах от същия манастир. Известно е, че Методий — братът на Кирил, е бил монах в манастира Полихрон, също в близост до Мраморно море. Логично е тази грешка да е подвела Спиридон йеросхимонах и той да не е разбрал, че спътникът на Кирил в България в действителност е неговият брат.

Не разбираме и това, съществува ли връзка между живописеца Методий и по-големия брат на Кирил? Единствено яснота има в случая с патриарх Методий (842–846 г.). Смятаме, че неговото споменаване може да представлява важен ориентир относно времето на тайното покръстване на кан Борис. Косвен аргумент за тази ранна годишнина виждаме в писмото на Михаил III за освобождаването на Теодор Куфара от 844 г. Така размяната на Теодор Куфара с канската сестра съвпада с времето, когато патриарх в Константинопол е бил Методий. При завръщането си в България, тя била съпроводена от своя духовен наставник, който също се е казвал Методий и е бил от Солун. Така в средата на 40-те години на IX в. в българския царски двор се появява духовникът Методий от Солун. В това време става и тайното покръстване на Борис, докато патриарх е бил Методий (842–846).

Един от факторите, играли роля за решението на българския владетел е монахът живописец Методий. Оттук и въпросът: двамата Методиевци — Методий духовният наставник и Методий живописецът не са ли едно и също лице? По-горе бяхме отбелязали, че възрастта на Методий — братът на Кирил, и известното ни за неговото житие не противоречи той да бъде свързан със спътника на канската сестра. Така посоченото от Спиридон йеросхимонах относно времето на

покръстването на Борис позволява да обединим в едно образите на Методий — братът на Кирил, с Методий — спътникът на Борисовата сестра, и с Методий — монахът живописец.

Както посочихме, Спиридон йеросхимонах се спира на въпроса за българската писменост в специална глава, след като вече е писал за покръстването. Първоначално той само го загатва, когато говори за похода на кан Борис в Армения и лаконично отбелязва: „И тогава помолиха Кирил да извади писание по техния (т.е. българския — б. а.) език“. След това отецът се спира обстойно на покръстването и на ролята, която Кирил и Методий имат в него. Накрая завършва темата с главата „За славянската азбука и за Кирил“, изцяло посветена на писмеността, като преди това отделя място на детските и ранните години от дейността на Солунските братя.

Разбираме, че инициативата идва от българската страна, поставила въпроса за богослужението на български език. По този повод император Михаил III се обръща към Кирил и той формулира идеята, че „... на тебе от Бога е дадено да известиш от езика им букви, да бъдат и буквите от езика им“. Така се стига до съставянето на славянската азбука. Следва трудоемката работа по превода от гръцки на славянски език на Светото писание, продължил цели 3 години. От България двамата равноапостоли се отправят да сеят православието, четмото и писмото в Моравия и Сармация (Панония). От Моравия Кирил се отправя за Рим и апогейт в дейността му идва с папската благословия на Адриан II на славянския език.

За учудване на мнозина, „Историята“ на Спиридон йеросхимонах като че ли е единствената възрожденска история, отделила място и проследила основните моменти около създаването и разпространението на славяно-българската писменост. С това тя силно се отличава от останалите исторически четива, писани по времето на Възраждането у нас. Те като цяло се спират единствено върху покръстването на България. И за Паисий Хилендарски, и за Блазиус Клайнер, и за неизвестния автор на т.нар. „Зографска история“ имената и делата на Кирил и Методий си остават неизвестни. В същото време, за отец Спиридон двамата Солунски братя са не само създатели и разпространители на писмеността, но и един от главните фактори при покръстването на България. Вече споменахме, че той не разделя двата акта, както правят това съвременните ни историци. Напротив,

разглежда ги в естествената им генетична връзка и дори прави нещо повече — разглежда ролята им за покръстването на българския кан и на страната. И ние сме склонни да му се доверим, убеждавайки се в правдоподобността на аргументите му, макар на немалко от тях историците ни да не обръщат внимание, да им се противопоставят и да ги отричат.

Странно намираме, че дори и сред приписките в българския превод на „Манасиевата хроника“ не откриваме и дума нито за азбуката, нито за нейните съставители. Известна ни е и позицията на Г. Раковски, който акцентира върху обстоятелството, че дедите ни са притежавали собствена писменост и книжнина много преди покръстването. Колкото до Кирилицата, според него, подобно на гръцката азбука, тя е заимствана от една по-стара източна азбука, наречена от него „зендска“. „Кирил не е изнамерил никаква писменост“, възмутено възкликва той.^[88]

Според нас отец Спиридон единствен от съвременниците си отдава заслуженото внимание на създателите на славяно-българската писменост. И пак единствен я разглежда и оценява в неразривна връзка с покръстването на България. С това той се извисява над именитите си съвременници, макар да остава почти незабелязан, защото не е обикновен преписвач и компилатор, а по своето концептуално мислене се оказва недостижим и за значителна част от съвременните ни историографи. Ние оценяваме високо и някои от „незначителните“ и второстепенни подробности, които научаваме единствено от него. Като наименованието на славянското княжество, управлявано от Методий и фамилията Куфара на неуморния посланик на цар Борис I, известен в историята ни само със собственото си име Петър. Ако към това допълним и твърдението, че Кирил първоначално е покръствал в България, а след това в Моравия и Панония — обстоятелство останало незабелязано досега, то приносната стойност на казаното от Спиридон йеросхимонах за Кирил и Методий и тяхното дело на апостоли и първоучители е значителна.

---

[88] Раковски, С. Съчинения. Т. 4, 1986, с. 16, 17, 22. ↑

1.14. ОБЩ ПОГЛЕД ВЪРХУ ДЕЛОТО НА КИРИЛ И МЕТОДИЙ

Сега вече тезата на П. Юхас става по-разбираема и правдоподобна. Тя представя в нова светлина ролята на България по отношение делото на Кирил и Методий. А тя съвсем не е била пасивна, каквито впечатления създават изворите. Нещо повече, налице са данни за преки връзки между тях и българския владетел Борис I. В „Проложното Кирилово житие“ лаконично е отбелязано: „След това отиде при българите, проповядвайки христовото учение.“^[89] От „Житието на Св. Климент Охридски“ научаваме за среща на Методий с княз Борис I. Кога и къде са били тези срещи, не можем да уточним със сигурност. За срещата с Методий най-правдоподобно е да се приеме, че се е състояла след смъртта на Кирил, когато е бил епископ в Сирмиум или в Морава, т.е. на българска територия. Не можем да изключим и версията Методий да е покръстил младия Борис.

Срещата с Константин Философ се предполага да е станала или при пребиваването му в Ровно, или по време на Моравската мисия от 863 г., ако се доверим на житието на Св. Наум, че апостолите и техните ученици са „поучавали мизийския и далматинския народ“. Според Нестор, Кирил е дошъл в България след приключване на Моравската мисия. Редица български историографи предполагат Методий да се е срещал с Борис I на път към Византия, при визитата си на император Василий I. Българите в Хазария са наричали Кирил и Методий „синове на Борис“.

Многократно се спряхме на ролята и значението, което българската държава е играла в живота на братята просветители. Най-добре това проличава от стремежа на техните ученици и последователи да достигнат България и от спасението, намерили там. Хулени и преследвани от интригите на немското духовенство, прогонени от Великоморавия от неграмотния княз Светополк, те явно са били изоставени и са изгубили опората си в лицето на римския папа. Тогава единствената им надежда за лично оцеляване и за спасение на великото дело, на което са посветили живота си, е

останала България. Архиепископ Теофилакт пише: „... закопнели за България, мислели и се надявали, че България е готова да им даде спокойствие“.^[90] Този емоционален момент според мнозина съвременни изследователи представлява свидетелство не помаловажно от всеизвестния факт, че не някой друг, а България дава живот и безсмъртие на делото на нашите Свети Седмочисленици: Константин-Кирил, Методий, Климент Охридски, Ангеларий, Сава, Наум и Горазд. Тук ще добавим и изкупените от робство на пазара във Венеция голяма група техни ученици.

Вече посочихме, че части от Южна Моравия през цялото това време са представлявали българска територия, а гр. Морава от 865 г. е център на една от шестте български епархии. Затова искаме да се върнем на въпроса за мястото на българската държава в дейността на Солунските братя.

Според официалната историография ролята на България в епохалното им дело се изчерпва напълно и единствено като територия, през която братята преминавали на път за поредната си мисия. Споменахме, че мисията им по поречието на Брегалница е дълбоко премълчавана, а на пребиваването на Методий в Сирмиум се гледа с недоверие и на практика се отрича.

В противоположност на официалната теза, унгарският българист П. Юхас, след като разкрива истината за Великоморавия, идентифицирайки я с Южна, Българска Моравия, стига до заключението: „Моравската мисия е била само част от Българската мисия на Солунските братя. За Българско-Моравска мисия последователно пише Йосиф Симоний Асеманий“. Авторът дори отива още по-далеч и достига до още по-голямо обобщение, като отбелязва: „... дейността на Кирил според живеещите в долината на р. Брегалница славяни е била всъщност неделима част от Моравската мисия“. По този начин той свързва двете мисии в югозападните и северозападните покрайнини на българската държава и дори показва, че т.нар. „моравски път“, споменат в Пространното житие на св. Методий, в действителност вървял успоредно на р. Брегалница и пресичайки западните български територии, е достигнал до Велеград, т.е. до Белград (също български по това време), свързвайки цяла Западна България в едно.^[91]

Казаното от отец Спиридон за Дардания напълно подкрепя становището на П. Юхас. Защото тя включва не само горното течение на р. Вардар, но и това на р. Морава — земите между Скопие и Ниш, през които минава „моравският път“.

Някои могат да възразят, че изследвайки въпроса за българската писменост, твърде много сме се отклонили по посока към биографиите на светите братя Кирил и Методий. Не смятаме, че това е грешка. Защото при огромната литература, посветена на апостолското им дело досега, не сме срещнали нито едно що-годе по-пълно и задълбочено представяне и оставаме с горчивото чувство, че историците ни се надпреварват да противопоставят свидетелствата на многобройните им жития и много рядко някой търси общите допирни точки, нежели да ги съвместява. Не че липсват данни, но нали по онова време тези територии са попадали в границите на българската държава, как да говорят такива работи, нали ще си навлекат беля на главата?

Представят ги ту славяни, ту гърци, макар да е добре известно, че вече в зряла възраст им се е наложило да учат и славянския, и гръцкия език. Склонни са да ги пишат илирийци, само за българи не им идва наум, макар че в „Краткото св. Кирилово житие“ е казано без никакви недомлъвки и заобикалки, че са точно българи. Идентифицират Великоморавия с Чехия, макар науката да не знае и един документ, свидетелстващ за това. Говорят гръмогласно за някакви руски букви и писмена, а светът хабер си е нямал за руснаците като народ, когато тези надписи са били правени. Най-единодушни са обаче, когато с чувство за непогрешимост обявяват Кирилицата за копие на гръцката азбука.

Затова се спряхме на житията на Солунските равноапостоли, за да се опитаме да представим действията им в тяхната цялост и да проследим общата логика в тях. И за да покажем, че няма нищо случайно нито в делата им, нито в съставените от тях азбуки. Това ни е необходимо, за да намерим точното им място в голямата тема за българската писменост. Защото без тях азбуката, на която пишем днес, нямаше да я има. Но проблемът с българската азбука съвсем не се изчерпва с тях. И за каква българска азбука да говорим, когато буквите ѝ били, според едни — гръцки, а според други — руски? Затова нека читателят ни прости това своеволие. Най-малкото, защото ТЕ са го заслужили дори не само с епохалното си дело, но и с безпримерната си

добродетелност — със своето смирение, скромност, чистота, упоритост, отдаденост до степен на саможертва. Заслужили са го както малцина други. Затова Църквата ги е канонизирала. Затова народът ни е отредил един от най-хубавите си и светли празници на тяхната памет и дело. Делото им преодоля дори консервативните бариери на европейското чиновничество, за да видим Кирилицата като равнопоставена на латиницата и гръцката азбука сред писменостите на Европейския съюз. И този път заслугата е на Бългаия.

Когато говорим за делото на Кирил и Методий, обикновено го свързваме най-вече със създаването на славяно-българската писменост и последвалото бурно развитие на българската култура. По наше мнение братята имат пряко отношение и към покръстването на България и съседните ѝ славянски територии. И още приживе то става носител на мощен стратегически и външнополитически заряд. Затова не рядко и неслучайно те се оказват в центъра на сплетни, интриги и църковни борби, без да включваме ролята, която са играли тук в толкова международни мисии — борби с иконоборци, триезичници, с Римската ерес и експанзията на германското духовенство.

Така праволинейният и уравновесен Методий попада в швабския затвор. Затова е и устроеният погром над учениците им — депортирани, затваряни, продавани в робство — само времето ги е спасило от кладите за еретици. Те са преки участници в сложните дипломатически маневри на кан Борис и България между Константинопол и Рим, довели до разделянето на християнския свят на източноправославен и западен — католически. Азбуката им набързо измества гръцката на огромни територии в Източна и Централна Европа, поставяйки основите на бъдещия славянски свят, а с разпадането на Византийската империя се оформят новите контури на Европа: Западна — латиноговореща и Източна — славяноезична. Често пъти това делене е било в основите на разнообразни етнически, политически, религиозни и културни противоборства. Наред с това то става гарант за прогресивното развитие на Европейският континент през следващите столетия. Защото такива са законите на диалектиката. За жалост, в някои случаи е вземало формата на кървави конфликти и немалко жертви. Днес помъдряла Европа върви по пътя на своето обединение, решена да постави край на ненужното противопоставяне. Ето защо, ролята на покровители на Европа, която им отреди папа

Йоан Павел II, точно в този момент най-ярко илюстрира европейските измерения на Солунските равноапостоли...

---

[89] Проложно житие на Кирил. — В: Прослава на Кирил и Методий, с. 83. ↑

[90] Теофилакт. Из житието на Климент Охридски. — В: Прослава на Кирил и Методий, с. 74. ↑

[91] Юхас, П. Цит. съч., 72–73. ↑

2. ОТ КАДЪМ ДО КАРДАМА. ПО СЛЕДИТЕ НА АЗБУЧНОТО ПИСМО

Така виждаме делата на двамата братя — св. Кирил и Методий. По наше мнение те са съставители и на Глаголицата, и на Кирилицата. Науката приема, че двете азбуки произлизат от гръцката азбука. Да потърсим тогава корените на гръцкото писмо.

Днес се е наложила мнението, че гръцката писменост е произлязла от финикийската и е била „внесена“ през X–VIII в. пр.Хр. Тази суха и кратка справка бихме могли да допълним с известното ни от митологията, и по-точно с легендата за децата на нещастния „финикийски“ цар Агенор, чийто синове Феникс, Киликс и Кадъм се пръснали по света, търсейки похитената от похотливия Зевс своя сестра Европа. Тогава Феникс се заселил във Финикия, Киликс — в Киликия, а Кадъм достигнал Беотия и основал тук гр. Тива. Именно той, според легендата, дал на гръците азбуката, заимствана от родната му финикийска писменост.

Пита се обаче: защо, след като Кадъм е внесъл в антична Гърция писмеността, се твърди, че гръцката писменост произлиза от Финикия? Нали Финикия носеше името си от това на неговия брат? Колко все пак Финикии са съществували в района на Източното Средиземноморие, след като Феникс бе дал името си на земята, която заселил, а баща им Агенор е бил вече цар на Финикия?

Вероятно мнозина биха обяснили тези противоречия с това, че става въпрос за легенда или просто биха отrekli каквато и да е историческа достоверност на казаното. Дали обаче грешката е изцяло в легендата? Всеизвестен факт е, че финикийците са били едни от най-добрите мореплаватели в древността. В този смисъл, естествено е писмото на тези славни мореплаватели да е достигнало гръцките брегове, благодарение на бързоходните им търговски кораби. Следователно Кадъм също би следвало да е достигнал гръцкото крайбрежие по море — веднъж като истински финикиец (син на

финикийския цар) и втори път — като човек, тръгнал да търси отвлечената си от Зевс сестра в морето.

Сведения относно мястото, от където е поел пътя си Кадъм, намираме в Библията. Тук на не едно място сред ханаанските народи се споменава името на народа, приел собственото му име — древните кадмонейци, заселили Ханаан още преди времето на Авраам. Любопитно е, че като по правило следите на Кадъм откриваме не по крайбрежието, а в райони навътре в сушата. Неочаквано името му се появява в арменската история, като внук на родоначалника Хайк и син на легендарния Арменак, заселил околностите на ез. Ван и Закавказието.^[92] Следи от присъствието му откриваме и в Малоазийска Мизия, откъдето през Хелеспонта (Дарданелите) хората му проникнали на Балканския полуостров и преминали през земите на Тракия, за да се спуснат след това на юг и да достигнат древна Хистиотида, давайки ѝ името си — Кадмея, по-късно станала известна като Тива.^[93]

И още нещо в контекста на казаното. Издигнатият от Кадъм тук град Кадмея (по-късно Тива) също не е крайбрежен морски град, а се намира в средата на провлака. Тогава? Какъв финикиец и какъв мореплавател ще е бил Кадъм? И ако ние имаме съмнения относно неговия произход и етническа принадлежност, то каква е била тогава азбуката, която той занесъл на гърците? Изправяйки се пред поредната въпросителна в хода на изследването, нека потърсим отговора в известното ни за древната финикийска азбука.

Днес е прието да се мисли, че финикийското писмо е най-ранното буквено сричково писмо и всички останали азбучни системи по света водят началото си от него. Най-ранните запазени паметници на финикийско писмо са от втората половина на II хил. пр.Хр. Първоначално то е съдържало 29–30 писмени знака (букви), редуцирани впоследствие на 22. Смята се, че от ранния му вариант водят началото си фригийската и старогръцката азбуки, както и индийската писменост брахми.

В действителност самото финикийско писмо съвсем не е някакво изолирано и единствено по рода си явление, а представлява само едно писмо, произлязло от известните на науката по-древни местни писмености. На практика финикийското писмо (22 знака) води произхода си от финикийската линейна протоазбука (100 знака), която

наред с угаритския клинопис и южноарабското линейно писмо съставляват т.нар. древносемитска (финикийска в широкия смисъл) писменост от втората половина на II хил. пр.Хр. По характера си това е силабическа, буквено-консонантна протоазбучна писменост. Допуска се, че тя на свой ред произлиза от бибълското псевдойероглифно писмо. Последното, заедно с надписите от Палестина и Синай, съставлява древноханаанската слогова писменост с рисуначен характер, датирана към първата половина на II хил. пр.Хр.

Един бегъл обобщаващ поглед върху развитието на азбучната писменост в Предна Азия поставя древния пристанищен град Бибъл на специално място върху картата на нейната история. Тук през първата половина на II хил. пр.Хр. се появява псевдойероглифно писмо. Няколко столетия по-късно отново тук възниква линейната финикийска писменост, от която пък произлиза началната финикийска азбука с 29–30 знака, за да се стигне накрая до известната финикийска азбука с 22 букви. Никой обаче не е отговорил на въпроса относно произхода на древноханаанските писма, открити не само в Бибъл и Финикия, но и на други места из цяла съвременна Палестина и дори в Синай. Малко не е достигнало на изследователите, за да стигнат до писмото на хиксосите — завоевателите на Египет през XVIII–XVII в. пр.Хр. Защото то също е азбучно, а хиксосите идват в тази част на света точно през първата половина на II хил. пр.Хр., когато се появяват първите образци с древноханаански надписи. И защото цивилизованите нашественици са минали точно през земите на Финикия, Ханаан и Синай по пътя си към Египет.

Всичко това естествено и напълно логично изяснява появата на протоазбучната писменост в Близкия Изток. Учудващото в случая е защо науката, след като знае добре за хиксоското азбучно писмо и дори за опита на завоевателите да реформират старата египетска йероглифна писменост с по-съвършено азбучно писмо, отказва да види очевидното. Дали се е повлияла от злобата и омразата на унижените и надменни египтяни към завоевателите и опита им да заличат всички следи от тяхното господство тук, можем само да гадаем. Това обаче не бива да променя истината, че най-ранната азбучна система в древен Египет е дело на чужденците хиксози.

Току-що извървахме първата си стъпка по дирите на азбучната писменост и тръгвайки от гръцката азбучна система, достигнахме до

тази на античните финикийци, така както науката е приела днес. Внимателният анализ на историческите свидетелства сочи редица неясноти и противоречия в наложилите се становища. Най-важния извод, до който достигнахме бе този, че историята познава и по-древна азбучна система от финикийската — писмото на малко известните на науката хиксози. Нещо повече, би могла да се търси известна връзка помежду им, доколкото познатите факти не противоречат, а се вметват в хронологичните и топологични дадености. Така пред изследването ни се разкриват нови хоризонти и ние се оказваме на прага на нова, втора стъпка в работата си, този път от финикийското крайбрежие към поречието на величествения Нил.

Да започнем с легендарния Агенор — бащата на Кадъм, представян за цар на Тир (или на Сидон) — все финикийски градове. Нека да си припомним, че той има брат близък на име Бел, който бе цар на Египет и че те бяха синове на Ливия, дала името си на земите, намиращи се западно от Египет. Те са внуци на Епаф — синът на Йо, роден на брега на Нил и станал цар на Египет. Обобщавайки всички тези роднински връзки се оказва, че цялото родословие на Агенор е свързано точно с Египет и това подсказва възможния произход на азбуката, занесена от сина му Кадъм в Гърция.

Още по-настоятелно става това впечатление след като научим, че Кадъм бил роден в египетската Тива, според твърдението на Диодор.^[94] Забележете, същото име Тива той дава и на града си, където се е заселил в гръцка Беотия. Но да не забравяме, че съществува и една трета Тива, само че в малоазийска Мизия, разорена от Ахил по време на Троянската война. От всичко това следва, че не само баща му Агенор, но и самият Кадъм е пряко свързан с Египет и това е вече втора следа, която сочи къде би следвало да се търси произходът на финикийското азбучно писмо.

Изследвайки индийските пурани и работите на Ф. Уилфорд върху тях, Д. Димитров попада на една легенда, записана от географа Брусе. Според тази легенда някога е имало голямо преселение на народи от Индия в Египет. Там водачът на преселниците, по време на медитация край водите на Нил, в състояние на просветление получил като дар от Бога различни познания, в това число и знанията за азбуката, създадена някога от митичния народ йакшас или йаксас. Каква точно е била тази азбука, така и не се разбира, но по-важното е,

че става въпрос за азбучна писменост. За изследването ни е от значение, че тази азбука се появява точно в Египет. Най-интересното в случая е името на народа, създал азбуката. Защото не е трудно да отгатнем, че зад названието на индийските йакшас или йаксас се открива името на хиксосите, както гръцките автори са записвали завоевателите на Египет. Извървели и тази стъпка в изследването си, редно е да хвърлим малко повече светлина върху историята на загадъчните хиксози.

Известно е, че през XVIII–XVII в. пр.Хр. хиксосите завладели древен Египет, като господствали над него цяло столетие. Относно произхода им хипотезите не са една и две, но ние го свързваме с арийското нашествие на полуостров Индостан. Те са били наричани ека'асит — „царе на народите“, название с индоевропейски произход и това допълнително говори за тяхната арийска принадлежност.^[95] Би било сериозна грешка, ако някой реши да ги подценява и да приеме нашествието им за поредната проява на варварска експанзия. Оказва се, че хиксосите съвсем не са били варвари. Техните бляскави бойни успехи се дължали изключително на превъзходството им като конен народ и техните бойни колесници безпрепятствено прегазвали всички вражи сили, изправили се насреща им. До този момент в Предна Азия не били познати нито конят, нито бойната колесница и именно те са народът, направил ги достойние за тази част на света. Наред с това хиксосите съвсем не били номади, тръгнали на поход за нови пасища на стадата си, както обикновено се мисли. Те добре познавали градския начин на живот, самото строителство и градоустройството и ставайки господари на Египет, издигнали своя нова столица в делтата на Нил, с любопитното за нас наименование Аварис. Явно са били и добри държавници, след като са властвали над Египет цяло столетие. Дори се опитали да направят писмена реформа с въвеждането на собствената си азбучна писменост, далеч по-съвършена от йероглифното египетско писмо.^[96]

Това е накратко най-важното от историята на малко известните хиксози и ние едва ли бихме могли да продължим с изследването си, ако не знаехме за тесните връзки на хиксите-йакси с бог Кубера от индийската митология. В книгата си „Българското име в библейски времена“ описваме хиксосите като водачи на западния клон на арийското нашествие на полуостров Индостан, прекосил цяла Предна

Азия, минавайки през Иранското плато, Закавказието, Северна Месопотамия и Палестина, достигнал и завладял Египет. Тук **йаксите** станали **хикси**, но наред с тях по пътя им към него откриваме и други познати народи и имена: индийските **гупти** стават **копти**, **харапите** — **араби**, а родният Тибет дал името на египетската Тива. Един от многобройните участници в тази мащабна, разнуетническа миграционна вълна бил известният ни от индийските източници древен народ БАЛХИКА (БАХЛИКА), заселил Северна Месопотамия под името БАЛХАРИС. Два века по-късно той влязъл в състава на новопоявилата се тук страна Митани.

Историците и до днес мълчат пред въпросите, които им е поставила тази впечатляваща страна. Как така тя сякаш е произлязла от нищото, но набързо е прераснала в световна империя? Поради какви причини в езика на митанийците се открива един значителен слой индийски езикови заемки, а в духовния ѝ пантеон се оказват божества като индийските Индра, Варуна, Насатя и Митра? Защо в етническия ѝ състав се открива присъствието на тъмнокожо население и някои изследователи дори представят митанийците за негроиди? Откъде тези негроиди митанийци се славят като отлични конеъди, след като конят наскоро се е появил в Предна Азия?

Единствената логична възможност за възникването на Митани е, че тази новосъздадена страна е резултат от арийската експанзия, понесла в общия поток и значителни части от местното за полуостров Индостан културно дравидско население — създателите на харапската цивилизация. Но една част от тях няма дравидски произход, каквито са били древните балхики и йакши. Още от времето на Раковски се знае, че името ѝ Митани води произхода си от старото наименование на р. Инд, известна като Мита-Моран, т.е. „Сладка вода“.^[97]

Обобщавайки всичко това, бихме казали, че името на иксите-йакси и на тяхната едноименна азбука ни отправя от Египет към Индия, където културните йакши — притежателите на първата известна днес азбучна писменост, се подвизават в обкръжението на бог Кубера.

Към Индия ни отправя и името на родения в египетска Тива Кадъм, защото зад така записаното в гръцките източници име трябва да се разбира индийското Кардам. Явно неслучайно това име не е чуждо за древната египетска история. Тук, в горен Египет, в близост до

градовете Тива и Гупта (Коптос), на брега на Нил, се е намирала местността Кардамаст' хали, както я е записал Ф. Уилфорд. В пураните тя е наречена Кардама-стани — „страната на Кардама“. Смята се, че на брега на р. Нил при гр. Коптос (Гопто) обиденият Маха Дева се потопил в реката и останал скрит в калта ѝ цели седем години. Оттук той получил прозвището си Кардама свара, което ще рече „Кардама — сътворен от кал“, поради обстоятелството, че се бил появил от водите на Нил целият в кал и „свара“ или исвара (испара), избара — „господар“.^[98] Следа от името на Кардама днес откриваме в наименованието на суданската столица Хартум, също разположена, както може да се очаква, на брега на Нил.

Това е, което знаем относно присъствието на името Кардама в древен Египет. Знаем обаче още, че в действителност то съвсем не е египетско, а че се среща най-вече в индийската история и митология, както и сред имената на българските царе от Първото българско царство. Известно е, че индийската царска династия е носела името Кардамити, по това на цар Прайпати Кардама.^[99] Но най-любопитното е, че основателят на тази династия — самият цар Кардама, според „Рамаяна“ е владетел на споменатия по-горе народ БАЛХИКА или БАХЛИКА, в чието лице мнозина съвременни автори откриват старото българско име, с което дедите ни са влезли в древния индийски епос и пураните.^[100]

Няма да разглеждаме подробно и задълбочено основните материали, доказващи това. Който търси свидетелства, би могъл да ги намери в изворите или в работите на съвременни наши автори като Петър Голийски или Константин Каменов. Но за отбелязване е, че още Паисий говори за страната Скандавия, т.е. за страната на Сканда, както индусите наричат Александър Велики, от където били дошли дедите ни. И е редно да поясним, че в тази страна ние разпознаваме древен Пенджаб — най-източните територии в похода на Александър, покорени след знаменитата му победа над армията на местния цар Партава и неговите бойни слонове. Надяваме се в скоро време да се стигне и до по-крупни обобщения на натрупания материал. В нашия случай тази тема е само спомагателна и ние я засягаме изключително в контекста на въпроса за писмеността.

Тръгвайки по следите на Кирилицата и на гръцката азбука, извървахме дълъг път до древна Финикия, от там до Египет, а от

поречието на Нил достигнахме до индийския субконтинент. Най-голямата изненада по този път, поне за нас, бе връзката на първата азбучна писменост — притежание на хиксосите-йакши — с името на индийските Кардамити, а оттам и с цар Кардама. Някога той бил владетел на културния народ БАЛХИКА в Тарамската долина. Неговият потомък — цар Ила, е прекосил с народа си Хималайската планинска верига и минавайки през проходите на Каракорум и Хиндокуш, достига поречието на Инд. Синът му — Пуруравас Аила („Първи цар на ариите“), е предводител на арийските завоеватели на дравидска Индия. Тогава част от бахликите са достигнали и заселили Пенджаб — страната Аратта от индийските извори, позната у нас като Скандавия от историята на Паисий.

Интересни данни за тези балхики в Пенджаб научаваме от арабския историк Ал-Масуди (X в.) Той говори за народа БАЛХАРА от страната Балхара, като ни запознава със столицата ѝ Манкир и с нейните съседи — княжеството Канудж: „Кралят на Канудж — Бакура е съперник на Балхара, господарят на Индия... В Канудж северната армия се бори срещу държавата Мултан, а южната — срещу Балхара.“ Както разбираме, кралят на Балхара е наречен „господар на Индия“. Интересно е представянето на трите кралства Балхара, Канудж и Мултан, защото едноименната столица на последното е добре известен град в Пенджаб. По този начин локализираме и самата Балхара в пределите на Пенджаб. Най-интересното е казаното относно езика, използван от народа балхара: „Жителите на Манкир, столицата на Балхара, говорят език, наречен кириали“. Така научаваме названието на езика (разбирай и писмеността), ползвани от балхарите, което напомня за Кирилицата на двамата братя.^[101]

Времето, за което пише Ал-Масуди за народа БАЛХАРА е X в. В действителност самото заселване в Пенджаб е станало хилядолетия по-рано — още с проникването на арийците на индийска територия. Поради това намираме за особено ценно казаното за балхиките в „Карнапарва“ — книга осма от „Махабхарата“: „В Вишапа (една от петте реки в Пенджаб, вероятно р. Рави — б.а.) живеят двама пишачи на име Бахи и Хлика. Балхиките са техни потомци, а не творение на Праджапати... Тези земи се наричат Аратта, народът се нарича бахлики, васати и синдхусаувири...“.^[102]

Този кратък текст свидетелства твърде красноречиво за произхода на бахликите-балхики. Обстоятелството, че те не са потомци на Праджапати би следвало да се тълкува в смисъл, че бахликите нямат общия за арийците произход, т.е. че не са арийци. Поинтересно е, че произходът им се свързва с демоните пишачи. Като оставим настрана образа, създаден от завоевателите арии, разбираме че става дума за местно, предарийско недравидско население, обитавало планината Виндхя и притежавало свой собствен език — пайшачи. Най-важното намираме в обстоятелството, че освен език, пишачите са имали и собствена азбука със същото название. И тази писменост водела произхода си от писмеността йакши.^[103]

Кой е този народ и каква е била неговата писменост ние не знаем, както не познаваме и йакшите с тяхната азбука. Твърди се, че азбуката *йакшас* е послужила за основа на три самостоятелни азбуки: йакши (вероятно второ поколение), пайшачи и деванагари. За нас важното е, че дедите ни в Индия — бахликите, се свързват с определен древен предарийски народ, притежавал свое собствено писмо — писмото пайшачи.

Нова светлина по въпроса внесе наскоро Стефан Гайд с изследването си върху библията. Като разглежда бухарската библия, писана с бухарска коптска азбука, авторът обръща внимание на изписания текст върху корицата й, в който разчита известното въведение в евангелието на Св. Йоан: „В началото бе Словото, и Словото беше у Бога, и Словото бе Бог“.

На бухарски език писаното слово се означава като писажи.^[104] Тоест коптският език в неговия бухарски диалект предлага неочаквано подходящ пример с дума, която и по форма, и по съдържание отпраща към *пиша*, *писмо*, *писар*. Това писажи свързва индийските пишачи с тяхното *пайсачи* с българските думи. Любопитно е, че тук става дума за връзка между български език с езици от древна Индия и Египет. Посочените три географски точки вече свързахме с разпространението на азбучното писмо от Тарим и Индия към Египет и Балканите. Интересна е и хронологията на тази връзка. Първата точка се датира през първата половина на II хил. пр.Хр. Втората е в интервала няколко века преди и след Хр. Третата е в средата на първото хилядолетие след Хр. Важно е да отбележим, че в Индия писмеността се свързва с народа бахлика (балхика), в чието име разпознаваме българския

етноним. Същото можем да кажем и за името бохарски на езика и писмото на коптите в Египет. Те водят името си от индийските гупти, които бяха достигнали Египет, заедно с яксите-хиксози и народа балхарис. Затова можем да допуснем влияние между името бухарски и народа балхарис. Така разглежданите три точки се свързват освен по пътя на азбучното писмо, също така и с българския етноним.

Особен интерес в това отношение буди един „подслушан“ разговор за народността с родопския помак Хасим от с. Чавдарли, поместен в том II от сборника „Веда Словена“. Там между другото се говори за Сида краля — герой, често срещан в песните от сборника. Според разказаната легенда, Господ решил да ожени Сида краля и му избрал за жена Жива юда. Същевременно искал да го ограмоти, като го научи да чете и пише. Затова Господ изпратил Жива юда на земята при юнака, но тя като дошла при бъдещия си съпруг, го заварила да спи. Тогава, вместо да го разбуди, юдата оставила до бъдещия си жених две златни чаши, на които било изписано писмото и побягнала, защото разбирала, че ако го разбуди и той види нейната красота, веднага щял да я залюби и на чашите с писмото нямало да обърне никакво внимание, „... затова и юдата бегала, ки пишин (?) да се научи краля да пее и рисува, та тога да я залиби“.^[105]

С други думи казано, юдата избягала с надеждата избраникът ѝ първо да се научи да чете и пише ПИШИН. Какво точно означава думата „пишин“, никъде не е пояснено, явно то не е било известно и на интервюиращия, а и на самия Веркович, след като той е поставил след думата въпросителен знак в скоби. Ясно е единствено, че става дума за нещо, което човек се учи да чете и пише, че е било написано върху златните чаши и че е обозначено като „писмото“. Следователно „пишин“ е писмо, на което хората се учат да четат и пишат. И това наименование е звучало и за разказвача, и за записващия неразбираемо. За нас обаче, запознати с балхиките и народа ПИШАЧИ с неговите език и писменост ПАЙШАЧИ, нещата са напълно разбираеми. Ако има нещо, което да ни учудва в случая, това е устойчивостта на това име, надживяло хилядолетията, за да достигне до нас.

Най-изненадващо разказът на неукия родопски помак потвърждава казаното в „Махабхарата“ за балхиките от Пенджаб и връзката им с народа пишачи. Още по-ценно става това предвид

посоченото съобщение на Ал-Масуди за народа БАЛХАРА, също обитавал Пенджаб и говорил езика КИРИАЛИ. Редно е да отбележим, че говорим за един и същ географски район (Пенджаб) и за един и същи народ, записван в най-стари времена като БАХЛИКА или БАЛХИКА, а през X в. с името БАЛХАРА. Говори се и за непознати за нас езици и писмености, използвани от този народ — ПАЙШАЧИ и КИРИАЛИ. Първото наименование ни отправя към българските думи: **пиша, писар, писмо и писменост** и цитираното ПИШИН от „Веда Словена“. Не по-малко перспективно се оказва и второто наименование. Защото КИРИАЛИ ни напомня за КИРИЛИЦАТА и за първоучителя КИРИЛ, за руноподобния КИРТ, за КЕРТЕК-ЧЕРТИТЕ букви, за ХАРТА и ЧАРТА — папирусовите листи. Ние не познаваме тези писмености и още по-малко можем да говорим за тяхната идентичност. Не сме толкова уверени като К. Каменов, че брахми и кириали са двете названия на една и съща писменост и че въобще са свързани по някакъв начин. Но не това е най-важното, поне на този етап. Далеч по-важно намираме това, че тръгвайки от българската Кирилица и „първоизточника“ ѝ — гръцката азбука, ние минахме през финикийското писмо и азбуката на хиксосите в Египет, а оттам стигнахме до легендарните йакши и тяхното азбучно писмо в Индия. Разбрахме, че произлязлото от него писмо на предарийците пишачи отвежда директно към дедите ни в Пенджаб. Отвежда към древния народ бахлика/балхика и към неговия цар Кардама. Така най-неочаквано гръцката азбука ни отведе към азбуката на дедите ни, още докато са живели в страната Аратта — днешен Пенджаб , или Скандавия, както я бе записал хилендарският монах Паисий.

---

[92] Хайк. — В: МНМ, Т.2, 576–577. ↑

[93] Вълков, Д. Кой кой е в „Илиада“ и „Одисея“. С., 1999, 15–16.

↑

[94] Димитров, Д. По пътя на българите. — Авитохол, 2000, № 11, с. 13. ↑

[95] Вълков, Д. Цит. съч., 19–20. ↑

[96] Гиксосы. — В: БСЭ, Т.6, с. 517. ↑

[97] Раковски, Г.С. Съчинения. С., 1998, Т. 4, с. 166. ↑

[98] Димитров, Д. Цит. съч., с. 13. ↑

[99] Каменов, К. Небето помни. Варна, 2000, 20–21. ↑

- [100] Голийски, П. Зиези, от които са българите. С., 2003, 379–380. ↑
- [101] цит. по К. Каменов „Небето помни“. ↑
- [102] Цитат по П. Голийски, с. 376. ↑
- [103] Пишачи. — В: МНМ. Т. 2, 316–317. ↑
- [104] Гайд, С. Тракийското писмо декодирано — IV. С., 2008, с. 103–107. ↑
- [105] Веркович, Ст. Веда словена. Т. 2. С., 1997, с. 436. ↑

3. РЕЗКИЦА — РУНОПОДОБНОТО ПИСМО НА СТАРИТЕ БЪЛГАРИ

Време е да оставим древната епоха на цар Кардама и да се върнем към българската писменост, за да потърсим точното ѝ място сред известните ни писмености.

В предходната глава разгледахме Кирилицата в светлината на твърдението, че тя произлиза от гръцката азбука. Науката отдавна е приела, че тя пък на свой ред е произлязла от финикийската азбука и е дала живот на латиницата. В този смисъл бихме могли да разглеждаме азбуките на гърци, римляни и Кирилицата като продукти на финикийската азбука, макар и от различни поколения. Нотка на съмнение върху тази идилична картина хвърля Глаголицата. По-горе обърнахме внимание върху дълбокото вътрешно сходство между нея и Кирилицата. Това обстоятелство налага извода, че Глаголицата би следвало да е също продукт на гръцката азбука.

Защо обаче буквите ѝ имат съвършено друга форма и защо е било нужно на Константин-Кирил да ходи при сарацините, за да я състави — тъй и не се разбира. Истинският проблем обаче създават буквите от втората част и на двете азбуки, съставени от Солунските братя. Какъв е техният произход и защо, появили се в Глаголицата, те не са отпаднали в Кирилицата, след като тя била разновидност на гръцката азбука? Нали в нея те отсъстват? Тогава откъде ги е заимствал Философа и защо не ги е използвал същите и при Кирилицата, а и тях е подменил с нови графични знаци? Така стигаме до големия въпрос за първоосновата на азбучната писменост въобще. Вярна ли е тезата, че всички азбучни писма водят началото си от финикийското, или е съществувало друго, още по-старо, дало началото на азбучните писмености, включително и на финикийската? Любопитно е да проследим разполагаме ли с някакви данни в това отношение.

Лично ние сме склонни да гледаме на сходството под малко по-друг ъгъл и за нас то свидетелства за общия замисъл, вложен при

съставянето на азбуките. Защото освен общ създател, Глаголицата и Кирилицата имат и обща първооснова. Това са азбуките на хуните в Кавказ, съставени от епископ Кардост в периода 515–529 г. и век по-ранната азбука на св. Мащоц-Мезроб — просветителят на арменци, ивери и кавказки албанци. Но и те, подобно на Кирил и Методий, по мнението на Д. Табаков, са само едни съставители, но не и автори на писмеността.

В действителност и Мащоц-Мезроб, и Кардост, и Кирил са ползвали за модел руноподобното писмо на старите българи, откривано навред по земите, обитавани някога от тях — в Дунавска (Аспарухова) България, във Волжка (Котрагова) България, в Стара Велика България на кановете Ирник и Кубрат. Точно за това писмо Черноризец Храбър пише за дедите си: „... с черти и резки... четяха и гадаеха“. И пак за него научаваме от Пространното житие на св. Кирил, за откритите от него в Херсон евангелие и псалтир, „писани с рушки (резки) букви“. А някога дедите ни са наричали с думата „резкица“ писаря, „този, който пише с резки (върху кожи)“, твърди „Веда Словена“.^[106] За стари книги говори и известният надпис на кан Омуртаг: „Годината на появата на истинския бог бе 6328. Принесоха се жертви и се заклеха за... книгите“. А каква е била съдбата им, научаваме от отговорите на папа Николай I на поставените му от княз Борис въпроси: „Вие питате, какво трябва да се направи с нечестивите книги... Те естествено не трябва да се запазят, защото, както е записано: «лошите беседи развалят добрите нрави», но именно като вредни и богохулни да се предадат на огън“.^[107]

Свидетелства за руноподобната българска писменост откриваме и у волжките българи. В книгата си „Волжка България и Европа“ Т. Ярулина отделя на този въпрос специална глава „Runica Bulgarica във Волжка България“.^[108] (с. 107–155). В сборника летописи „Джагфар тарихи“ можем да прочетем, че първата българска писменост била изобретена от българите, преселили се преди хилядолетия от Идел (Волго-Уралието) в Самар (Шумер) и поради това наречена на името му „Самра“. Много по-късно тя била приета и от българите, останали в Идел, когато част от самарските българи шумери се завърнали в родината майка. Това станало по времето на прославения кан Буртас (VII в. пр.Хр.), известен в литературата с името Партатуа. Много по-късно тя станала основа на тюркската руническа писменост, появила

се през VI–VII в. В края на III в. пр.Хр., по времето на българския кан Кашан — основоположникът на Кушанската (Кашанската) империя, било съставено т.нар. „кашанско писмо“ по името на своя реформатор. То било изградено върху част от знаците самра и било предназначено за официалните държавни и обществени нужди. Друга част от знаците самра останали да изпълняват религиозни и магически функции и тях продължили да ги наричат самра.^[109] По мнението на Боно Шкодров гръците променили това наименование и започнали да наричат знаците самра като „тамга“.^[110]

Според руско-съветските справочници „тамга“ е монголска дума, с която монголите наричали клеймото, таврото, поставяно върху кожата на домашните животни като знак за собственост. С времето думата променя първоначалното си значение и започва да се използва за обозначаването на печат, документ или грамота с хански печат. С монголските завоевания тя се разпространява из почти цяла Азия и в Източна Европа. Позицията на руско-съветската школа не е безинтересна за нас. Защото кушаните в Тарим или по-точно техните потомци — ефталити, хионити и кидарити, са били съседи на монголите. Ако държим на научната фактология, би следвало да се позовем на П. Юхас, който като лингвист констатира наличието на едни и същи езикови заемки на български думи в унгарския и монголския език, свързани с културното земеделие и животновъдството.^[111] В този смисъл „тамга“ би могла да е също заемка в монголския език, като не е изключено да е и от гръцки език, предвид обстоятелството, че Кушанската империя възниква върху руините на т.нар. Гръко-Бактрийско царство, в което официален език е бил и гръцкият. Но освен че писмото самра било наречено тамга, кашанското писмо пък дедите ни нарекли „куниг“, твърди Б. Шкодров.

Това обяснение липсва в сборника летописи, но тъй или иначе, тук откриваме цяла глава, специално посветена на символите и гербовете на българските родове, на големите български градове и на повечето губернии във Волжка България. И първото изречение, с което започва главата, гласи: „Българите, подобно на другите народи имали свои символи, тамги или билъге (герб, знак) — родоци, на градовете и на губерниите си...“^[112] откъдето подразбираме значението на думата „тамга“ — знак, белег.

Фалшификацията, която правят руско-съветските автори, придавайки монголски произход на т.нар. тамги, е повече от очевидна. Любопитна в това отношение е статията на Слави Дончев „Азбуката, наричана Кирилица“, където авторът представя 400 тамгообразни знака от Централна Азия с пояснението: „Хунски тамги, своеобразни хералдични знаци — клейма от Централна Азия, съществуващи от дълбока древност. През III в. пр.Хр. владетелят на Хунската империя кан Мо Тун заповядва на поданиците си да използват тези знаци освен като писмо, също и като знаци за собственост, с които обикновено белязвали конете и добитъка. Сред тези знаци се срещат китайски и тибетски писмени знаци, десетина гръко-латински букви, свастиката, египетският кръст — анх (знак на живота), знаци на слънце и луна и... четирите знака от картите за игра“.^[113] Излишно е да казваме как този кратък текст опровергава опашатите лъжи на руските енциклопедисти, грубо подменили името на гордите и достойни хуни с любимите (на руските историци) татаро-монголи и епохата на изписване на тамгите, отмествайки я само с 16 столетия напред. Поинтересно е това, което научаваме за знаците тамги, че били ползвани и за писмо, и като знак за собственост от хуните още от времето на Мо Тун (209–174 г. пр.Хр.)

Както установяваме, времето за това нововъведение е на границата между III–II в. пр.Хр. Известно е, че в младите си години Мо Тун е бил заложник при юечжите, където е прекарал не малко време и няма как да не ги е опознал — тях и техния начин на живот, култура и вярвания. Въпросът е в това, че днес историците идентифицират китайските юечжи с кушаните, с асиите и асианите, т.е. с българите и тохарите. Без да навлизаме в спора дали и доколко идентификацията им с българите-тохари е достоверна, можем да допуснем, че тези тесни връзки между двата народа имат по-дълбоки корени още от III в. пр.Хр., ако не и по-рано. Това свидетелства, че появата на тамгите по времето на Мо Тун би могло да е заимствано от юечжите. Пак според волжките летописи писмената реформа на българското писмо била по времето на кан Кашан. Отделен въпрос е, че епохите на управление на двамата владетели са твърде близко и това повдига въпроса за произхода на посочените знаци — дали е хунски, или български. Не са ли те остатък от знаците самра след реформата с отделяне на кашанската азбука.

В кашанското писмо знаците се подреждали отляво надясно. За него още се споменава, че било използвано от кан Боян-Челбир (Сандилх — 538–590) г., който след като приел зависимостта си от Тюркския каганат, провел преброяване на населението на кашанско писмо. Освен всичко друго, той бил изявен книжовник и станал известен с това, че обединил древните български митове и приказки в едно сказание — „Шан Талгау“ („Сказание за Шан“), станало основа на известното ни „Шан къзъ дастани“ („Сказание за дъщерята на кана“). Автор на последното бил Микаил Бащу, което той писал, след като се оттеглил от поста на държавен секретар на кан Урус Айдар (805–855), като писането продължило от 865 до 922 г.

За нас по-важна е работата му като секретар, тъй като той продължил и завършил делото на баща си по превода на официалната българска книжнина, писана със старите български знаци куниг на арабско писмо. Освен това той успял да изнесе от Бурджан (Дунавска България) при многобройните си посещения там, част от застрашената с изгаряне след покръстването стара българска книжнина, писана на самра. Тази своя дейност Микаил Бащу продължил до самия край на живота си през 900 г. Делото му било наследено от сина му Габдуллах Микаил Шамс, който обаче бил силно отдаден на исляма и вероятно поради тази причина липсват данни за връзките с Бурджан. С това ползването на знаците куниг във Волжка България било преустановено, но съседите неверници — хазарите, антите, русите и карабългарите тангристи продължили да ползват старите знаци куниг. [114]

Както вече отбелязахме по-горе, летописите хвърлят светлина и върху някои страни от дейността на братята Кирил (Кущан) и Методий (Банджу) и сега няма да се връщаме отново към казаното. Редно е обаче да припомним, че Кущан и Банджу създали новата азбука, за да замени унищоженото от гърците кашанско писмо. Това твърдение е засега единственото писмено свидетелство за унищожаване на старата българска книжнина в резултат от покръстването, според указанията на папа Николай I.

Колкото и лаконични и разпокъсани да са данните относно старата българска писменост, засвидетелствана в „Джагфар тарихи“, те са достатъчно убедителни за това, че дедите ни са притежавали писменост преди времето на Кирил и Методий. Научаваме, че

азбуката, използвана от тях в един продължил повече от хилядолетие период (от края на III в. пр.Хр. до към IX в. се е наричала „кашанска“ по името на кан Кашан). Тя била резултат от писмената реформа на българския владетел върху старата шумерска писменост самра. Била е ползвана и е оставила следи навред по земите, обитавани от тях — в Дунавска България, и във Волжка България, и в Стара Велика България, но центърът, откъдето започва разпространението ѝ, е в Кушанската (Кашанската) империя. Защото и времето, и мястото съвпадат с данните от археологическите проучвания и по-специално на светилищния комплекс при хълма Сурхкотал (II–III в.) на територията на днешен Афганистан.

Тук е открита голяма каменна плоча с обемист текст, за който специалистите първоначално са допуснали, че е на гръцки език, тъй като буквите били гръцки. Те обаче не успели да го разчетат, освен една-единствена дума, и така разбрали, че е на стария бактрийски език. Във всеки случай, текстът показва, че векове след залеза на т.нар. Гръко-Бактрийско царство хората в Кушанската държава продължавали да говорят стария местен бактрийски език, а не ползвали гръцкия, както предполагали учените. Това поставя основателния въпрос относно естеството и на използваната азбука. Според К. Каменов ползваното писмо също не било гръцко, а силно наподобяващото го кушанско писмо.^[115] И ето че сега „Джагфар тарихи“ говори за кашанско писмо, дело на кан Кашан — основоположникът на Кашанската (Кушанската) империя. Съвпаденията са поразителни, за да не ги забележим, или да ги премълчим, както правят това мнозина иначе претенциозни учени.

Накрая нека да допълним, че хазарите също са притежавали своя писменост. Каква точно е била тя, засега не е известно. За нас е важно да отбележим, че специалистите историци не правят разграничаване между езиците и културите на българи и хазари, което означава, че същото би могло да се отнася и до техните писмености. Или с други думи, българи и хазари са имали обща писменост. Да не забравяме честите срещи между двата народа, които историята им е отредила, и то не само на територията на Стара Велика България. Неслучайно държавата, която създават хазарите, представлява по форма на управление каганат, подобно на Кубратовата държава. И неслучайно българите разполагали с изключителни права в Хазарския каганат, с

каквито нито един от останалите му народи и племена не са разполагали. Българите не само имали широка автономия в рамките на каганата, но до голяма степен те са едната от двете действащи сили в него, като дори в решаващи за съдбата му моменти са играли доминираща роля. Така стои въпросът с приемането на юдаизма за официална религия на каганата, с което той става единствената юдейска държава в световната история и родина на т.нар. евреи. Тези тесни връзки може би най-ярко личат в титлата „болгиций“, давана на областните владетели в каганата.^[116]

Освен тук, българите и хазарите срещаме и в други епохи и на други места по света, все така в близко съседство. Хазарите и до днес обитават бившите земи на старата Кушанска империя на кан Кашан и хазарейците са един от главните етноси на територията на съвременен Афганистан. А нали точно тук българският кан провел реформата на старото писмо самра и наложил кашанската писменост. Ето защо, говорейки за хазарската писменост, най-логично е да допуснем, че това е било същото кашанско писмо или близка негова разновидност.

Свидетелства за хазарската писменост намираме в две писма на хазарския цар Йосиф, в които той се позовава на „нашите книги“ и „родословните книги на нашите предци“. Още по-впечатляващо е свидетелството на персийския историк Фахр-ад-Дин (1206), който съобщава: „Хазарите също имат писменост, която произхожда от руската... Те пишат отляво надясно с букви, които не са съединени помежду си. Имат общо 21 букви. По-голямата част от хазарите, употребяващи писмото, са евреи.“ Разбира се, приказките за руската писменост в превода на персийския историк В. Бартолд определя като недоразумение и ние сме напълно съгласни с него. Това, което големият изтоковед не е видял, е съпадението между персийския източник и „Пространното житие на св. Кирил“, където и двете говорят за „рушка“ писменост. Тъкмо затова споменатото свидетелство е важно за нас, доколкото то потвърждава казаното от св. Климент Охридски и представлява второ свидетелство за рушкото писмо.^[117]

Това свидетелство е интересно и поради пояснението, че буквите не са били свързани помежду си. То отразява руноподобния характер на хазарското писмо. Писмените знаци могат да бъдат свързани с лекота в случаите, когато те се пишат или рисуват, докато при чертаене или изрязването им, т.е. когато писмото е с „черти и резки“,

свързването им е неудобно и изисква допълнителни и никому ненужни усилия и време. В този смисъл разяснението на персийския летописец ориентира за техниката на писане и ние го разглеждаме като надеждно указание. Ето защо хазарското писмо е било с „черти и резки“, т.е. руноподобно — каквото е било и българското.

Прав е М. Артамонов, като сочи връзката на рушката писменост с надписите от Маяцкото градище и крепостта Саркел. Има известно право да ни изпраща към Централна Азия, Седморечието и Турфан. Жалко е обаче, че и той не е видял това, което е било пред очите му и отказва да коментира връзката му със старата българска писменост, след изказаното тъкмо от него мнение за общия характер в културите на българи и хазари. А може би го е пропуснал съзнателно, след забележката на Г. Турчанинов, че бил „в плен на българската идея“.

Дотук разбрахме, че първата българска азбука *самра* е станала основа на по-късната кашанска писменост, както и на системата от специални религиозни и магически знаци, която продължили да наричат *самра*. Самите знаци били използвани и като родови, градски или областни гербове. Те били наричани също ТАМГИ или БИЛГЕ и последното наименование ни отпраща към българската дума БЕЛЕГ, българското етническо име, но ни напомня и за шумерското „билге“ — родоначалник, праотец — и за шумерския Билга-меш (Гилгамеш).

Летописите ни предлагат и понятието „КУНИГ“. Обикновено под „куниг“ се разбира книга, и то такава, писана на кожа и с резки, пояснява сборникът „Веда Словена“. Същевременно в текста на званието „куниг“ бива ползвано за обозначаването на старите български писмени знаци. Книга или знаци — възниква въпросът. А отговорът му най-неочаквано намираме отново в шумерския език, където с думата КУНУККУ е наричан царският монограм.^[118] По същество става дума за знак или за комбинация от инициалите на човека. Следователно шумерското „кунукку“ означава знак, символ или герб, подобно на тюркско-монголското „тамга“. За работата ни това „кунукку“ е особено интересно, защото то е близко по звучене до българските „куниг“ и „книга“ и същевременно ни отпраща към света на древните шумери, с които „Джагфар тарихи“ свързва възникването на първата българска писменост *самра*. Същото казахме и може би още по-категорично бихме отнесли за думата „билге“.

И така, налице са немалко писмени свидетелства и у нас, и у волжките българи, а и в чуждата литература, според които старите българи са притежавали своя писменост преди тази, съставена от Кирил и Методий. Първите научни наблюдения по нашите земи в това отношение са проведени още през 1905 г. от Карел Шкорпил. Като оставим без коментар табуто по темата, наложено от сателитния прокремълски режим в София, включително и практиката на целенасочено изчукване и заличаване на подобни компрометиращи, „ненаучни“ находки за целите на „науката“, трябва да отбележим, че първото обобщено представяне на писмени знаци по нашите земи е направено едва през 1980 г. в монографичния труд на Людмила Дончева-Петкова „Знаци върху археологически паметници от Средновековна България — VII–IX в.“. Описани са общо 1337 знака, като 14 от тях наподобяват глаголически, 185 — знаци от Кирилицата и гръцката азбука и 783 са руноподобни.

През 1992 г. П. Добрев публикува книгата си „Каменната книга на прабългарите“, която бележи нова значителна стъпка в изследването на старата българска писменост. Като начало авторът се спира върху известните надписи от Мурфатлар и установява, че от общо 31 надписа 26 са писани на „прабългарско руническо писмо“, както той ги определя. Описва 53 самостоятелни знака от всичките общо 437 знака в 26-те надписа. Това свидетелства, от една страна, за ограничения брой ползвани писмени знаци (53), а от друга — за висока честота на употребата им — средно по 4–5 пъти на знак. Това доказва твърде убедително, че в случая не става дума за йероглифна или за сричкова писменост, а за буквено писмо. От друга страна, той обръща внимание на посоката на писане и четене — отляво надясно, каквато е общо взето рядкост за азиатските писмености.

Изхождайки от тези белези, П. Добрев установява, че подобни надписи се откриват и на много други места из нашата Дунавска България: в Плиска, Мадара, Преслав, Равна, Калугерица, Крепча и пр. Наред с това, разширявайки ареала на проучването си, той установява сходни надписи на различни места от времето и на територията на Кубратова България — в Южна Украйна и Северен Кавказ още през VI в. ^[119]

Обобщавайки данните от тия изследвания върху писмените знаци в земите на Дунавска България, Б. Шкодров описва общо 132

различни знака, като на 75 от тях установява фонетичното значение, а на 9 — цифровото. Истински впечатлен е от видимото сходство на някои от тези 132 прабългарски рунически знака с аналози в Глаголицата и Кирилицата.^[120]

За изненада на мнозина изследователи става ясно, че дедите ни са прибегвали до използване на писмеността си твърде често, и то не само за целите на държавното управление, но и в ежедневието. Знаци и надписи се срещат по скали, каменни блокове и надгробни плочи, върху керамика и метал, по облеклата на мъже и жени, върху оръжия и брони, и дори върху празничните хлябове и погачи. По широкото и разнообразно приложение на писмеността си старите българи нямат друг аналог сред древните народи. Археолозите са искрено впечатлени от находките на знаци и надписи, поставяни върху строителни материали — каменни блокове, тухли, греди и керемиди, пряко указващи целта и предназначението им по строителните работи, открити в руините на Саркел и Маяцкото гробище, но и у нас — в Плиска и Преслав. Особен интерес сред парчетата керамика от крепостта Саркел буди наличието на такива, върху които се откриват знаци, наподобяващи букви от Кирилицата, както и печати и монограми, включително и оня костен печат с герб, обявен за герб на киевския княз Светослав (Угор Борис).

Няма да е пресилено, ако кажем, че и в най-стари времена дедите ни са били грамотен народ и са притежавали своя собствена писмена система. Можем да приемем, че знаците на тази система до голяма степен са вече известни, а може би и разчетени. Това позволява на авторите да говорят за руническа или руноподобна писменост. Ето защо редно е да определим точното място на старата българска писменост сред останалите рунически писма.

Преди това е редно да внесем известна яснота върху многобройните руноподобни азбуки, описани на територията на Южна Русия и Украйна, известни като аланска, касожка, тюркска, донска, кубанска, салска и пр. Запознавайки се с материалите по въпроса, публикувани в руско-съветската литература, човек остана с впечатлението, че тук едва ли не всяко второ село е притежавало своя азбучна писменост. В някои случаи отделни автори свързват някоя от многобройните писмености с местното славянско население, ако и славяните да не са се били появили все още на историческата сцена.

Това обаче не бива да ни учудва, особено след споменатото за „руските“ букви и писменост, с които братята Кирил и Методий се били запознали в Херсон и които им послужили да съставят азбуката си.

Добре разбираме положението на руските и особено на съветските изследователи историци, зложници на панславизма и на руско-съветския имперски хегемонизъм. За руския малоценностен комплекс спрямо всичко българско говори още Димитър Съслов. Ако оставим настрана налаганата по въпроса цензура и погледнем спокойно и добросъвестно, би трябвало да отбележим поне две общи за всички тия южноруски писмености зависимости. Първата: всички те са толкова близки помежду си, че за съществена разлика е невъзможно да се говори. И второ: земите, където са намерени споменатите писмености, са били някога територии, обитавани от старите българи през V–VI в. В този смисъл всички тези писмености имат един общ знаменател и това не е нещо друго, а хунобългарското присъствие по онова време на тези територии. И ако се вгледаме в създалата се картина, ще трябва да кажем, че зад наименованието донска писменост се крият руническите надписи от Маяцкото градище — дело на старите българи, а зад кубанската писменост стоят кубанските българи — купи-булгар, както са ги записали старите хронисти. Продължавайки в този дух, да погледнем на аланите през погледа на сборника „Джагфар тарихи“. Тук името им е изведено от това на кан Алан (140–107 г. пр.Хр.) — основоположникът на Аланската династия на българските владетели.

По същия начин бихме могли да погледнем и на народа каш — касогите, чието наименование ни подсеща за българския кан Кашан — реформаторът на старата азбука и създател на кашанското писмо. На нас обаче не ни е необходимо да ходим толкова далече, за да кажем, че по времето, когато са се появили т.нар. „аланско“ и „касожко“ писмо, хунобългарите вече са обитавали Северното Приазовие и Прикубанието и че това е времето, когато е възникнала Стара Велика България на кан Ирник, заела мястото на рухналата Хунска империя след смъртта на неподражаемия Атила.

Обсъждайки проблема с руника булгарика, както някои автори наричат българското руническо писмо, ние не би следвало да го изолираме от останалите рунически писмености и да не потърсим

връзките и отношението му с тях. Още повече, че те са значително по-известни от него и е напълно естествено непознатата руника булгарика да бъде съпоставяна и сравнявана с известните германо-скандинавски руни.

Като начало трябва да поясним, че „руни“ са знаците на най-старата германска азбука, появила се през II–III в., изсичани или изрязвани върху камък, метал, дърво или кост. За най-ранно руническо писмо се смята готското, откъдето то се е разпространило и сред останалите германо-скандинавски народи — по Северното Причерноморие, Северна Европа, Скандинавия, на Британските острови, Исландия и Гренландия, а също и в Стара Ладога и Новгород. Различават се два вида рунически писма — стара руническа азбука (съдържа 24 знака) и млада — с 16 знака. Държим да обърнем внимание на т.нар. англо-саксонско писмо, което съдържа 33 руни. Сравнително по-късно — през VI–VII в., се появява и тюркското руническо писмо.

Самото понятие „руна“ води произхода си от старогерманското „ру“ и готското „руна“ — тайна. Това се обяснява с тайното, магическо значение, което старите германци са отдавали на загадъчните знаци. Старогерманските саги нерядко описват магическата сила на руните. Дори са известни трактати за това, как руническите знаци и текстове да бъдат ползвани за магия. По наше мнение самото това обстоятелство говори за привнесения характер на писмеността у германо-скандинавците. Ето защо заслужава внимание наблюдението на Б. Шкодров, че появата на първите европейски рунически писма съвпада по време с войните, водени от Рим за северните търговски пътища, контролирани до този момент от кушани и сармати. Последните привлекли като съюзници срещу Рим съседни племена и народи — масагети, готи, хуни, котраги и др., което има за последица разпространението на старата българска писменост и сред тези народи. Това обяснява според автора появата на знаците куниг и тамга върху бойните доспехи на изобразените над хиляда противникови воители на Трояновата колона, издигната в Рим през 111–114 г. в чест на императорската победа над даките-гетосармати.

Търсейки значението на понятието „руна“ и по-точно това, което му придават старите германци, Б. Шкодров ни връща към казаното за българската писменост в „Джагфар тарихи“ и представя следната

логически издържана картина. При реформата си „Кан Кашан определил знаците, които да се използват за държавната кореспонденция и обществени контакти. Те били наричани «кашанско племе» или «куниг». Той отделил знаците с магическо и религиозно значение, които продължавали да се наричат «самра» или «тамга»... Под влияние на сарматските = българските знаци (самра, тамга) с магическо и религиозно значение, те (германците) възприели магическото им и религиозно значение и за своите знаци, отразено в старогерманския корен «гу» или готското «гупа», означаващо «тайна».”^[121]

За създател на готското писмо се смята готският епископ Вулфила (311–383 г.). За целта били ползвани като основа гръцката и отчасти латинската азбука, но също и рунически знаци. Според други Вулфила съставил азбуката си на базата на някакво старо руническо писмо, без да уточняват за какво по-точно руническо писмо става дума. Тъй или иначе, и двете становища говорят за някакво по-ранно руническо писмо и от това следва, че готското руническо писмо или по-точно писмото на Вулфила не е най-ранното, както се мисли, а такова е имало и преди него. И това подкрепя тезата, че старите германци са получили азбуката си от другаде и наготово.

Прави впечатление, че последователността в подредбата на руните до голяма степен съответства на последователността на буквите от гръцката азбука, което ще рече и на финикийската, и на латинската, на „гръцката“ Кирилица и на негръцката Глаголица. Това последно обстоятелство повдига въпроса относно правомерността на наложилото се относно примата на финикийската азбука. Защото ако приемем тезата за вярна за останалите от изброените азбуки като цяло, то за Глаголицата тя е неясна и трудно защитима.

Но готската руническа азбука на Вулфила повдига и други въпроси. Откъде в нея са се появили писмени знаци, които не се срещат в гръцката, латинската и финикийската азбуки, а наподобяват санскритски букви, китайски йероглиф, включително и на тамги, срещани из Централна Азия? Търсейки отговори, Слави Дончев отбелязва, че появата на азбуката на Вулфила е предхождана от хунското нашествие в Европа, като допуска, че тя би могла да е заимствана от нея. Но китайски йероглифи се срещат и в Кирилицата, и в Глаголицата, а наред с това са използвани в надписи от Първото

българско царство и това внася нова позиция и перспектива на изследване.

Няма да сме изчерпали известното ни за руните, ако не разгледаме легендата за Один и руническите знаци. Според скандинавските „Еди“ руните били открити от Один, след като самovolно се подложил на страдание и висял 9 дни с главата надолу, прикован със собственото си копие Гунгнир за дървото Йгдрасил. Накратко това е съдържанието на легендата и ако искаме да го свържем с живата история, трябва да се докоснем до въпросите: кой е Один, къде и кога е живял той?

Германо-скандинавските саги говорят за два класа богове или два божествени народа — аси и вани. Някога те живеели в съседство и били в тесни родствени и културни връзки. Страната на асите се намирала в Азия и била източен съсед на страната на ваните — Ваналанд (Ванахаймр), където Черно море разделяло света. Господар на асите бил Один, който живеел в двореца си Валхала (Валхьотл) в столицата си Асгард (градът на асите). Один се издигнал като могъщ и непобедим владетел и един ден той поверил властта над Асланд на братята си Вьо и Вили, а сам той начело на голяма войска се отправил на път. Първоначално достигнал Гардарики с неговия център гр. Холигард, а след това завзел земята на Саксландия, достигнал морето и се заселил на о. Одинсей във Фьоун.

Сагите представят Один като реално съществувала историческа личност, чиито подвизи довели до неговото обожествяване. От знаменит военачалник и завоевател той станал бог на войната, но и това не било всичко, защото бил представян и за бог на мъдростта. Като такъв той владеел магическата сила на руните, но наред с това бил и единият от тримата аси, създатели на хората.

Както казахме — Один, асите и ваните са исторически образи. Ваните обитавали Ваналанд, през която минавала р. Ванаквистл, идентифицирана с р. Дон. Асите били източни съседи на ваните и столицата им Асгард, днес някои изследователи я отъждествяват с гр. Ашхабад, в устието на р. Волга. Тук археолозите откриха останките на строителен комплекс, идентифициран с двореца Валхала. Самите аси се отъждествяват с аланите и с по-ранните кимерийци, а ваните — с народа венендер, т.е. с уногурите-оногундури. По време на похода си Один първоначално се отправил към Новгород (Гардарики), след това

към земята на саксите и накрая достигнал Балтийско море, на о-в Фюн — р. и гр. Одензе.^[122]

С това до голяма степен определяме географските координати на прародината на аси и вани и пътя на Один в похода му от района на Приазовието и Прикавказието до далечна Скандинавия. Така разбираме озадачаващите паралели между българската и германоскандинавската митология. Става ясно, че т.нар. вани в действителност са българите-уногури, а асите са свързани с аланите и вероятно с българите-утигури и кутригури, определени от Прокопий Кесарийски като „хуните, наричани някога кимерийци“. Разбираме откъде иде наименованието на митичния дворец на Один — Валхала, по името на р. Волга, в устието на която той е бил разположен. И по българското име, защото и уногурите, и кутригурите, и утигурите, а според „Джагфар тарихи“ и аланите са все български етноси.

Вече знаем кои са божествените аси и вани. Знаем и къде е била родината им, преди да се отправят към най-северозападните кътчета на Европа. Това е достатъчно, за да сме наясно, че след като аси и вани са свързани със старите хунобългари в Причерноморието и Прикавказието, а Один е цар на асите, то тайнствените руни, които той овладял с толкова мъка и страдание, не могат да са нищо друго, освен хунобългарското руноподобно писмо, появило се тук през IV–V в. по време на Великото преселение. Останалото е второстепенно, независимо дали Один е хунският Аудан (Атила), или друга някоя историческа личност.

Сега да се опитаме да изградим една обща картина на всичките тези писмености, ползвали рунически знаци. В чисто хронологичен план цялата група сходни писмености би следвало да бъде разделена на две части, като едната включва (да ги наречем условно) чистите рунически писмености в лицето на готската и останалите германоскандинавски писмени системи. Те са рунически, защото така са били наречени от народите, които са ги ползвали поради представата, която са имали за знаците им като нещо тайнствено и свързано с магическите сили. Вижда се, че това са по-късни писмени системи, възникнали след II–III в. Втората група включва по-ранни руноподобни азбуки.

Къде е мястото на руника булгарика в това множество от рунически писма? Отговорът на този въпрос откриваме в легендата за

Один и според нея точно българските руноподобни знаци са заимствани и използвани за съставянето на герmano-скандинавските рунически писма. Пак за същото говори и дълбокото вътрешно сходство между готското руническо писмо и това у дедите ни, на което пръв П. Добрев обърна внимание.

Навлизайки дълбоко във времето назад, той установява неочаквани сходства с надписи и особености на келтските и памирските (източноиранските) езици — паралели и в азбуката, и в граматиката. Накрая вниманието му е привлечено от сходства със знаци и цели думи от шумерския език. Най-голяма близост намира с древното еламско писмо, което се чете също отляво надясно.^[123]

Допълнителни сведения по въпроса за писмеността на старите българи откриваме и в книгата „Светът на прабългарите“ на същия автор. Проследявайки набелязаната вече връзка с древното келтско и памирско писма, той обръща специално внимание върху сходствата с писменостите на британските кимри — потомците на античните кимерийци, на съседните им маркомани (сарматско племе) и готите — все народи, обитавали степите на Северното Причерноморие в миналото си. Тези три народа някога са притежавали свои рунически писма, които се оказват изключително близки до старата руноподобна писменост на дедите ни. Знаем, че готското руническо писмо е в основата на останалите рунически писмености на герmano-скандинавските народи. Впечатляващо е, че и в трите споменати азбуки се откриват букви, близки и в начертанията, и в названията си с буквите от втората част на нашата азбука — тези, които липсват в гръцката и в латинската азбуки. А наред с това, наименованията на самите букви и в четирите азбуки представляват думи от келтски произход.^[124]

П. Добрев дори говори за наличието на „особен блок от взаимосвързани писмености“ между споменатите писма на кимври, маркомани, българи и готи. След като веднъж е посочил наблюдаваната закономерност, той прави и следващата стъпка, сочейки Памир като географската област, откъдето са се разпространили през вековете кимери, келти и българи, за да се кръстосат пътищата им с тези на готите в Северното Причерноморие и Приазовието. По мнението на изследователя маркоманите са също келтски народ и писмото им по своите особености заема междинно място между писмата на кимври и

гоги. Не по-малък интерес представлява и датирането, косвено определено преди времето на появата на кимерийците по бреговете на Северното Черноморие, където обитават до VII в. пр.Хр., когато са прогонени от нахлулите от изток скити.

С това картината, която ни рисува П. Добрев, придобива следния вид. Келтските народи кимври и маркомани, както и старите българи, някога са обитавали района на Памир. Те са притежавали свои руноподобни писма, близки и сродни помежду си. Оттук кимерите пренасят своето писмо на запад към Северното Причерноморие, откъдето през VII в. пр.Хр. са изтласкани към полуостров Ютландия и Британските острови. По-късно хунобългарите също носят в Източна Европа руноподобното си писмо. Готите, оказали се в същия район през III–IV в., са се възползвали от съседството си с маркоманите и хунобългарите и съставят своя руноподобна писменост.

По-горе споменахме за каменния текст от Сурхотал от епохата на Кушанската империя, писан по мнението на К. Каменов на кушанската азбука. Но той е сравнително късен — от II–III в. Бактрия-Балхара е интересна за нас и с един друг археологически феномен — неизброимите изкуствени пещери, изсечени в скалите, дали названието „майка на хилядите пещери“. Подобни изкуствени пещери се откриват и в съседните територии на запад. Особен интерес представляват тези на територията на бившия Хорезъм и съседното обширно плато Устюрт. Разположени са в планинските и полупланинските области на средното и долното течение на р. Амударя, южно от Аралско море, и на запад до самото Каспийско море. Най-интересното в случая са изследваните стотици пещери при възвишенията Батентау и Таримкая. И по външните скали, и по вътрешните стени на пещерите се откриват многобройни петроглифи, доста от които имат руноподобен характер. Те са датирани през първата половина на II хил. пр.Хр., което ги прави едни от най-древните известни засега на науката руноподобни знаци.

Ако продължим наблюдението си върху тези мегалитни паметници в западна посока, ще установим, че веригата изкуствени пещери, започваща от земите на Бактрия-Балхара не само достига каспийското крайбрежие, но продължава по склоновете на кавказката планинска верига и в земите на Северното Причерноморие. Това явление можем да видим и в Източните Балкани, в близост до морето — Добруджа (м. Камен бряг), в скалите над Провадийско, по

склоновете на Странджа и Сакар планина. Археолозите наричат тези изкуствени пещери скални гробници. Безспорно тази верига от каменни пещери, проточила се на хиляди километри между Средна Азия и Балканите, представлява определен интерес. Тя позволява да бъде проследено разпространението на мегалитната култура и движението на мегалитното население. Най-интересни са намерените каменни рисунки и руноподобни знаци. У нас археолозите не са открили подобни находки. Рисунки и руноподобни знаци има в естествените пещери, които са били обитавани някога — Магурата, Снежанка и др. Датирането им е от далеч по-древни епохи, в сравнение със споменатите при Батентау и Таръмкая. Това уточнение е важно, защото според нас то определя посоката на разпространение на мегалитната култура: от Балканите — на изток, към Устюрт, Таримкая, Бактрия-Балхара и Тарим.

Логично е да приемем, че другите обсъждани тук писмености, включително и тази на старите българи, не са рунически, дори и само поради чисто формалната причина, че носителите им не са гледали на тях като на нещо тайнствено и ние споменахме за широката им употреба специално при дедите ни за съвсем битови, строителни нужди. Ето защо, тази група писма не би следвало да бъде наричана рунически. От тази гледна точка по-прави са авторите, които говорят за руноподобни знаци и руноподобни писма. В този смисъл придобилото популярност название руника булгарика не е издържано методологично. То не е подходящо, защото поставя българското руноподобно писмо в групата на късните руническите писма. По този начин се заличават принципните различия между тях и най-вече времето на възникването им. Така например писмото на кимрите-келти е с векове по-старо от руническите писма на германо-скандинавците.

Този извод е особено важен за изследването ни поради няколко причини:

Първо, обективизира наличието на група руноподобни писмености, сред които и българската, векове преди появата на руническите азбуки.

Второ, показва генетичната връзка между класическите рунически писма с тези по-древни руноподобни посредством готската руническа азбука.

Трето, позволява да открием истинското название на този вид руноподобни писма. Според Д. Толкин елфите на Британските острови са притежавали два вида писма — рисувани или чертани, т.е. руноподобни. Оттук и названието КЕРТАР или съкратено КИРТ на вторите, поради обстоятелството, че са писани с кертек-черти. Поради тази причина, смятаме за удачно тези видове руноподобни писма да бъдат наричани с тяхното истинско наименование КИРТ или КЕРТАР. И защо да не използваме това келтско наименование, след като знаем, че имената на буквите сред споменатите азбуки на кимри, маркомани, готи и българи имат тъкмо келтски произход?

Но е възможен и друг избор, също толкова оправдан, само че с акцент върху писането с резки, както това е записал Черноризец Храбър. Още повече, че писането с резки предхожда във времето писането с черти. С резки дълбаят знаците върху камъка, връзват ги върху неизсъхналите глинени плочки, свещените изрезки наричат йероглифи, а народът ни нарича писарите — тези, що пишат с резки върху кожи — „рескици“. Резки, рескици, роски, руски, рушки — тези думи се срещат в българския народен език и в българската книжнина още от времето на Симеоновия Златен век и са пряко свързани с писането чрез резки. Затова освен по-стар, методът е и по-разпространен и популярен за дедите ни. Азбуката на Константин-Кирил и Методий те са нарекли Кирилица, защото пишат буквите, като ги чертаят. Преди това руноподобното си писмо те е трябвало да пишат с резки и можем да го наречем „резкица“. Това име звучи разбираемо и близко, като отразява най-точно акта на писане чрез изрязване, издълбаване. Съзвучно е с Кирилица, като подчертава, че става дума за друга българска азбука. Същевременно това съзвучие подсказва за видимото общо между тях, как резкицата е станала основа за по-късната Кирилица.

Четвърто, връзката между писмото кимру и българското писмо ни отправя не само назад във времето, но и далече на изток, при планината Имеон, на което обръща внимание П. Добрев.^[125] Както е добре известно, той навсякъде в работите си идентифицира Имеон с днешните Памир и Хиндукуш. В действителност обаче Имеон според старите географи е включвал и Тянь-Шан и Западните Хималаи — планинските вериги отвъд Имеон на П. Добрев, на изток, надвесили се гордо над Таримската котловина.^[126] Това място, превърнало се днес в

пустиня, някога е било оживен и многолюден център на древни събития и култури. Оттук конните арии — тохарите, известни с името кушани или кашани — народът на българския кан Кашан, за който споменава „Джагфар тарихи“, са проникнали в Средна Азия и издигнали тук своята империя на мястото на западната Бактрийска държава, преименувайки столицата Бактр в Балх, т.е. в Бълг. От тук (от Тарим) две хилядолетия преди това, потомците на цар Кардама — владетел на известните от индийските извори балхики или бахлики — са поели през непроходимите клисури на Каракорум и Хиндукуш на юг към Индия.^[127] Белгиана, с това име за последен път древната прародина на дедите ни е записана на това място близо четири хилядолетия по-късно, върху географските карти на Меркатор, Хондиус и на П. Кери от XVII в. Така следите на старата българска азбука ни отведоха в Тарим. Точно там, където ни бяха отвели и следите на старата гръцка азбука. Следите и на двете азбуки стигат все до епохата на цар Кардама и цветущия някога Тарим — земята на културните балхики.

Точно тук, в затворения Синцзян — забраненият за света район на комунистически Китай, съвременните археолози попаднаха на едно от най-крупните открития за XX в. — некрополи с погребани в тях мумифицирани покойници, принадлежащи към европеидната раса. Тук около 1200 г. пр.Хр. са живели стройни, русокоси и синеоки европейци. По запазените тъкани на облеклата им учените ги отнесоха към днешните шотландци. Останките от колела наподобяват първите колела на колите, появили се по земите на Северното Причерноморие наскоро след опитомяването на коня, около 3000 г. пр.Хр. Особеностите на женските фигури се свързват с неподражаемите форми на момите и на младите жени, срещани единствено на територията на съвременните Украйна и България.^[128]

Това обяснява загадката с появата на т.нар. тохарски език в Тарим, Централна Азия. Тохарите, които в „Махабхарата“ са записани като тугхра, таккас, таххас или тригартас, а етнонимът таххас се среща и с името БАГЛИКАС, т.е. „хора от БАЛГ/БАЛКХ“. Става дума за БАЛХИКИТЕ, които П. Добрев свързва с древните българи, оставили незаличими следи в епоса и историята на съседните индийски народи. БАЛХИКА и тригарта са представени като синоними в „Рамаяна“, „Триканда деша“ и в „Раджатарангири“. Точно същите са представени

и като „синове на каи-каия/хай-хаия“, т.е. за хайхия — народът, в чието име Д. Димитров разчете името на българския родоначалник Зиези.

-
- [106] Веркович, С. Веда словена. Т.1. С., 1997, с. 652. ↑
- [107] Отговорите на Николай I по допитванията на българите. С., 1922, с. 99, впр. 103. ↑
- [108] Ярулина, Т. Волжка България и Европа. С., 2008, с. 107–155. ↑
- [109] Джагфар тарихи. Т. 2, с. 136; Т. 3, с. 87–88. ↑
- [110] Шкодров, Б. Писмените знаци на българите. Варна, 2007, с. 231. ↑
- [111] Юхас, П. Тюрко-българи и маджари. С., 1985, с. 26–27. ↑
- [112] Джагфар тарихи. Т. 2, с. 143–151. ↑
- [113] Дончев, С. Азбуката, наричана Кирилица — Авитохол, 2003, № 25, с. 46. ↑
- [114] Джагфар тарихи. Т.3, с. 41, 95, 99; Т.1, с. 34. ↑
- [115] Каменов, К. Цит. съч. с. 56–57. ↑
- [116] Артамонов, М. История Хазар. Ленинград, 1962, с. 196, 375. ↑
- [117] Пак там, 268–269. ↑
- [118] Добрев, П. Светът на прабългарите. С., 1994, с. 121. ↑
- [119] Добрев, П. Каменната книга на прабългарите. С., 1992, 37–39; 40; 72–73; 95–96; 111–112. ↑
- [120] Шкодров, Боно. Писмените знаци на българите. Вн, 2006, с. 17–18. ↑
- [121] Шкодров, Б. Цит. съч., с. 230–234. ↑
- [122] Сверисон, Айгир. КОЙ СЪМ АЗ или житие рода българского. — Авитохол, 2004, № 27, с. 7–11. ↑
- [123] Добрев, П. Каменната книга на прабългарите. С., 1992, с.16,40,56, 57,59, 60, 80, 81, 88–90, 113–114, 117 ↑
- [124] Добрев, П. Светът на прабългарите, с. 86–87, 91–92. ↑
- [125] Добрев, П. Светът на прабългарите, с. 87 ↑
- [126] Димитров, Д. По пътя на българите. — Авитохол, 1999, № 10, с. 9–12. ↑
- [127] Голийски, П. Зиези, от които са българите. С., 2003, с. 379–381. ↑

[\[128\]](#) Тайната на Таримската котловина. — Авитохол, 1995, № 2, с. 80–81. ↑

4. НАРОДЪТ БАЛХИКА (БАЛХАРА), ЕЗИКЪТ КИРИАЛИ И АЗБУКАТА ПАЙШАЧИ

Установихме, че следите на старата българска писменост резкица и тези на гръцката азбука ни отвеждат до едно и също място. Те се срещат и пресичат далече назад във времето, много преди идването на Аспарух на Балканите и преди възникването на Стара Велика България. Срещат се далеч на изток в Тарим, но колкото и да е отдалечен той от нас, някога е бил свързан с дедите ни — древните балхики и техният цар Кардама.

Всъщност корените на нашата писменост, подобно на народа ни, са много по-дълбоки от представите на съвременните историци. За мнозина това твърдение може да изглежда голословно и несериозно. Възможно ли е те да са по-дълбоки от корените на латинската, гръцката и дори на финикийската азбуки? Та нали световните авторитети са казали тежката си дума, че азбуката ни е просто копие на гръцката. Кой тогава да ни вярва? Не това е правилният въпрос. Защото науката, включително и историята, не борави с понятието вяра, а с понятието научна истина. Къде е истината в твърденията, че руската азбука и руското писмо са по-стари от самия руски народ. Или в приказките за мисията на Кирил и Методий в Северна, т.е. Чешка Моравия, изучавани в родните училища. Добре че се появиха проучванията на унгареца Петер Юхас, за да ни покажат истината за тези събития.

Нека тръгнем от твърдението за българската азбука, че е произлязла от гръцката и да потърсим кое е общото и кое — различното. И изобщо, в какви отношения са двете азбуки?

В тази посока интересно изследване върху графичния анализ на писмените знаци на двете азбуки предлага Б. Шкодров. За целта той проследява развитието на древната гръцка азбука в трите ѝ фази (архаична — VIII–VII в. пр.Хр. средна — VI–IV в. пр.Хр. и класическа

— III в. пр.Хр.), в съпоставка със знаците на българската резкица. А ето резултатите и изводите, до които достига авторът:

1. С развитието си древната гръцка азбука намалява броя на графичните си знаци от 48 в архаичната ѝ фаза на 28 при класическата. В същото време фонетичните значения не намаляват, а напротив, леко нарастват от 22 на 24.

2. При първия етап от реформата от архаичната гръцка азбука отпадат общо 11 знака, като всички от тях имат съответствия сред знаците на българската руноподобна азбука.

3. При прехода от средната към класическата фаза отпадат още 9 знака и те също имат аналози в българската резкица.

4. В резултат от цялостната реформа гръцката азбука остава с 28 знака и от тях еднакви с българските се оказват 14.

В същото време, съпоставяйки отпадналите знаци със знаците от финикийската азбука, авторът обръща внимание върху техния незначителен брой. Така той достига до въпроса, откъде гърците са имали тези отпаднали знаци, след като уж били взели азбуката си от финикийците? Защо, бихме допълнили ние, архаичната гръцка азбука се оказва с два пъти повече писмени знаци от финикийските? Не говори ли всичко това, че финикийската азбука също е преминала през някаква реформа, докато достигне до своите 22 знака? И най-важният въпрос, който повдига Б. Шкодров: не говори ли всичко това, че и гърците, и финикийците са взели азбуките си от една друга, още по-стара азбука.^[129] Коя е тя? И какво общо има българската резкица в случая? Това състояние на нещата става изходна точка за нови изследвания в търсене мястото на българската резкица в общата система на азбучните писмености.

Тук ще се обърнем към изследването на Тачо Танев „Неправдата спрямо Кирилицата“.^[130] Провокиран от „несправедливата присъда“, както авторът приема твърдението на множество учени по света, че Кирилицата не била нищо друго, освен вариант на гръцката азбука, пригоден за записване на славянската реч, той остро възразява срещу механичното сравняване на буквознаци между отделните букви, без да се отчитат различията в техните устройствени начала. След като изказва на първо място принципното си несъгласие с тази несправедлива оценка, той пристъпва към изследването на буквознаците на Кирилицата, на финикийската, на гръцката азбука и

на латиницата, съпоставяйки ги в тяхната цялост. За целта авторът въвежда и показателите: ПРИЛИКА (наличието на еднакви буквознаци в двете сравнявани азбуки), РАЗЛИКА (разликите в буквознаците) и ЗВУКОРАЗЛИКА (наличието на еднакви буквообрази на буквознаците, но при различни буквозвуци). След това той пристъпва към пресмятане на тези показатели и съпоставянето им за четирите азбуки: Кирилица, гръцка азбука, финикийска и латиница. А ето и получените резултати.

Буквознаковата разлика на гръцката архаична азбука спрямо финикийската е едва 4,3% при 30,4% звукоРАЗЛИКА. При класическата гръцка азбука приликата и в буквознаците с финикийската е 87,5%, а разликата — само 12,5%. От своя страна, приликата на латинската азбука с гръцката западна азбука е 100%, а разликата — 0%, което ще рече, че имаме наличието на пълна прилика при липсата на разлика. Днес, след 25 века, тези съотношения са както следва: прилика в буквознаците — 70,8% за гръцката съвременна азбука и 65,4% за латиницата, и разлика на гръцката съвременна азбука с латиницата — 29,2%, при разлика на латиницата с гръцката съвременна азбука — 34,6%. В същото време, приликата на буквознаците между Кирилицата и гръцката азбука и финикийската е 57,1%, а разликата ѝ — 42,9%. Въодушевен от тези резултати, авторът възкликва:

„Къде са 42% буквознакова оригиналност и самобитност на първоначалната Кирилица спрямо гръцката класическа азбука, в сравнение с 4,3% звукознакова самобитност на гръцката архаична азбука спрямо изходната финикийска азбука? Къде са 12,5% самобитност на гръцката класическа азбука спрямо финикийската, и то след повече от четиривековно развитие? Къде е нулевата (0) в проценти РАЗЛИКА и буквознакова самобитност на първоначалната латиница спрямо гръцката западна азбука? Къде са 29,2% буквознакова РАЗЛИКА между гръцката съвременна азбука и съвременната латиница?“

Така той стига до заключението: „При 43% буквознакова РАЗЛИКА на Кирилицата спрямо гръцката класическа азбука при такъв висок процент, оставащ много далеч след себе си нищожната първоначална буквознакова самостоятелност и самобитност и на гръцката азбука, и на латиницата, никой човек, държащ на истината, няма правото да твърди, че Кирилицата не е нито повече, нито по-

малко, освен «самата гръцка азбука, пригодена за записване на славянобългарски език». Кирилицата още в мига на зачеването си вече не е гръцка азбука, и то тя несравнимо в повече не е, отколкото латиницата не е гръцка азбука, или пък отколкото гръцката азбука не е финикийската азбука... Ето защо, Кирилицата е и ще си остане единаединствена по рода си оригинална самостоятелна и самобитна азбука, ползваща в почти половината от своя буквен състав буквознаците на финикийската азбука, препредадени ѝ чрез посредничеството на гръцката азбука, производна на финикийската, а в другата половина на буквения си състав Кирилицата ползва свои собствени оригинални и самобитни букви.“

Тези собствени и самобитни за Кирилицата букви, които не се откриват нито в гръцката, нито във финикийската азбуки, не са попаднали в нея от нищото, с каквото впечатление може да остане някой. Те идват от руноподобната **българска резкица**. Днес това е добре известен и неоспорим факт. Когато обаче Тачо Танев е писал статията си, проучванията върху старата българска азбука са били едва в началото си и няма как да бъдат включени в изследването му. Затова той никъде не споменава за руноподобната азбука на дедите ни. С работата си обаче авторът повдига въпроса за произхода на неидентифицираните буквознаци в Кирилицата и подготвя почвата за бъдещите търсения на писмеността, станала нейна първооснова. Той доказва, че тези търсения не бива да са в посока на гръцката и на финикийската азбука.

Години по-късно продължение на темата за различията между българската азбука и азбуките на гърци, финикийци и латини предлагат Е. Димитрова и Д. Димитров в изследването си „Идентификация на българската руническа писменост и на Глаголицата в индоевропейския ареал“.^[131] Целта на авторите е издирването на паралели между Глаголицата и свещената писменост *брахми*.

Като начало те установяват по 9 сходни за двете азбуки буквознаци. Но тази констатация не ги задоволява и те не прекратяват работата си. Оказва се, че буквознаците и при брахми, и при Глаголицата са изградени върху принципите на геометричното формиране, т.е. всичките им знаци са групирани в три основни типа: I — букви, произлизащи от ъгъл и триъгълник; II — от кръг и полукръг

и III — от четириъгълник и квадрат. От друга страна, вниманието им е привлечено от изследванията на П. Добрев върху българската руноподобна азбука и те установяват, че част от глаголическите знаци, сходни със знаци на писмеността брахми, се оказват близки и до някои знаци от руноподобната писменост на дедите ни. Това предизвиква разширяване на изследването им, като в него включват освен Глаголицата и брахми, също и българската руническа писменост. Авторите допълват двете таблици (собствената им и тази на П. Добрев) със знаци и от трите азбуки, останали извън анализа на разработките, но принадлежащи към системата. В резултат на това сравняваните за всяка азбука знаци нарастват от 9 на 14. Следващата им стъпка е в търсене на сходство и във фонетично отношение. Идеята за това им е подсказана от предварителните наблюдения при работата им за съпоставяне на български руноподобни знаци с глаголически знаци, съгласно геометричната типология.

Димитрови правят обща таблица, в която включват освен коментираните три азбуки (брахми, Глаголицата и българското руническо писмо), но също и финикийската, старогръцката и латинската азбуки. Така пристъпват към своя графично-фонетичен анализ, в резултат на който установяват: 1. При съпоставянето на финикийската, гръцката и латинската азбуки се установяват освен графичното, но и фонетично сходство между последователните знаци при трите. Това доказва наложилото се мнение за общия им произход — финикийската като прототип на гръцката, а тя — на латинската. 2. Съпоставянето на Глаголицата със същите азбуки обаче няма сходен резултат и не потвърждава произхода ѝ от споменатата тройка азбуки. Същото наблюдаваме и при съпоставянето на писмеността брахми, за която е изказано мнението, че и тя води произхода си от гръцката азбука или произлязлата от финикийската арамейска азбука. В същото време се наблюдават 8 знака, подобни на Глаголицата, при брахми и българската руноподобна азбука — освен графично, но и с приблизителни фонетични стойности. Това според авторите свидетелства за „несъмнена връзка на трите азбуки“. Така те стигат до хипотезата си за евентуален общ или взаимосвързан произход на тези азбуки. 4. Най-изненадващи за тях самите се оказват някои графични и фонетични сходства на финикийската, гръцката и латинската азбуки с българското руноподобно писмо. Това повдига въпроса за

неизвестните засега отношения на тези азбуки с руноподобното писмо на дедите ни, загатнато и от Б. Шкодров. 5. Знаците на звуковете, които липсват в една или друга от трите азбуки, идентифицират руноподобната резкица и Глаголицата, и същевременно ги разграничават от писмеността брахми. 6. При разширяване обекта на изследване с руническите писмености от тюркската езикова група се установява единствено графично сходство между техните знаци, от една страна, и тези от групираниите в едно Глаголица, резкица и брахми. При това без да се наблюдава какъвто и да е порядък в подредбата на сходните знаци в писмените им системи. Липсва каквото и да е графично-фонетично сходство и това, според авторите, е достатъчно указание за отсъствието на пряка връзка на българските Глаголица и резкица с тюркските рунически писма.

Два са основните изводи на Е. Димитрова и Д. Димитров, особено важни за нашето изследване. Първо, че между Глаголицата и българската руноподобна писменост от една страна — и брахми, от друга, е налице несъмнена връзка — резултат на общ произход; и второ, че е налице неподозирана връзка на българската руноподобна писменост (резкица) с финикийската, гръцката и латинската азбуки.

Първият извод е важен за нас поради това, че внася определена яснота относно произхода на българската руническа писменост, която нарекохме с името резкица. Току-що установихме връзките ѝ с писмената система, съществувала някога в далечния полуостров Индостан, и по-точно с писмеността брахми.

Смята се, че тя е възникнала не по-рано от VIII–VII в. пр.Хр., защото най-ранните текстове, писани на брахми, са от IV–III в. пр.Хр. Наименованието е подобно на кастата на жреците брахмани, авторите на едноименните ведически трактати, свързва се с върховния бог Браhma. Брахми е свещена писменост, пригодена специално за привилегирания санскрит и неслучайно ведическата литература е била писана именно на нея. По-важното е, че липсва яснота по отношение произхода на писмеността и едни изследователи я свързват с протоиндийската писменост от времето на културата Харапа, а други смятат, че е внесена отвън, като предполагат, че е произлязла било от гръцката, било от семитската и по-специално — от арамейската азбука. Изследването на Е. Димитрова и Д. Димитров изключва тази възможност. Наред с това брахми не е чисто азбучно писмо. Първата

хипотеза не може да бъде приета за по-достоверна и поради това, че протоиндийското писмо е идеографско или идеографско-слогово, докато брахми е азбучно или силабическо-слогово писмо.

Точно това обстоятелство е особено интересно за нас поради въпроса, който то повдига около характера и на старата българска руноподобна писменост. В подкрепа на тези наши съмнения свидетелства и големият брой на знаците — 132, според П. Добрев. Това говори, че българската руноподобна писменост вероятно също не е била чисто азбучна, за каквата се приема, а силабическа или азбучно-слогова, подобно на брахми. Съмнения изказва и П. Голийски. Той определя българското руноподобно писмо като идеографско. По наше мнение то не би могло да е чисто идеографско, а идеограмите по-скоро ориентират за неговия слогов характер. Но то не е и чисто слогово писмо, тъй като сред знаците му има и не малко звукознаци, включително и букви. Всичко това хвърля нов и може би по-достоверен поглед върху природата нашата резкица.^[132]

Казаното за връзката на българската руноподобна писменост с писмеността брахми намира потвърждение и в китайските източници и по-специално в „История на Трите царства“, писана в средата на III в. пр.Хр.^[133] Тук се съобщава, че в древното царство Фунам (на територията на днешна Камбоджа) е имало книги, архив и писменост, наподобяваща тази на хуните. Ще поясним, че става дума за писмеността брахми, която е била в употреба в Индокитай и е станала основа на голяма част от съвременните местни писмености. За нас съобщението е интересно с това, че определя брахми като писмо, наподобяващо хунското. Разбираме две важни неща: първо, че хуните през III в. пр.Хр. са притежавали писменост. И второ, че тази писменост е била близка или идентична с брахми. Хилядолетие по-късно писменост, наподобяваща брахми, откриваме и сред друг родеец се с дедите ни народ — тохарите от областта на Фергана. Грамотата, която владетелят им изпратил до Китай в средата на VII в. наподобява санскритската словесност, т.е. писмото брахми.^[134] Така вече разполагаме с два примера за набелязаното сходство между брахми и българската руноподобна писменост, което не е за пренебрегване.

На това място следва да си припомним и за труднообяснимите паралели между руноподобните писмености на кимери, маркомани,

гоги и българи, за които пише П. Добрев, обединявайки ги в един общ „блок“.

Родството на нашата резкица с брахми хвърля нова светлина и върху казаното за кашанската азбука на дедите ни в Средна Азия, за което пише сборникът „Джагфар тарихи“. Същото важи и за открития каменен надпис при разкопките на Суркхотал с руноподобни знаци на стария бактрийски език.

Още по-дълбока перспектива предлага една друга линия в изследването, свързана с писмеността брахми. Известно е, че от нея е произлязло и писмото нагари, което стои в основата на съвременното деванагари. За последното се твърди, че води корените си от азбуката йакши, която йакшите-хиксози отнасят със себе си в Египет. За да произлиза обаче деванагари едновременно и от брахми, и от далеч по-древното йакши, то единствената възможност е да допуснем, че брахми също води началото си от писмеността йакши. Досега подобна идея не е обсъждана. Предвид липсата на яснота относно произхода на свещената азбука на ариите, хипотезата ни заслужава внимание. И тя намира развитието си в една неочаквана от нас посока, подсказана от „Махабхарата“.

По-горе говорихме за балхиките-пишачи от Индия и за тяхната писменост ПАЙШАЧИ, произлязла заедно с деванагари, а следователно и с брахми от писмото на митологизираните йакши. Ако потърсим обяснението за странното име и на народа, и на неговата писменост, българският език може би няма да ни подведе, както и в други подобни случаи. Писачи или писари наричаме хората, които пишат. В този смисъл допускаме, че името си народът би могъл да води от това, че за времето си се е отличавал от голямата част останали народи по това, че е бил писмен народ и дори е притежавал собствена писменост. Да не забравяме, че потомци на пишачите са именно бахликите-балхики, в чието лице разпознаваме далечните ни деди в Аратта (Пенджаб) и Тарим. Затова допускането ни има своята логика.

Приемаме, че балхиките-пишачи са наречени с това име, защото са писмен народ. Още по-интересна става ситуацията, като включим известното ни за езика кириали. Да си припомним, че го свързахме с името на нашата Кирилица и с руноподобното писмо кертар или кирт у келтите, писането с кертек-черти върху папируси-чарти, а днес върху хартия. Да си припомним, че точно в Индия наричат царския писар

Равикирти (от „рави“ — цар и „кирти“ — писар) и това недвусмислено говори, че езикът „кириали“ би следвало да е писмен. В този смисъл кириали би означавало същото, каквото означава и пайсачи. И че тази писменост е писана с помощта на черти, т.е. на руноподобни знаци. Ако към казаното допълним и обстоятелството, че кириали ползват в Пенджаб не други, а народът балхара, то всички неясноти като че ли изчезват. Защото и езикът кириали, и писмеността пайсачи са свързани все с българите в Пенджаб (т.е. с един и същи народ, на едно и също място в Индия). Названията им свидетелства все за едно и също нещо — става дума за народ, респективно език, които са свързани с писмеността. С други думи, ние допускаме, че в двете съобщения: на „Махабхарата“ — за пишачите-бахлики и на Ал-Масуди — за езика кириали, става дума за едно и също нещо и за един народ. Единственото различие се оказва времето на съобщенията. Първото отразява събития от втората половина на II хил. пр.Хр., а второто — от X в., т.е. след повече от две хилядолетия.

И така, корените на българската руноподобна писменост, на нашата резкица водят не към гръцкото и финикийското писма, а към древните писмености на Изтока. Тя е сходна и сродна с писмото брахми и косвено потвърждава казаното за неизвестното ни кашанско писмо. Корените ѝ достигат до писмата пайшачи и йакши. А йакши е най-старото азбучно писмо, което днес науката познава. Само по този начин можем да обясним наблюдаваната възможност за някаква съгласуваност на българското руноподобно писмо с гръцката и финикийската азбуки. И да си изясним самото възникване на протосемитското силабическо писмо, както и на първата призната азбучна система — финикийската. Това изяснява и загадката със странните знаци в гръцката архаическа азбука, които липсват във финикийската, докато се срещат в нашата резкица. Хвърля се светлина върху неведомите връзки в писменостите на кимери, маркомани и готи с българското руноподобно писмо. Обясняват се причините за появата на отделни китайски йероглифи в българската писменост и пренасянето им в други, повлияни от нашата резкица писма. Неслучайно Т. Турчанинов приема руноподобното писмо, открито в Южна Украйна и Прикавказието за първооснова и родоначалник и на арамейското, и на финикийското писма. Добре че не е знаел, че по-късно то ще бъде разпознато като българско.

---

[129] Шкодров, Б. Цит. съч., с. 55–57. ↑

[130] Танев, Тачо. Неправдата спрямо Кирилицата. — Авитохол, 1997, № 8. ↑

[131] Димитрова, Е. и Д. Димитров. Идентификация на българската руническа писменост и на Глаголицата в индоевропейския ареал. — Авитохол, 1995, № 3. ↑

[132] Голийски, П. Цит. съч., с. 272–273 ↑

[133] Цитат по Каменов, К. Небето помни, с. 38–39. ↑

[134] Отец Иакинф (Бичурин). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. М.-Л., 1950, Т.2, с. 321–322. ↑

5. ПАИСИЙ — ЕХО ОТ ХИЛЯДОЛЕТИЯТА

Ако Италия има своя Петрарка, положил основите на Ренесанса и довел до Мартин Лютер и европейската Реформация, ако Жан Жак Русо е символът на френското Просвещение, имало за последица Френската буржоазна революция, то и ние, българите, също си имаме своите просветители, во главе със светите братя Кирил и Методий и т.нар. свети Седмочисленици. Имаме си и своето Възраждане с неговите народни будители, воеводи, църковници и апостоли — хората, повели просветна, верска и национална борба, и подготвили „пиянството на един народ“ и Априлската Голгота, българското опълчение и Шипченската епопея. За разлика обаче от шумния Петрарка и скандалния Русо, начело на българското Възраждане стои оня тих и смирен монах, който знаем само по духовното му име и по името на Хилендара — Атонската обител, където в мисли и молитви за българското добруване той е прекарал цялата си младост. Там, където дни и нощи в тясната монашеска килия и под бледия пламък на кандилото, той излива ред по ред своята безкрайна любов — не само към Бога, а най-вече към народа си. Любов, обезсмъртила го навеки с незабравимото: „О, неразумни и юроде! Поради що се срамиш да се наречеш болгарин... Ти, българино, знай своя род и език!“ Вопъл, проникнал дълбоко в сърцето на народа и прераснал до оня титаничен тътен, оповестил края на Османската империя и началото на възвращащата се българска държавност.

Ние знаем твърде малко за самия Паисий. Смята се, че е роден в Банско през далечната 1722 г. На 23-годишна възраст се замонашил в Хилендарския манастир, където игумен по това време бил брат му Лаврентий. Тук с Божието просветление той стигнал до идеята да напише неизвестната дотогава история на своя изстрадал народ, ползвайки руски преводи на историите на Мавро Орбини и Цезар Барониус, както и на недостигнали до нас български ръкописи. За целта дори ходил в Австро-Унгария — в Карловци, година след връщането си оттам, през 1762 г. завършва „История

славяноболгарская“. Оттук нататък животът му остава неизвестен за нас. Знае се само, че през следващите години той обикаля българските земи с апостолска мисия, разнася историята си, търси съмишленици и родолюбиви българи и историята му претърпява 40 преписа. Така Паисий станал не само един от първите ни книжовници, но и първият народен будител, пробудил у поробения български народ националното му чувство и самосъзнание и поставил началото на българското Възраждане и на народния стремеж към национална свобода и независимост. Смята се, че е починал в Самоков през 1773, а според други — през 1798 г.

Други сведения за житието на скромния и всеотдаен отец до нас не са достигнали. Можем да съдим само косвено по излезлия изпод перото му труд. Особено интересно намираме в обстоятелството, че наред с добре известните ни факти, в „История славяноболгарская“ се срещат и някои напълно непознати за нас твърдения. Такъв е случаят със страната Скандавия, откъдето според автора българите заселили р. Болги, т.е. Волга.^[135] Можем само да съжаляваме, че подобни твърдения вместо да се превърнат в стимул за допълнително научно дирене, станаха причина за отричане целия труд на хилендарския монах. Явно въпросът със загадъчната Скандавия не е бил ясен и за нашите възрожденци, след като самият Паисий я поставя в Московската земя, а населението ѝ нарекъл „скандаване“ свързва с прибалтийските славяни. Не по-малко объркано стои въпросът за прародината на българите и в „Зографската история“, отъждествявана тук с известната ни Скандинавия.^[136]

Въз основа на някои съвременни данни за източния произход на дедите ни, ние нееднократно сме се спирали на този въпрос, обвързвайки името на тази източна, азиатска страна с Александър Велики.^[137] Защото гръцкото име Александър звучи в арабските и тюркските езици като Искандер, а при индийците става Сканда. Затова и името Сканда навлиза в индийската именна система скоро след похода на Александър до Бактрия и Индия. Срещаме го както в митологичния пантеон на индуси и дравиди — представян за юноша, предводител на божието войнство, но сам той смъртен,^[138] така и като собствено име на някои от по-късните местни владетели — Скандагупта и Кумарагупта (Кумара е другото име, с което е бил наричан Александър тук).

Към казаното досега единствено трябва да допълним корекцията, която ни се наложи при идентифицирането на страната, наречена с името на Александър и която доскоро свързвахме с Бактрия. По-задълбочените проучвания доказаха, че става дума не за Бактрия, а за Петоречието — Пенджаб. Защото не Бактрия, а Пенджаб е крайната точка на изток в похода на Александър. Тук той изнася последното си голямо сражение срещу войските на цар Пор (Партава), прочуло се с участието в бойните действия на повече от 100 специално обучени слона, станало повод за митологизирането на Александър. Тъкмо оттук великият завоевател поема пътя си назад към родината, след като се е придвижвал надолу по течението на Инд близо цели 3 години.

Откъде атонският монах е черпил тези сведения, днес никой не знае. Това обаче не оправдава пренебрежителното отношение на някои историци към стойността на труда му. А че Паисий действително е разполагал с определени познания относно българските корени в Индия, съдим и по втори косвен аргумент. Паисий е духовно, а не светско име и това означава, че то е избрано не от някой друг, а от самия атонски послушник. Как се е спрял на този избор, си остава неизвестно. Защото това име дотогава няма аналог в нашата именна система. Затова си струва да проследим докъде би ни довело изследването на самото име Паисий. Още повече, че езиковото му осмисляне в българска езикова среда ни изправя пред сериозни затруднения. В християнската имена система то също не е популярно, като изключим Паисий Велики. Но откъде атонският послушник от Банско е избрал името на малко известния египетски духовник от средата на IV в. И как се е появило това име в Египет, след като превода му откриваме в гръцкия език (със значение „детски“), а за самите гърци не знаем да са го използвали. Ситуацията е аналогична с множество думи, набедени за гръцки, например варварин, кирилос и др., които всъщност имат древен индийски произход.

В действителност името Паисий на известния египетски духовник откриваме върху корицата на бухарската библия. Тук със златни букви на коптската азбука е изписано: „Хен ет-архи не Писажи пе пе уох Писажи на-ф-ке хатен еф-Нуте уох не у-Нуте пе Писажи“. Превода дължим на Ст. Гайд, според когото този текст съдържа началото от Евангелието на Йоан. Както се вижда, тук се споменава три пъти думата Писажи, със значение писаното слово или писанието.

Това обяснява появата на името Паисий за първи път тъкмо сред православните копти.

Според древна египетска легенда първата буквено-сричкова писменост в Египет била донесена тук от далечни преселници. Това била писмеността на митичния народ йакшас (йаксас),^[139] идентифициран от нас със завоевателите хиксози.^[140] Самите йакши познаваме от индийската митология като клас духове в обкръжението на бог Кубера. По-важното за нас е, че от тяхната древна писменост водят корените си по-късните три индийски писмености — деванагари, йакши и ПАИСАЧИ или ПАЙШАЧИ. Паисачи, като Паисий, но и като нашенското „писач“, т.е. писар.

Загадката около тази малко известна днес писменост може лесно да се разбули, припомняйки си за писмеността йакши и митичните йакши, които ни отвеждат към легендарния народ йакшас (йаксас). Става дума за това, че както азбуката йакши отпраща към духове, зад които откриваме едноименния, митологизиран народ, тъй и азбуката паисачи (пайшачи) отвежда към друг митологичен клас духове — към демоните трупоядци ПИШАЧИ. За тях се предполага, че олицетворяват друго местно, автохтонно племе, оказало яростна съпротива на арийските нашественици и поради това представено в подобаващо черни краски.

Както всеки може да се убеди, схемата и в двата случая — и с йакшите, и с пишачите, е все една и съща: писменост — митични духове — ведически народ. А това ще рече, че името Паисий може и да не е нещо случайно, а че изборът на духовно име на атонския послушник е бил целенасочен и съзнателен. Много вероятно е името Паисий, срещано единствено в Египет и у нас, да бъде изведено от названието на доарийците пишачи в Индия. Възможно ли е изобщо Паисий да е подозирал или да е знаел за такава връзка?

Да си припомним казаното в „Махабхарата“, книга осма „Карнапарва“, гл. 30: „Там, където слизайки от планината, текат пет реки, живеят бахликите, наричащи се аратци... В (реката) Вишапа живеят двама пишачи на име Бахи и Хлика. Бахликите са техни потомци, а не творения на Праджапати!“.

Оказва се, че бахликите в Пенджаб, т.е. българите в Петоречието, водят произхода си от местните пишачи. А това означава, че „пишачи“ би могло да се разглежда като синоним на „българи“, което напълно би

обяснило избора на името Паисий. След като е знаел за страната Скандавия, не е изключено да е знаел нещо и за обитателите ѝ — балхиките-бахлики, т.е. за българите и за техния произход, свързан с древните пишачи.

В същия контекст е проблемът, пред който ни изправя житието на Константин Философ и по-точно изборът на името Кирил при приемането на монашество в Рим. Това е станало само петдесет дни преди смъртта му!? Дотогава навсякъде той е известен като Константин Философ — и в Константинополския двор, и в Арабския халифат, в Хазария, в Моравия и най-важното — в двора на младия Борис I. Защо тогава азбуката, излязла изпод перото му и както се предполага, приела неговото име, е била наречена „Кирилица“, а не „Константиница“? Отговора ни подсказва Ал-Масуди (10 в.), който говори за страната Балхара и народа БАЛХАРА, с неговия език КИРИАЛИ.

КИРИЛИЦА И КИРИАЛИ — сходството е изумително! Приблизително по едно и също време, все свързани с българското име, само че на две съвършено различни и отстоящи на хиляди километри едно от друго места — тук, на Балканите, и в далечен Пенджаб!

По твърдението на Дж. Толкин, КЕРТАР (съкратено — КИРТ) се е наричала руническият тип писменост в приказния свят на елфите. Кертар като „кертек“, т.е. „черта“, бихме допълнили ние. А нали и нашата Кирилица представлява руноподобно писмо и води произхода си от древната хунобългарска руноподобна писменост? Колкото до индийските кириали, те също не са нещо случайно, след като царският писар на цар Пулакешин II е бил наричан РАВИКИРТИ.^[141] Това име, приемано днес за собствено, в действителност се оказва длъжност, доколкото „рави“ означава „цар“, а КИРТИ остава да бъде единствено „писар“.

Обобщавайки казаното дотук, ние стигнахме до заключението, че опознавайки писмото на хунобългарите в Хазария, Константин Философ е научил нещо и за неговото автентично наименование. Вероятно то не се е различавало много от Кирилица или кириали. Тъй или иначе, изправен пред избора на име за иночеството си, Константин се е спрял на най-близкото до тях гръко-християнско име — Кирил. Кирил като КИРИЛИЦА или КИРИАЛИ, а не обратното, както се мисли понастоящем.

Тук коментираме този въпрос поради сходството в ситуацията, пред които ни изправят двама от най-изявените български книжовници. Според нас и св. Кирил, и отец Паисий са постъпили по един и същи начин, изправени пред избора на духовните си имена, обръщайки се към древното културно наследство на балхиките, т.е. на българите в Индия.

Преди време издигнахме хипотезата, че Константин Философ е приел духовното име Кирил, заимствайки го от наименованието на древната хунобългарска руническа писменост, чиито следи отвеждат към народа БАЛХАРА в Пенджаб и неговия език КИРИАЛИ. Днес изказваме подобно становище и относно духовното име на отец Паисий. Този път го извеждаме от името на духовете ПИШАЧИ, или по-точно от едноименния народ и неговото писмо ПАЙСАЧИ (ПАИСАЧИ). Този народ се оказва генетично свързан с БАХЛИКИТЕ-БАЛХИКИ, зад чието име все повече автори разпознават присъствието на дедите ни в индийските източници. Откриваме ги отново в Пенджаб. Трети път, в същия географски район намираме древната родина на българите — Скандавия, от където те идват в Европа. Всичко това ни дава основание да вярваме, че унищожената от гръцките епископи и укритата от руските самодържци българска книжнина е съдържала някакви познания за най-дълбоката българска древност. Като истински мъдреци и пророци, сякаш предчувствайки злата участ на тази книжнина и св. Кирил, и хилендарският монах Паисий са се постарали да съхранят спомена за нея по един изключителен начин.

---

[135] Хилендарски, П. История славяноболгарская. С. 1999, с. 25.

↑

[136] Раковски, Г. История о славяноболгарском народе. С., 1988, т. 4, с. 261. ↑

[137] Попов, Св. Авитохол и Ирник. Начало на българската държавност. Вн., 1999, 179–181; Попов, Св. Александър Велики в българската история и митология. — Авитохол, 2000, № 12, 25–30. ↑

[138] Сканда. — В: Мифы народов мира. М., 1988, т. 2, , с. 444 ↑

[139] Димитров, Д. По пътя на българите. — Авитохол, 2000, № 11, с. 12. ↑

[140] Попов, Св. Българското име в библейски времена. Вн, 2005, с. 64–65. ↑

[141] Голийски, П. Тарим и Бактрия. — Авитохол, 2002, № 19, с. 20. ↑

6. БАЛКАНСКИТЕ КОРЕНИ НА ПИСМЕНОСТТА

В предходната глава се спряхме на интересното наблюдение, което Боно Шкодров прави върху развитието на гръцката азбука. Смята се, че гърците приемат азбуката си от финикийците някъде през VIII в. пр.Хр. и в следващите пет столетия тя преминава пътя от своята начална фаза, наречена архаична (VIII–VII в. пр.Хр.), през средната фаза, когато азбуката се разделя на източна гръцка и западна гръцка и достига до т.нар. класическа фаза (III в. пр.Хр.).

Реформите в писмеността като правило се съпровождат от редукция на писмените знаци. В случая с гръцката азбука писмените знаци намаляват от 48 при архаичната до 28 при класическата фаза. Интересното за нас, на което авторът обръща специално внимание, е обстоятелството, че и двадесетте отпаднали знака се откриват в българското руноподобно писмо. При това положение броят на еднаквите знаци в началната и крайната фаза от развитието на гръцката азбука с тези на българската резкица намалява в абсолютни стойности от 34 на 14, а в относителни — от 70, 8% на 50%. Наблюдението бе послужило на автора да повдигне въпроса за произхода на тези знаци в архаичната гръцка азбука. Как така гръцката азбука води началото си от финикийската, когато в началната и фаза на развитие тя съдържа толкова знака (двадесет), които финикийската азбука не притежава? А в същото време се откриват в българската руноподобна азбука.

Към това изследване на Б. Шкодров се връщаме поради обстоятелството, че то представлява допълнение към друго едно значително по-мащабно изследване, дело на П. Голийски.

Вероятно като изхожда от презумпцията, че дедите ни в далечното минало са дошли в Европа от района на някогашната Бактрия-Балхара — една много нашумяла хипотеза, авторът провежда количествен анализ на съответствията в графиките на писмените знаци на поредица средноазиатски азбуки с тези от надписите при

Мурфатлар (Дунавска България). Така например, при согдийската азбука той установява 2–3 сходства или около 12–18%. При писмото пахлави, наречено на името на древния Балх, известно още и с името аршакидско писмо, съответствията са различни за неговите два варианта: при по-ранното (I–II в.) се откриват 2 сходни знака (9%), а при това от III в. сходствата са 6 (27%). При сасанидската азбука от III в. сходства изобщо не се откриват. Най-висока степен на съответствие се намира при индобактрийската азбука — 12 знака или 31, 5%, но и тук те не достигат 1/3 от всичките знаци.

Поради това, обсъждайки всички тези азбуки би могло да се приеме, че получените данни не дават сериозни основания да се мисли, че имат нещо общо с българското руноподобно писмо. Тук би следвало да поясним, че всички те водят произхода си от някогашното арамейско писмо.

Ето защо авторът продължава изследването си със самата арамейска азбука. При късната арамейска азбука (III в.) и при т.нар. средна арамейска (IV–III в. пр.Хр.) се намират по 3 сходни знака (13, 6%). По-различно е положението с ранноарамейската (VII в. пр.Хр.), където съответствията са 9 от общо 22 знака в азбуката или 41%. И този резултат видимо се отличава от всички останали, получени дотук. Любопитно е сходното положение, наблюдавано при финикийската азбука, където при по-късната (от VI–V в. пр.Хр.) съответствията са 5 от 22 знака (22, 7%), докато при по-ранната (IX–VIII в. пр.Хр.) са 8 или 36, 4% — т.е. и тук, в по-ранния етап сходствата са повече, отколкото в по-късното ѝ издание.

След това П. Голийски разглежда южносемитската писменост и насочва изследването си върху сабеянската азбука — представител на нейния южноарабски клон. Тук съвпаденията са 13 от общо 28 писмени знака или 46% и авторът обръща внимание върху обстоятелството, че българските знаци, съвпадащи със сабеянските липсват във финикийската и арамейската азбуки, а тези, които се откриват в последните две азбуки, отсъстват в сабеянската. Така той стига до извода, че „създателите на българската руническа писменост са използвали като прототип комбинацията от сабеянски и раннофиникийски-ранноарамейски букви“.

Изхождайки от хипотезата, че южносемитската азбука произлиза от псевдойероглифното бибълско писмо, авторът установява, че 18 от

всичките 28 знака в сабеянската азбука съвпадат със знаците от последната, а при още 3 е налице сходство. След това започва да търси връзките между българската руноподобна азбука и бибълското псевдойероглифно писмо и установява, че 11 знака от двете писмености имат пълно или почти пълно съответствие. За псевдойероглифното бибълско писмо се приема, че е възникнало под прякото влияние на египетското писмо някъде през първата половина на II хил. пр.Хр., въпреки че има и други мнения.

П. Голийски достига до твърде любопитния за нас извод: „... колкото по-назад във времето се връщаме, противно на всички очаквания, графичните съответствия с дунавско-българските знаци не намаляват, а се засилват“.

Внимание в това отношение заслужава и друго едно наблюдение. Съпоставяйки знаци от т.нар. „плоча от Билбао“ (общо 25 различни знака), авторът установява, че 14 от тях се откриват в българската резкица, което ще рече, че става въпрос за едно значително съвпадение от 56%. В същото време общите знаци с финикийската и арамейската азбуки са съответно 8 и 7, а на бибълската — 5 (20%). Интересно в случая е обстоятелството, че надписът върху плочата от Билбао се смята за дело на баските, а точно те са единственият доиндоевропейски народ в Европа.^[142]

И така, независимите едно от друго изследвания на П. Голийски и Б. Шкодров ни изправят пред ситуация, която намираме за удивителна. Броят на графичните съответствия между знаците на българската резкица с другите азбуки нараства количествено, колкото по-стари са тези азбуки. Б. Шкодров наблюдава това при гръцката азбука. Същата зависимост П. Голийски намира и при арамейската, финикийската, протосемитското писмо и това на древните баски.

Още по-интересна става картината, допълним ли с китайското писмо от епохата Шан (IX в. пр.Хр.), немалко знаци от което също са сходни със знаците от българското руноподобно писмо. По-далече във времето отпращат връзките с псевдойероглифното бибълско писмо, датирано от първата половина на II хил. пр.Хр. В действителност нещата отиват още по-далече, както показва Б. Шкодров, изследвайки сходствата в писмените знаци на българската резкица с писмените системи в най-древните цивилизации. Той установява сходства при 35 знака от азбуките от Двуречието (шумерска, акадска, еламска).^[143]

Това ни припомня казаното за първата българска писменост самра. Тя бе дело на българските заселници в Самар (Шумер), станало при управлението на Улят — шестият български владетел на Идел от първата българска династия Имен. Точно от същото време са и най-ранните свидетелства за писмени знаци-символи според „Джагфар тарихи“, абстрахирайки се от посоченото датиране в летописа.

За тези, които следят по-отблизо развитието на историческата мисъл у нас през последните две десетилетия, подобна идея няма да е нещо ново. Най-категорично тези връзки са представени в сборника „Джагфар тарихи“, но за отбелязване е, че обсъждането им в българската наука започва дълго преди обнародването му.

Разглеждайки проблема с българската руноподобна писменост, проф. Марко Марков обръща внимание на споменатите връзки още преди повече от две десетилетия. Като изследовател на унгарската руническа азбука, той отбелязва: „Унгарската азбука е разчетена. Тя е била сходна на прабългарската, защото и двете произхождат от една по-древна азбука, от която са знаците от Караново, Тартария (в Румъния) и т.н. — почти идентична с шумерското писмо... Староунгарският език разкрива еднакви белези и лексика с шумерския език.

Същото трябва да се каже и за прабългарския език, който е бил напълно родствен със староунгарския... И прабългарите, и унгарците са издънки на същия народ от шумерско потекло, който населявал пространството между днешна Унгария и Северната част на Балканския полуостров 6–8 хиляди години пр.Хр. От тази епоха са знаците от Караново, Градешница и Тартария. Те са почти напълно идентични (разликите са от начина на гравирание, а не от самите знаци) с надписите от Джамдет Наср (шумерската писменост.“^[144]

За същото говори и Л. Гарднър, коментирайки проучванията на Х. Ролинсън върху откритата от него и разчетена библиотека на асирийския цар Ашурбанипал (668–631 г. пр.Хр.). Големият британски асиролог определя езика от текстовете като несемитски и го нарича „скитски“, въпреки че в науката той става известен под името „акадски“. Днес мнението на Х. Ролинсън намира своето потвърждение в лицето на век по-късно откритото писмо на Балканите от времето на енеолита (V хил. пр.Хр.). Учените с удивление констатираха сходствата на знаците от плочката от Тартария (Румъния)

с тези от най-ранното шумерско писмо (от Урук и Джамдат Наср) преди появата на клинописното писмо. Почти същите знаци се откриват и в по-късната критска писменост, но най-интересното е, че плочките от Тартария са с хилядолетие по-древни от шумерските. Тези пък от българското с. Градешница са близо две хилядолетия по-стари и засега се оказват най-старите писмени знаци в света. Л. Гарднър обръща внимание, че появата на тази писменост в Шумер става изведнъж и в готов вид, без да може да се проследи нейното зараждане и естественото ѝ развитие. До появата ѝ в Двуречието е съществувало единствено примитивно пиктографско писмо, което набързо и без видима причина било изместено от новопоявилото се идеографско писмо тук. Единствената възможност за това той вижда в заселването в Месопотамия на скити от Балканите.^[145] За отбелязване е, че появата на писмеността в Шумер се съпровожда с появата и на първото злато в Двуречието. Това е станало в средата на IV хил. пр.Хр. и е редно да припомним, че първото злато на Балканите предхожда появата му в Шумер с цяло хилядолетие.

Обобщавайки казаното от Л. Гарднър за връзката на шумерското писмо с това на скитите, както той нарича балканското и източноевропейското население от епохата на енеолита, някой би изпаднал в недоумение къде е тук мястото на българската резкица и на българите въобще. Отговора ни дава отново Л. Гарднър, без дори сам да подозира това. Дава го скитското родоначалие на първосвещениците фир Болг, обособили се като самостоятелен народ някъде на границата между II–I хил. пр.Хр. Защото зад това име разпознаваме българския етноним. А фир Болг и сродните им Туаде д'Ану били носители на „писмото на феите“, както Л. Гарднър нарича писмото им, произлязло от това на балканското енеолитно население и разпространило се в Месопотамия, за което вече говорихме.^[146]

Да си припомним казаното от Д. Толкин по въпроса за двата вида писменост у елфите. Руноподобното носи името киртар (кирт), което ни отправя към нашата Кирилица и езика кириали на народа балхара в Пенджаб.

Тези думи може някому да изглеждат голословни, ако Б. Шкодров не бе установил пълното съответствие на всичките 23 различаващи се знака от общо 28 графически знаци върху т.нар. „чиния на Ной“ (подводен археологически обект, открит през 1985 г. в

шелфа на 30 мили източно от Варна, на дълбочина около 100 м) със знаци от българската резкица. А това означава 100% съответствие на знаците върху енеолитния предмет с тези на нашите деди. По-важното е, че тук не става дума за изолиран случай. По подобен начин стоят нещата и с други открити по земите ни енеолитни паметници: печатът от Караново, плочката от Градешница, знаци от скалните рисунки на пещерата Магурата, както се е постарал да покаже авторът.^[147]

Специално внимание заслужава и друга една находка от каменно-медната епоха. Говорим за знака на шумерския бог Енки, открит върху една от плочките от Тартария. Оказва се, че идеограмата, с която шумерите са записвали името на бога, е досущ еднаква с тази от Балканите — една дълга линия, пресечена с шест по-къси успоредни резки под ъгъл, доближаващ се до правия. И за да бъде сходството в записа още по-категорично, след идеограмата Енки и на двете места са изписани полукръг, последван от по-малко кръгче, като дори и позициите, в която са изобразени полукръговете, са еднакви. Самият знак видимо наподобява формата на рибен скелет, както ни показва това Л. Гарднър. И това не бива да ни учудва, предвид известното ни за бог Енки, представян като водно чудовище с тялото на риба, като под рибята глава имал човешка и можел да говори с човешки глас. Най-любопитното е, че точно той направил хората грамотни, като ги научил да четат и пишат и дори им написал книга за началото на света.^[148]

И така, името на бог Енки шумерите записват с идеограмата тип „рибен скелет“. Абсолютно същата по вида си идеограма откриваме върху една от плочките от Тартария и това безспорно е много интересно, когато включим в изследването и българската руноподобна азбука. В това отношение вниманието привлича знакът ЕН, срещан освен при нея, също и в псевдойероглифното бибълско писмо, и в протоиндийското писмо. Още повече, че учените наричат една от разновидностите му „риба“. Обърнете внимание на удивителните паралели: Ен и Енки; Енки е риба, както „риба“ е и знакът Ен; шумерската му идеограма е „рибешки скелет“, каквато идеограма се открива и при енеолитното балканско писмо от V хил. пр.Хр. С това българската резкица влиза в още по-тесни връзки с писмото на древните шумери, които вече излигат извън чисто формалните

графически сходства и прерастват във фонетични и в семантични паралели.

Че тук не става въпрос за нещо случайно, ни убеждава с анализа си върху руната ЕН и П. Голийски. В стар български надпис, изтъкан върху самоковски килим, той установява цифровата стойност на знака ЕН, която се оказва осем (8). В древен Шумер числото 8 изпълнява ролята на слънчев символ и графичното му обозначаване силно наподобява руническите знаци, използвани от дедите ни в Дунавска и Стара Велика България. Това допълнително укрепва набелязаната вече връзка между писмата на старите българи и шумерите, но авторът не спира дотук и хвърля мост, свързващ знака ЕН с календарните представи на дедите ни. Защото и двете най-значими точки в годишния цикъл на слънчевото движение — точката на зимното слънцестоене (22 декември) и тази на лятното слънцестоене (22 юни), народът ни е свързал със специални празници и ритуали, посветени на раждането на новото слънце и на неговия годишен апогей, като ги е нарекъл с имена, произлизащи от това на знака ЕН — Енинак и съответно Еньовден.^[149]

Посочените примери сочат паралели не само между писменостите на българи и шумери, но и на енеолитните балканци. А нали точно на Балканите бе намерена най-ранната засега известна писменост. Да си припомним казаното по въпроса от проф. Марко Марков, също и справка, която Боно Шкодров ни предлага върху знаците от „чинията на Ной“ и печата от Караново, сред които откриваме и знака ЕН от българската резкица (№52).

Специалистите отдавна са забелязали, че трите най-стари цивилизации имат редица общи черти помежду си, които ги сближават и това налага тезата за техния общ произход от една по-древна цивилизация, наречена условно „цивилизация Х“. Същата е ситуацията и с техните писмености. В началните етапи от развитието си те начеват от един тип рисуначно-геометрично писмо и това позволява да бъдат издигани всевъзможни хипотези относно идентифицирането на изходната „цивилизация Х“. Едва в последните години обаче започнаха да обръщат внимание на разкритията около Балканско-дунавската енеолитна цивилизация, където бяха открити и най-ранните следи от писменост и дори заговориха за определени сходства между тази енеолитна писменост и писмата от Двуречието, Египет и по долината на Инд. Тъкмо затова, след като сме попаднали

на паралели между шумерската и българската рунически писмености, от една страна, и на такива между шумерската и българската писмености с балканската от епохата на енеолита — от друга, логично е да потърсим паралели на българското руноподобно писмо и на балканското и с останалите две речни цивилизации. Отново светлина върху проблема хвърля Б. Шкодров. В споменатото му изследване авторът установява, че 56 знака от египетското писмо и 19 от протоиндийското имат своите съответствия сред знаците от българската резкица. И в същото време 16 от египетските знаци и 8 от протоиндийските се откриват сред знаците от балканската енеолитна писменост.^[150]

На това място, когато говорим за българската руноподобна писменост и връзките ѝ с древните писма от трите речни цивилизации, трябва да направим едно кратко уточнение, за да не подведем читателя в погрешна посока. Смята се, че българското руноподобно писмо е азбучно. Ние, от своя страна, изказваме предположението, че то по-скоро би следвало да е силабическо. Не са малко авторите, които правилно или неправилно свързват тези два типа писма в едно, наричайки ги с общото наименование „фонетични“. Тъй или иначе, тези два типа писма съставят най-усъвършенстваните форми на писмеността. В случая с древните писма на шумери, египтяни, еламци и протоиндийци следва да уточним, че те принадлежат към по-ранните етапи от развитието на писмеността, към т.нар. словесно-слогови писма. Последните възникват върху основата на най-ранната и примитивна форма на писмеността — идеографската, като посредством добавени към идеограмата знаци я озвучават във фонограма и я правят по-пластична и адаптивна, като многократно увеличават количеството информация, възможно да бъде записано по този начин в сравнение с чисто идеографското писмо. На практика това означава, че всяка от споменатите писмености притежава освен елементарни геометрични графични знаци, също така и рисувани образи — нещо, което при азбучните и силабическите писма, включително и при българската резкица, го няма. В този смисъл, когато говорим за общи знаци между едно азбучно или силабическо писмо и едно словесно-слогово писмо, това касае само елементарните геометрични знаци, без да се отнася и за сложните рисувани образи. И самото това обстоятелство прави двата типа писмо несъпоставими,

независимо от наличието на общи знаци. Така поне изглеждат нещата, ако не се окаже, че и българската резкица не е чисто фонетично писмо, а част от знаците имат характер на логограми или идеограми.

След това разяснение нека да отбележим, че балканското енеолитно писмо вероятно представлява словесно-слогово писмо, за което съдим по това, което се установява от ограничения кръг образци, с които разполагаме засега. Отчитайки този факт, естествено и редно е да се възползваме от него.

Точно това прави български изследовател Стефан Гайд. За целта той първоначално подлага цялостния образ на знаците върху конкретна плочка на компютърна обработка, за да подобри общата им видимост. След това пристъпва към систематизация на цялостния образ. Като трета стъпка стилизира този образ и така получава картина, близка до известните ни египетски йероглифни текстове. В заключителния етап от работата си изследователят пристъпва към разчитане на текста с помощта на познатото на учените египетско йероглифно писмо.^[151]

Като оставим настрана коментара, доколко С. Гайд се е справил със задачата си успешно и вярно разчита текстовете от плочките с енеолитно балканско писмо у нас, ние оценяваме самия подход и го намираме за перспективен. Самата идея за разчитане на енеолитните текстове от Балканите с египетското писмо е твърде смела, но това в никакъв случай не е недостатък. Напротив, може би точно в това е ключът към решаването на проблема. Защото тъкмо в Египет йероглифното писмо бележи своето най-високо развитие, но никой засега не е наясно как примитивните скални рисунки (пиктограми) са прераснали в толкова съвършено писмо. Това сякаш се е случило изведнъж. Липсва свързващото междинно звено и учените засега са в неведение относно родината на йероглифното египетско писмо.

Може би работите на Стефан Гайд разкриват тъкмо тази приемственост между по-старата и първична писменост, възникнала на Балканите, но намерила прием и усъвършенстване в условията на нилската цивилизация. На Балканите тя не е просъществувала и е изчезнала заедно с бляскавата енеолитна цивилизация, пометена от нахлулите тук варвари в края на V хил. пр.Хр. В Египет йероглифната писменост се е появила изведнъж и в напълно готов вид. Дали това е станало благодарение на забягналата в Египет Йо, на миграцията на

агачерите, предхождала потопа или по друг път, не е важно. Важното е, че подобни миграции от Балканите към поречието на Нил в най-древни времена, са обсъждани нееднократно. Тъй или иначе, наблюдаваното развитие на йероглифната писменост тук би могло да бъде свързано с балканската енеолитна писменост.

По друг път тръгва развитието на писмеността в Двуречието. За кратък период в ранната си фаза писмеността тук също носи рисунъчно геометричен характер и бива определяна като идеографска или слогова, но наскоро след появата си, в началото на III хил. пр.Хр., бива изместена и заменена от клинописното писмо. За целта се използват специално изработени пръчици с правоъгълно сечение, с които се поставят клиновидни отпечатьци върху глинени плочки, като писмените знаци се оформят чрез специфичния начин на подредбата (групирването) на тези отпечатьци в групи.

Няма да се спираме подробно върху клинописното писмо, родина на което се смята Двуречието. Ще отбележим, че идеята за подобен начин на писане чрез отпечатьци намираме отново на Балканите, 2–3 хилядолетия преди появата му в Шумер. Говорим за почти неизвестните сред широката общественост изображения с мотива „дъжд“ под формата на капки и струйки, срещани върху глинени съдове с религиозно-култов или битов характер от долината на р. Марица. Знаците представляват отпечатьци от притискането на ноктите на пръстите на двете ръце върху меката глина. Димитър Чиликов проследява развитието на тази техника и отбелязва, че нейното усложняване и усъвършенстване не върви по посока схематизиране на банални рисунки, репродуциращи околния свят, а към графиката на писмените знаци. По този повод той пише: „Убедени сме, че **в праисторическото селище Яса тепе в Пловдив за 300 години през неолита еволюцията на нокътната техника е позволила възникването на писмена система**“.^[152]

Впечатляващо е датирането на това писмо — VI хил. пр.Хр., точно определено от проф. Хенриета Тодорова за периода 5700–5400 г. пр.Хр., хилядолетие преди енеолитната писменост от Караново, Тартария и Градешница.

Не е необходимо особено въображение, за да съобразим, че техниката на „писане“ посредством отпечатьците на ноктите на пръсти и тази с пръчици върху пресни глинени изделия, са много близки.

Идеята е напълно еднаква, както и основният материал за писане — глината. Единствената разлика се свежда до „писалката“ за поставянето на отпечатъците. Логично е да допуснем, че писането с нокти е исторически по-древно, след като технически е по-първично и примитивно и са били използвани ръцете на човека. Пръчиците са изготвяни и ползвано специално за целта. Но освен че представляват своего рода оръдие на труда, те позволяват по-прецизното поставяне на отпечатъци и дори тяхната стандартизация, по-високо качество, количество и ефективност при писането.

Общата техника на писане чрез поставяне на отпечатъци на нокти намира развитие в по-късната технология на щамповането. Може би най-примитивните форми на щамповане се срещат още при енеолитното гърнчарство по земите ни, когато се е използвало щамповане с костена зъбчеста щампа или чрез оттеглящи се последователни набождания с едно или две остриета.^[153] Особено интересни сведения върху развитието на щамповането по нашите земи ни предлага сбирката от керамични фрагменти със щамповани знаци в Пловдивския исторически музей. Тя включва експонати от един твърде широк период, още от предтракийски времена — до късната трако-римска епоха, включително и от средата на II хил. пр.Хр., когато е датиран прочутият диск от Фестос. Известно е, че знаците върху него се приемат за най-ранните щамповани и находката от Пловдив дава основание на Д. Чиликов да повдигне въпроса: „Не произхожда ли щамповането на знаци по глина от тракийските земи?“^[154] Можем да проследим развитието на технологията на щамповането от времето на неолита (нокътната технология), през енеолита (костена зъбчеста щампа) до по-късните бронзова и желязна епохи — предтракийските щамповани знаци върху керамика.

Склонни сме да приемем, че нокътната технология на изографисване върху керамични изделия от Тракия представлява прототип на по-късния клинопис, намерил развитието си в Двуречието и Предна Азия. По подобен начин изглежда стоят нещата и с йероглифното писмо, достигнало апогея си в древен Египет. Нещо повече, склонни сме да допуснем, че и графичната знакова система, от която водят по-сетнешната азбучна писменост, също води началото от златния балкански енеолит. Наистина, най-ранните им следи

откриваме в Тарим и Индия, но корените им, по наше мнение, са балкански.

Това го доказва археологията, благодарение на откритите плочки с текстове при Караново, Тартария, Точилари и Градешница. Знаците, разчетени върху тях, отпращат към ранните шумерски и египетски йероглифи. Но не са малко и тези, които откриваме в българската резкица. Сега се оказва, че не само първоначалните идеограми, логограми и буквени знаци имат балкански произход. Балканите са родина на керамичните плочки за писане и на нокътното писмо — основа на по-късния клинопис. Естествена е идеята за единния център, където е възникнало писмото. Логично е това да бъде място, където обществото е достигнало онази степен в развитието си, наложила обективната потребност от писменост. Можем да се гордеем, че това се е случило точно тук, на Балканите. Загадка си остава въпросът защо именно българската резкица носи толкова сходни знаци с тези от неолитното балканско писмо.

---

[142] Голийски, П. Зиези, от който са българите. С., 2003, с. 229–235. ↑

[143] Шкодров, Б. Цит. съч., с. 27–29. ↑

[144] Марков, М. Прабългарите — познат и все още загадъчен за науката етнос. — Авитохол, 1995, № 1, с. 11. ↑

[145] Гарднър, Л. Царството на властелините на пръстена. С., 2001, с. 89–94. ↑

[146] Пак там, с. 99–103. ↑

[147] Шкодров, Б. Цит. съч., с. 44–46. ↑

[148] Кондратов, А. Адрес Лемурия. Варна, 1980, с. 108. ↑

[149] Голийски, П. Зиези, от който са българите, с. 130–133. ↑

[150] Шкодров, Б. Цит. съч., с. 27–29, 45–46, 55–57. ↑

[151] Гайд, С. Тракийското писмо декодирано. С., 2006, с. 47–48.

↑

[152] Чиликов, Д. Еволюция на писмени знаци от българските земи. В: Сб. с доклади от конференцията „България в световната история и цивилизации“, Варна, 1999, с. 89. ↑

[153] 1 Тодорова, Х. Каменно-медната епоха в България. С., 1986, с. 161. ↑

[154] Чиликов, Д. Тракийски щампи. — В: Чиликов, Д. Балкански мистерии. Пд, 1994, с. 34–36. ↑

7. ОТ БАЛКАНСКОТО ПИСМО ДО БЪЛГАРСКАТА РЕЗКИЦА

Изследването дотук ни изправя пред странна ситуация. Познатите български писма — и Кирилицата, и Глаголицата, и руноподобната резкица отпращат далече на изток, към Индия, Тарим и Китай. В същата посока ни водят и следите на самата азбучна писменост. По-внимателният анализ обаче показва, че българската резкица заема особено място сред множеството писмености в света, свързвайки в едно азбучните, силабическите и руническите писма, а фонетичните — със слоговите и идеографските. Така, достигнали Централна Азия, се наложи да вървим в западна посока, към ранните речни цивилизации, а оттам — към общата ни люлка, Балканите.

Това показва анализът на знаците и на писмата. Къде обаче в тази картина е нашето място като народ? Защо тъкмо българското руноподобно писмо заема ключово място? Има ли това своето обяснение, или е плод единствено на въображение и пристрастност, както мнозина ще ни обвинят?

Наистина мястото, което нашият народ отдава на писмовността и учението е не само затрогващо, но може би и симптоматично. Има ли някой друг народ, който да чества деня на своята писменост и книжовност? Денят на писмовността 24 май е празник, пряко свързан с делото на светите братя равноапостоли Константин-Кирил и Методий, докато ние стигнахме назад във времето до по-дълбока древност. Редно е да се запитаме: съществуват ли данни за наличието на някаква друга, по-ранна българска писменост? Такива, които да отпращат към българската резкица, останала столетия извън вниманието на учения свят. Да ги разгледаме и потърсим докъде ще ни отведат. В случая волжко-българските летописи малко могат да ни помогнат. Според тях първото писмо в света е българското писмо самра, съставено от българите в Шумер. Летописите нищо не споменават за балканските корени на шумерското писмо, които науката понастоящем е признала

за най-ранната известна писменост и ние не можем да не се съобразяваме с този факт.

Трябва все пак да сме наясно, че е крайно наивно да търсим отговорите на подобни въпроси на полето на историята. Защото историографията мълчи. По-продуктивни и перспективни в това отношение намираме българската митология и фолклор.

Да започнем с това, че темата не е чужда за българския фолклор. Песни, посветени на ранната българска писменост извън тази, свързана с Кирил и Методий, се откриват не другаде, а тъкмо в набедения за фалшификат сборник с български народни песни, познат под названието „Веда словена“. Тук един от главните герои е неизвестният на науката Има царя — културен герой, научил хората на много полезни неща, между които на четмо и писмо. Образът му срещаме в не една и две песни от сборника, но такива, свързани специално с писмеността, не са много. Става дума за четири песни, събрани под рубриката „Обредни песни“ в книга втора от сборника. Ето как е представена появата на писмеността според тези песни.

Бог научил Жива Юда да чете и пише и ѝ предал свещените писания: „Ясна книга“, „Ратина“, „Звезница“, „Земица“ и „Петица“, като я накарал тя да ги предаде на Има царя, че да ги занесе на земята, при хората. А той, щом слязъл от небето, тръгнал от град на град и от село на село, събирал децата в заища (училища) и ги учил да четат и пишат, та когато се изучат, да ги прави млади воеводи и първи рескици (писари) в царството.^[155]

Това накратко е картината, посветена на апостолската дейност на Има царя. Според тези песни той предал на хората божиите знаци, като ги научил да четат и пишат. Така станал посредник между божията мъдрост и човешката посредственост. И това се случило толкова отдавна, когато боговете слизали на земята, а някои богоизбрани люде ходели на небето. Такъв човек бил Има царя. Той занесъл на хората не само идеята за предаването на мисли и чувства непряко, а посредством писмеността. Той им занесъл и първите книги.

Излишно е да казваме, че образът на Има царя е непознат за нашата историография. Важното в случая е, че подобно име носи родоначалникът на хунобългарите според „Джагфар тарихи“.

Тук Боян Имен — бащата на Иджик, е не само митологичен образ — син на Слънцето и Луната, а е представен като

основоположник на първата българска династия — династията на Именските царе.^[156] С това образът на Има царя оживява, придобива реални, макар и легендарни очертания. А ние разбираме, че зад фантастните събития, свързани с писмеността, в народното ни творчество се крие нещо много-много далечно, но истинско.

Известно е, че не са малко авторите, гледащи скептично на волжко-българските летописи като източник. Затова, абстрахирайки се от казаното в сборника за Боян Имен и Именската династия, да се насочим към нещо друго, свързано с името Има или Имен и с българското минало. Подходящ обект за размисъл в това отношение виждаме в названието на планината Имеон, която е свързана с древната родина на дедите ни.

Няма да навлизаме в същината на спора относно идентифицирането на тази планина. Популярното становище, наложено у нас от П. Добрев, свързва Имеон с днешните Памир и Хиндокуш.^[157] По-задълбочените проучвания върху работите на старите автори показват, че те са имали малко по-друга представа по въпроса и споменатите две планини са представлявали само западната част на Имеон, а общата планинска верига е включвала и Тянь-Шян, и Западните Хималаи.^[158] Този спор е без значение за нас, защото хронологичните граници на името Имеон (Имаус, Имай и пр.) са в рамките на античността, докато корените на писмеността ни отвеждат в енеолита (VI–V хил. пр.Хр.) и не чак в Средна и Централна Азия, а към родните Балкани.

Изхождайки от тези координати, за много по-перспективно намираме да потърсим подходящи топоними, производни на Има (Имен, Имеон) и негови разновидности тук, на Балканите, в каменно-медната епоха. Не ни бяха нужни особени усилия, за да попаднем на подходяща следа. На всички е добре известно, че някога Стара планина е наричана от местното тракийско население Аемон или Аймон, за да влезе в гръцките и латинските източници като Емус, Хемус или Хем. Известно е, че и до днес най-източната ѝ точка е нос Емона, турцизирано — Емине, както се нарича и средният от трите източни хребета на Коджа Балкана — Еминска планина.

Безспорно находката ни заслужава внимание, доколкото свързва името Има (Имен) с траките — древното население на Балканите. Науката не се е произнесла по въпроса за идентичността на траките с

древното енеолитно население на полуострова. И още по-голямо затруднение бихме срещнали при опита да обвържем античните траки с придошлите от Изтока хунобългарски орди. Затова нека продължим с диренията си из балканската древност в опита си да открием подходящи топоними, изградени върху корена ИМА, които водят към предтракийската епоха. Сега откриваме, че някога в древността Тесалия е носела името Хаймония или Хаймон — близко до Аймон (Стара планина), като в случая е известен и вариантът с началното Х, добавяно за благозвучност (Емус или Хемус).

Особено ценни намираме разясненията по въпроса, които ни е оставил Дионисий Халикарнийски (I в.).^[159] Според него по времето, когато е била заселена от пеласгите, Тесалия се е наричала Хаймония. Самото преселение станало около 200 г. след първоначалната поява на пеласгите на историческата сцена в Пелопонески Аргос. Названието си носели по името на Пеласг — син на Зевс и Ниоба — дъщеря на Фороней и внучка на бог Инах — първият цар на Аргос. Преселниците били водени от синовете на Лариса и Посейдон: Ахай, Фтий и Пеласг (явно е, че става въпрос за втори легендарен герой със същото име след родоначалника Пеласг). Оттук и наименованието на трите области на Тесалия — Ахая, Фтиотида и Пеласгия. Двеста години след заселването си пеласгите в Тесалия били нападнати и прогонени от куретите и легатите под предводителството на Девкалион — праведният син на Прометей. Тогава пеласгите се разпръснали по света и едни заселили о. Крит, Цикладските острови и някои острови от близкото Егейско крайбрежие; други достигнали бреговете на Мала Азия; трети населили Апенините. Тези, които останали на материка, се преселили около Олимп и Оса, а други в Беотия, Фокида и Евбея. Наименованието Тесалия било дадено от Антиф, сина на Тесал, след Троянската война, когато той нападнал пеласгите и превзел Тесалия. Преди това тя носела тяхното име и била известна като Пеласгия, свидетелстват Хекатей Милетски (500 г. пр.Хр.) и Аполоний Родоски (III в. пр.Хр.).

Така научаваме следните важни за изследването ни твърдения:

Първоначално в най-дълбока древност името на Тесалия било Хаймония — име, което без затруднения може да се свърже с тракийското наименование на Стара планина (Аймон, Аемон, Хемус, Емус). Свързваме го и с планината Имеон от най-ранната история на

българите, с името на именките — народа на Боян Имен и на българската Именска династия, а също и с легендарния Има царя от българския фолклор.

Тесалия е носила името Хаймония преди заселването тук на пеласгите. След заселването им тя е приела тяхното име и е станала Пеласгия, а наскоро след Троянската война била преименувана в Тесалия.

Времето, когато пеласгите са заселили Хаймония е още преди потопа, тъй като 200 г. след идването им тук те на свой ред били прогонени от самия Девкалион — т.нар. „гръцки Ной“ — единственият оцелял от потопа.

Пеласгите възникват като народ още в края на неолита и през енеолита са един от малкото известни с името си културни балкански народи. Това означава, че пеласгите принадлежат към най-ранното автохтонно балканско население, станало носител на културата на златния балкански енеолит. А това означава, че пеласгите биха могли да бъдат носители и да са ползвали най-ранната писменост в света — тази от Градешница, Тартария и Караново.

Да потърсим отговора на въпроса: съществуват ли данни за писменост на пеласгите и какво знаем за нея? Най-задълбоченото проучване по въпроса ни предлага Божидар Динков в книгата си „Пеласгите“. Смята се, че първоначално те са обитавали Пелопонес и (или) Тесалия, и Епир, където били автохтони, т.е. родени направо от земята Гея и представлявали най-старото местно население. Те били толкова стари, че били живели още преди потопа и преди луната да се е появила. Затова ги наричали и с името „проселениди“, т.е. „хора преди Луната“. Любопитно е да се проследи генеалогията им. Тъй като се приема, че първите посетители на Аркадия били пеласгите, да видим как митологията ни представя събитията около нейното първоначално заселване с хора.

В началото първи заселници на Аркадия били гигантите. Според Есхил аркадите произлизали от гигантите, а Аполодор пояснява, че те били родени от земята Гея и Уран. Като персонажи гигантите (великаните, исполините) присъстват в митологиите на много народи и обикновено са представяни за потомци на боговете и на обикновените земни хора. Затова и те били смъртни, като хората. А след като всичките загинали във войната с боговете (гигантомахия) и Зевс ги

захвърлил в Тартара, от тяхната кръв произлязла човешката раса. Така се появили аркадците.

Независимо от нестихващия спор относно родината на пеласгите — Пелопонес (Аргос Пелопонески и Аркадия) или Тесалия и Епир, истина е, че още в праисторически времена те се разселват из Егейските острови и крайбрежието на Мала Азия, а накрая и на запад — на о. Сицилия и на Апенините. Смята се, че те са сред първите заселници на о. Крит още през неолита (VI хил. пр.Хр.). Но наред с това са може би и най-старите жители на Атика.

Първ цар на Аркадия бил речният бог Инах. Това име е интересно за нас, тъй като в него откриваме една от множеството разновидности на имената на библейския Енох, на шумерския Унуг (гр. Урук), на гръцкото Ерех (Ереч) и на нашето Хун, като по този начин достигаме до етнонима на хуните. Син на Инах бил Фороней, който станал първият човек в Пелопонес, а неговата дъщеря Ниоба родила от Зевс двама синове: Аргос и Пеласг — родоначалник на пеласгите. Легендата разказва, че синът му Ликаон разгневил олимпийските богове с това, че ги нагостил със сина си (внука си) Аркад, което довело до потопа — наказание на хората за тяхното човекоядство. Това потвърждава казаното за пеласгите, че са се появили на земята преди потопа.

Те са съществували като народ с име още на границата на дивачеството с варварството, далеч преди появата на първите цивилизации. Пряко свидетелство ни предлага самият образ на Пеласг, обрисован като културен герой. Той научил хората как да се хранят, да живеят в жилища и да се обличат в дрехи от овчи кожи. Така той поставил основите на първите културни придобивки и ценности. Затова не бива да се учудваме, че пеласгите били опитни земеделци, което ще рече, че са водели уседнал живот още в най-стари времена. Те са най-древните металурзи. Първоначално изработвали медни и сребърни изделия, а по-сетне и бронзови, което за пореден път свидетелства за наличието им като народ още през енеолита. Същевременно те били отлични строители и създали първите градове. Лариса, Аргос, Тиринт, Микена, Додона, Пилос и др. били тяхно дело. Свидетелство за каменоделските им качества са издигнатите каменни крепостни стени в Микена, Тиринт, Пилос и редица още други градове, включително и стената на Атина, откъдето дълги хилядолетия

тя била наричана с името им — Пеларгикон. Те са строителите и на прочутия днес атински Акропол.

Показателни в това отношение са изследванията на Владимир Георгиев, според когото най-древният топонимен слой в предгръцка Елада е с пеласгически произход. Нещо много съществено, което поставя пеласгите в съгласие с останалото балканско население от епохата на енеолита, е отсъствието на робството и робовладелските отношения, толкова типични за останалия древен свят. Пеласгите не са имали роби и не са ползвали робски труд. Трябва да отбележим, че тази типична за балканската енеолитна цивилизация особеност покъсно се открива единствено в Хунската империя, както свидетелства Приск, и в държавите на старите българи.

И така, пеласгите са древно и висококултурно население — местно или автохтонно за Южните Балкани и като такива са родствено и културно свързани с останалите балканци от епохата на златния енеолит, а вероятно още и от неолита. Познавали ли са обаче писмеността и разполагали ли са с някакво писмо?

Пряко свидетелство по въпроса ни е оставил Диодор Сицилийски, който твърди: „Лин съставил (написал) делата на Дионис с пеласгийски писмени знаци и е оставил след себе си в своите спомени и други митични разкази. Също така тези пеласгийски писмени знаци са използвали Орфей и Пронапид — учител на Омир и изтъкнат поет.“

Обяснението, което дава авторът, звучи правдоподобно — писмеността била наречена пеласгийска, защото пеласгите първи приели пренесената на Балканите финикийска азбука. Това, че тя е била ползвана и от Орфей, ако е достоверно, намираме за интересно поради обстоятелството, че тази писменост е съществувала още преди Троянската война и се пита: тогава защо първите известни елински писмени паметници не са от XIV–XIII в. пр.Хр., а едва от VIII в. пр.Хр.? Изобщо, съществувало ли е финикийското азбучно писмо по времето на Орфей? Или той е писал на някакво друго писмо? Да не забравяме, че Орфей съвсем не е елин, а тракийски владетел и жрец. Тогава елини, пеласги или траки са приели първи финикийското писмо?

И въпросът ни става още по-основателен, припомним ли си пътя на Кадъм от Финикия до Беотия, минал през Дарданелите и цяла

Тракия, докато стигне до заселената по това време с пеласги Беотия. Имайки предвид тези въпроси, ние гледаме резервирано на писаното от Диодор Сицилийски, че финикийското писмо е било ползвано от пеласгите още през II хил. пр.Хр. Ако те са ползвали някакво писмо, то явно не е било финикийското.

Съмненията ни допълнително нарастват, подходим ли към преданието за Кадъм рационално. От Херодот знаем, че от времето на Дионис до неговото време има най-малко 1600 г. Да припомним, че бащата на историята е живял в средата на V в. пр.Хр. А богът на виното и мистериите е внук на същия Кадъм. Тогава нека се запитаме: каква финикийска азбука е носил той в Елада, когато финикийското писмо е възникнало около хилядолетие след времето на Кадъм?

Дионисий Траск споменава, че според някои твърдения буквите били дело на сирийците, а финикийците се научили от тях и чрез Кадъм ги предали на елините. Затова гърците ги наричали „финикийски“. Според други пък (имат се предвид критяните), финикийците не били изобретили буквите, а само изменили формата им. Затова хората, използващи това писмо, започнали да го наричат „финикийско“. Траск свидетелства още, че пеласгите са имали свое писмо: „След Девкалионовия потоп никой от оцелелите гърци не е запазил спомен за буквите, с изключение на пеласгите, които от Гърция отишли в други страни и които Омир нарича «богоподобни» (лелеги, каукони и богоподобни пеласги). От тях първи ги научили финикийците и те дали буквите на гърците“.

Фотий (IX в.) поддържа същата версия, че азбуката не била финикийско изобретение, но причината то да бъде наречено „финикийско“ е, че за писането са ползвани листата от финикова палма. Така твърдели критяните.

От казаното разбираме, че пеласгите са имали писмо и още някои важни подробности. Че те били единствените от оцелелите след потопа „гърци“, които запазили старата писменост. И след като се разпръснали, с тях се разпръснала по света писмеността, както и че първи от тях я взели финикийците. А гърците пък си я заели от тях. Кой са обаче онези гърци, притежавали писмо преди потопа, не става ясно. След като елините са потомци на Елин, а пък той е син на Девкалион, то елини преди потопа не би следвало да има, а още по-малко гърци. Намираме за оригинално твърдението, че не пеласгите са

взели писмото от финикийците, а обратното — финикийците са го получили от пеласгите. Както и твърдението, че това била писмеността на древното население, живяло преди потопа на територията, известна по-късно като гръцка.

Прави или не, критяните се оказват главните свидетели, че писмото не е финикийско изобретение, противопоставяйки се на популярната теза, според която гърците взели писмеността си от финикийците, както твърдят редица антични хронисти, включително и „бащата на историята“.

Косвено свидетелство за наличието на писменост у пеласгите предлага етруската митология. Тук бог на мъдростта, гадателството и писмеността било детето Таг. То дало първите книги на етруските и умряло едва след като ги ограмотило и предсказало бъдещето им. Интересното е, че Таг бил по произход пеласг, а името представлявало титлата на върховния владетел при пеласгите.

Най-важното, което научаваме за мъдрото дете Таг е, че то било с пеласгийски произход и второ, че то донесло и дало на етруските писмеността и първите книги. Тук е редно да припомним и за тесните връзки между етруски и пеласги в древността, като науката обсъжда дори етническото родство между двата народа.

Друго косвено свидетелство ни предлага гръцката митология. Паламед е участник в Троянската война в състава на ахейската коалиция, чиято трагична съдба е затрогнала и вдъхновила такива майстори на трагедията като Есхил, Софокъл и Еврипид. Несправедливо наклеветен от Одисей в измяна, той бил убит от хората, на които доброволно се притекъл на помощ. По-важно за нас е обстоятелството, че той е представян за културен герой, научил гърците на много неща, включително им дал азбучната писменост. Малко коментиран факт, на който отдаваме значение, е неговото родно място — о. Евбея. Известно е, че едни от най-ранните заселници на острова са пеласгите — преселници от Тесалия. Подобен произход имат и по-късно заселилите го абанти. Аристотел ги представя за „траки от Фокида“, но ние добре знаем, че едни от най-ранните жители на Фокида са същите тесалийски пеласги. В този смисъл Паламед също би следвало да има пеласгийски произход, което подкрепя тезата, че пеласгите са имали собствена писменост.

Интересен в това отношение е митът за Милет и Библида. Милет бил критянин, прогонен от родината си от коравосърдечния цар Минос, а Библида била негова дъщеря. За да се спасят, те напуснали бащиния дом и се укрили на азиатския бряг, където основали град, приел името на Милет. По-късно името на Библида послужило за назоваване на два отделни града: Библос в Кария, и Бибъл във Финикия.

Пътят на бегълците води от о. Крит към малоазиатския бряг при устието на р. Меандър, в най-северозападния край на Кария, след което поема на юг и достига карийския Библос, за да подмине цяла Мала Азия и ни отведе на финикийското крайбрежие, и то не другаде, а точно в пристанищния Бибъл — известен търговски и културен център, люлка на древна писменост. Нещо повече: смята се, че точно тук е родното място на протобибълското силабическо писмо, поставило основите на по-късната финикийска азбука. Казаното за пътя от Крит до Финикия би могло да се датира около XVI в. пр.Хр. — епохата непосредствено преди Девкалионовия потоп (катастрофата с вулканичното изригване край о. Санторин, довела до края на минойската култура). И това допълнително подкрепя тезата за крито-микенския произход на финикийското писмо.

Най-любопитно в случая е името на легендарната героиня, доколкото Библида кореспондира пряко с гръцката дума „библион“ — книга, „библия“ — книги. Случайно ли е това съвпадение между името на нещастната Библида и представата за книгата в очите на античните гърци? Или може би идва да ни подсказже връзката между съдбата на прогонените критяни, бягството им във Финикия и появата на първото азбучно писмо тук? Името на Библида, хронологията и топологията на събитията позволяват подобна хипотеза. Тя пък от своя страна се вписва във версията за критския произход на финикийската азбука.

В интерес на истината трябва да отбележим, че през XIX в. в научния свят набира скорост тезата, че финикийското писмо е било заимствано от Крит. Още по-перспективна става тя с дешифрирането на критското линейно писмо **Б** и натрупването на материал с разчетени текстове. Своеобразен връх в развитието на тази теза бележат работите на българския учен Владимир Георгиев, разкрил видимото сходство в графичните форми на финикийските букви и знаци от крито-микенското сричково писмо при тяхното съпоставяне.

Оказва се, че 14 от всичките 22 финикийски букви имат свои двойници сред крито-микенските знаци, което прави 63, 6% или близо 2/3 от буквите.

Той отива още по-далеч и установява и една друга зависимост — съвпадението и названията на финикийските букви и на крито-микенските знаци, независимо че самото съдържание на думата е било променено с нейната семитизация. И този втори показател свидетелства, че в случая е налице не само графично, но и фонетично сходство, което вече говори за сродство между двете писмености.

Известни са общо четири вида писмености, съществували на о. Крит. Първото и най-ранно е йероглифното писмо А (2100–1900 г. пр.Хр.), след което се нареждат последователно йероглифно писмо Б (1900–1700), линейно писмо А (1750–1400) и линейно писмо Б (1500–1200). Последното се свързва с ахейската експанзия на острова около 1400 г. пр.Хр. и е служело на завоевателите за писане на гръцки език. Линейното писмо А учените свързват с език от хето-лувийската група, към която е принадлежал езикът на местните етеокрити. Те са едни от най-ранните заселници на острова, дошли тук от Мала Азия през III хил. пр.Хр. Текстът от прочутия диск от Фестос представлява йероглифно писмо, но и той се оказва на хето-лувийски език и това го обвързва като дело на ранните етеокрити в Крит. Най-стари заселници на острова обаче са пеласгите — още от епохата на неолита и в периода 6000–2600 г. пр.Хр. те били единствените му обитатели. Първите лувийци тук се появили около 2600 г. пр.Хр. Ето защо, единствената възможност, по мнението на Б. Динков, е йероглифното писмо А да бъде свързано с пеласгите и техния език.^[160]

На това място е редно да си припомним един малко коментиран археологически факт. Днес мнозина са впечатлени и ентузиазирани обсъждат откритите паралели между писмени знаци върху плочки от Шумер и Балканите, сред които се установява и знакът на убаидския и шумерски бог Енки. Единици обаче са авторите, които са обърнали внимание на обстоятелството, че същите или подобни знаци се откриват и сред критското йероглифно писмо.^[161] А това според нас е сензация, която тепърва ще занимава учените, предвид големите различия във времето между критските йероглифи, ранните шумерски текстове и плочките от енеолитна Тартария. Този факт свидетелства, че между трите цивилизации е съществувала определена връзка. Нещо

повече, абстрахирайки се от показателя време и отчитайки единствено географските параметри, трябва да отбележим, че о. Крит заема междинно място между Балканите и Двуречието. Това, разбира се, би могло да представлява следа при опитите за изясняване произхода на убаидите, пренесли писмеността от неизвестната им родина в Шумер. В същото време единствените обитатели на Крит в тази епоха са били пеласгите, известни и с високата си култура, и с уменията си на мореходци. А нали точно Енки — божеството, дало първите книги на хората, е представяно като риба, дошло е от океана.

Към казаното ще допълним и друг известен факт, свързан с критското йероглифно писмо. То се оказва видимо близко до египетското йероглифно писмо. Знае се, че то се появява в Египет изведнъж и в готов вид — свидетелство, че е било внесено отвън.^[162] Стефан Гайд разкри връзката му с балканското енеолитно писмо. Но и тук единствено хронологичната връзка е тази, която влиза в противоречие със здравата логика. Последната обаче не бива да бъде за сметка на фактите, още повече, че може лесно да бъде обяснена със съпътстващите историята на острова природни и социални катаклизми, нанесли непоправими щети върху живота и културно-историческото наследство на населението му.

Казахме, че пеласгите са най-ранното население на Крит, още от епохата на неолита, около 6000 г. пр.Хр., идвайки тук от материка: от Пелопонес и Тесалия. За чест на българската наука, акад. Владимир Георгиев успя да реконструира пеласгийския език и доказва неговия индоевропейски характер. Според учения, той се е намирал най-близо до арменския (фригийския) и албанския езици, а фонематичната му система се доближава до тази на тракийския език. Днес науката вече е приела, че пеласгийският и тракийският езици са родствени и можем да смятаме за доказано, че пеласгийският е възникнал на Балканите, а не другаде. Така палеолингвистиката повдигна въпроса за съществуването на единна трако-пеласгийска общност още по времето на късния неолит и на енеолита и за нас това е особено важно като основа на хипотезата, че именно пеласгите са били народът, станал разпространител на балканското енеолитно писмо по света към о. Крит, а оттам — към Египет и Шумер.^[163]

Балканският произход на българите е отдавна известна концепция, може би още от времето на Г. С. Раковски, въпреки че за

неин основоположник и най-краен представител се счита Берлинският професор — българският изследовател Ганчо Ценов. В наше време тази теория има немало поддръжници, особено сред българските автори. Част от тях издигат тезата за идентичността на българите с древните балкански пеласги. Изказват се редица аргументи, най-вече от езиково естество: сходството в имената на българи и пеласги-пеларги; изобилието на български топоними в Южна Гърция; наличието на езикови успоредици между българския и малкоизвестния език на пеласгите, както и наличието на „гръцки“ топоними, които придобиват смисловото си значение при четенето им отзад-напред.^[164]

За мнозина споменатите аргументи може да са недостатъчни и неубедителни, и трябва да се съгласим. Как така с лека ръка се хвърля мост между два толкова отдалечени във времето и пространството народа — между балканските пеласги, живели през каменно-медната епоха и до античността, и българите, появили се в Европа и на Балканите едва през V в., дошли някъде от Централна Азия? Нали езикът е най-динамичният, най-неустойчивият и ненадежден показател? Можем ли тогава да се доверим на езиковите аргументи, когато изворите мълчат?

Държим ли на истината обаче, трябва да признаем, че данни за връзката между пеласги и българи не липсват. Колкото и да е неочаквано, темата не е била чужда за средновековните византийски автори. Йоан Малала (VI в.) в своята „Хронография“, коментирайки Троянската война и по-специално „богоравния“ Ахил, го представя като предводител на „своя собствена войска от 3000 души, наричани мирмидонци, а сега българи“.^[165] За българите мирмидонци на Ахил пишат по-късно и Йоан Цецес (XII в.) и Константин Хармониан (XIV в.).^[166] Излишно е да казваме, че досега изследователите или не са обръщали внимание на тези сведения, или са ги преценявали като погрешни и недостоверни, или в най-добрия случай са ги интерпретирали единствено в светлината на собствената си теза, без да им отдават значението на изворов материал. Но да се запитаме: възможно ли е те да са отразявали реалността, подобно на самата Троянска война в творчеството на Омир? Възможно ли е да не ни подвеждат, а грешката да е на техните интерпретатори? Защото Ахил е родом от Фтия — област в Тесалия, наречена по негово време „Пеласгийски Аргос“^[167] и заселена с пеласги. Същото можем да

кажем и за неговите мирмидонци, които в действителност се оказват пеласги.^[168]

Стигаме до заключението, че Омировият Ахил е етнически пеласг. Както и че мирмидонската му дружина е съставена също от пеласги. По-късно тези мирмидонци-пеласги са представени като мирмидонци българи, откъдето следва равенството, т.е. идентичността на българи с пеласги. Или с други думи, че българите са далечни потомци на древните пеласги.

Надяваме се тезата ни да стане по-приемлива и убедителна, допълвайки я с някои твърде красноречиви данни от археологията, етнографията, антропологията и дори от съвременната генетика. Така например, известните на науката като хунски (хунобългарски) обичаи „деформация на черепа при новородените момченца“ и „символната трепанация на черепа“ при покойници, се срещат при енеолитните балканци хилядолетия преди появата на хунското население в Централна Азия.^[169] Корените на обредната наздравица с „чаша“ от черепа на противников предводител се оказват отново балкански.^[170] Описаният при хунобългарите обичай в хунското царство Серир (в Кавказ) трупове на покойниците да бъдат излагани на показ на обществени места през първите три дни след кончината, се среща столетия по-рано при траките. Не е за пренебрегване и българският чомбас (перчем) — тип прическа, при която главата на мъжете се обръсва, с изключение на темето, където се оставя кичур коса, сплитана на плитка.^[171] Този „източен“, „китайски“ обичай сред българското население до Освобождението се среща на Балканите дълго преди появата на петимата владетели с бръснати глави от Именника, сред местните траки и дори сред енеолитното население на Мала Азия.

Всички тези повече от странни обичаи, смятани за хунски и срещани у дедите ни, се оказват много по-древни, а корените им водят към Балканите. Друг странен обичай е приписван на хуните, но практикуван от карите-пеласги в Египет — нарязване на лицето с нож, засвидетелствано от Херодот. Не са за пропускане и антропологичните особености на заселилите се на полуострова хунобългари с присъщата им брахикефализация — белег, възникнал за пръв път в света отново на Балканите и отново в праисторически времена.^[172]

Да завършим и с данните от съвременните генетични изследвания върху ДНК на представителна за българското население група в рамките на мащабна американска научна програма. Според получените данни, 21% от българите носят в себе си генетичните особености, присъщи на енеолитното балканско население, живяло по земите ни в епохата на златния балкански енеолит. Сигурни сме, че скептиците няма да пропуснат да забележат разсейването на изследваните ДНК особености в близо 4/5 от съвременните българи. Държим да отбележим, че това е процес, развивал се близо 7–8 хилядолетия. А за най-върлите национални нихилисти ще допълним, че само за 5 столетия генофондът в турската султанска династия се е подменил в над 99%!

Всичко това макар и да не доказва, то твърде настойчиво подсказва възможните връзки между българите и древните пеласги. Но дори и да не говорим конкретно за пеласгите, то свидетелства за връзки с енеолитното балканско население. Същевременно показва и възможните връзки между руноподобното писмо на старите българи и писмото от Караново, Тартария и Градешница. Разбира се, това е една хипотеза, която според нас е твърде вероятна. Защото досега никоя друга концепция върху развитието на писмеността не е успяла така да обедини в едно известните факти и да хвърли толкова светлина върху неизвестните факти, свързани с писмеността. Напротив, разнообраз в становищата е не само очевиден, но и наложилите се общи тези са очевидно несъстоятелни.

Това, че научният свят знае твърде малко и нехае и по отношение на българската резкица, и по отношение на балканското енеолитно писмо, не е наш проблем. Наш дълг е да направим така, че светът да научи за тях, както и да кажем какво знаем и какво мислим. Защото, както природата не търпи празно пространство, така и науката постоянно запълва липсата на познания и е важно не другите, а ние първи да предложим тяхното обективно и правдиво интерпретиране.

---

[155] Веркович, С. Веда словена. Кн. 2, с. 370–372. ↑

[156] Джагфар тарихи. Т. 1, с. 7; Т. 2, с. 61, 65, 70, 71–72, 73; Т. 3, с. 81–84. ↑

[157] Добрев, П. Светът на прабългарите. С., 1994, с. 13, 17, 21; Добрев, П. История на българската държавност. С., 1995, с. 14, 22. ↑

- [158] Димитров, Д. По пътя на българите. — Авитохол, 1999, № 10, с. 8–24. ↑
- [159] Динков, Б. Пеласгите. С., 1999, с. 38–40. ↑
- [160] Динков, Б. Цит. съч., с. 86–87; 134–139. ↑
- [161] Марков, М. Прабългарите — познат или все още загадъчен за науката етнос. — Авитохол, 1995, № 1, с. 12. ↑
- [162] Кондратов, А. Адрес Лемурия. Вн, 1980, с. 113–114. ↑
- [163] Динков, Б. Цит. съч., 224–225; 228–229. ↑
- [164] Табов, Й. Падането на Стара България. С., 1997, 250–254. ↑
- [165] Венедиков, И. Златният стожер. Ст. Загора, 1995, с. 380. ↑
- [166] Цеца, Й. — ГИБИ, X, 1980, с. 104; Чиликов, Д. Балкански мистерии, 1994, с. 47–48; Малала, Й. (491–578 г.) — ГИБИ, II, 1958, с. 206. ↑
- [167] Динков, Б. Цит. съч., с. 36. ↑
- [168] Вълков, Д. Кой кой е в „Илиада“ и „Одисея“. С., 1999, с. 8–9. ↑
- [169] Тодорова, Х. и др. Селищна могила Голямо Делчево. С., 1975, с. 214–215. ↑
- [170] Тодорова, Х. Каменно-медната епоха в България. С., 1986, с. 196. ↑
- [171] Сефтерски, Р. Принос към проучването на „перчема“ или „чомбоса“ у старите българи. — Авитохол, 2002, № 21, д. 38–48. ↑
- [172] Боев, П. Антропологична характеристика на населението на НРБ. — В: Етнография на България. Т. 1, с. 262–263. ↑

8. ПИСМЕНОСТТА В ТРАКИЙСКА ДРЕВНОСТ

Дотук проследихме възникването на първата писменост в епохата на енеолита и нейното разпространение из древния свят. Проследихме пътя на развитието ѝ от идеографско слогово писмо до йероглифната и клинописна писмености по долината на Нил и в Месопотамия. Потърсихме корените на българската резкица, донесена от завръщащите се на родните Балкани хунобългари. Какво е станало с писмеността тук през хилядолетията, след балканската енеолитна революция до появата на гръцкото писмо, нищо не споменахме и тук ще запълним тази празнота в изследването ни.

Обсъдихме възможността един от евентуалните преносители на писмеността от Балканите по света да са древните пеласги, но нали пеласги се срещат чак до средата на I хил. пр.Хр.? Какво е станало с писмото им през всичките тия хилядолетия? Дали е изчезнало от лицето на земята, или е просъществувало под някаква неизвестна за нас форма? И защо след като балканските пеласги имат свое писмо, останалите балкански народи нямат. Защо историците твърдят уверено, че траките са били безписмен и безкнижовен народ? Гърци или пеласги са приели първи на материка писмото на нашественика Кадъм, поставя въпроса Г. С. Раковски. И коя е епохата на Кадъм, бихме попитали ние. Защото Кадъм е дядо на Дионис-Бакх, чиито жрици-вакханки са разкъсали тялото на Родопееца Орфей, живял през XIII в. пр.Хр. А първите писмени надписи с гръцка азбука се появяват цели пет столетия след времето на Орфей, през VIII в. пр.Хр. Отговорите на тия въпроси явно излизат извън рисуваната от историците картина и не се съгласуват с нея. Ние от своя страна се постаряхме да изясним въпроса с „финикиеца“ Кадъм и посочихме колко несъстоятелни са твърденията и за неговия произход, и за произхода на азбуката, която той е внесъл не само в Гърция, но и в самата Финикия. Затова, след като сме стигнали дотук, да се върнем на въпроса за Кадъм и носената от него азбука.

Да си припомним, че когато говорим за Кадъм, ние го свързваме с легендарния Кардама, водачът на хиксоите-йакси в Египет. Известно е, че те се появяват тук през XVIII в. пр.Хр. и по пътя са увлекли със себе си и библейския Авраам с рода му. Затова е любопитно, че още по време на скитането си през Ханаан, когато Господ сключва своя завет с Авраам, той обещава някогашната земя на кадмонейците да стане негова земя.

По-късно Кадъм, представян за син на Арменак и внук на арменския родоначалник Хайк, го откриваме в Закавказието около езерото Ван, попаднал под ударите на войските на вавилонския цар Бел, на границата на XIV–XIII в. пр.Хр. Изтласкан и от тук, Кадъм и народът му прекосяват цяла Анатолия (Мала Азия) и пресичайки Хелеспонта (Дарданелите), попадат в Тракия. Те продължават пътя си през нея, прекосявайки я от изток на запад до долното течение на р. Места. Едва след това кадмеите се спускат на юг, за да достигнат Беотия. Тук те завземат пеласгийския град Хистиотида, давайки му името Кадмея, преименуван по-късно в Тива.

Така почти по едно и също време, по мнението на Д. Вълков, през XIII в. пр.Хр. се появяват три града с името Тива — в Египет, в Мала Азия и в Елада. Смята се, че най-ранната Тива е египетската, но като име то също е донесено от нашествениците хиксози и води началото си от величествения Тибет. Според Диодор Сицилийски египетската Тива се свързва с родното място на Кадъм-Кардама, докато последната — със завладения от него гръцки град. Най-интересното е, че от същия езиков корен като Тибет и Тебес (египетската Тива) е и името на бога на мъдростта в много от страните на древния свят. Такива са египетският Тот, чието име Платон записва като Тевт, западносемитският Таавт и етруският Таг.^[173] Сред изброените имена срещаме на първо място отново египетско божество, следва западносемитското, за което се приема, че е заимствано от египетското — и накрая етруско. То е представяно с пеласгийски произход и това подсказва недвусмислено ролята на пеласгите за разпространението на азбучното писмо от Египет и Финикия към европейския континент.

Обобщавайки представите си за разпространението на азбучното писмо от Египет през Близкия Изток до Тракия, станало на границата между XIV–XIII в. пр.Хр., Д. Вълков отбелязва: „Дали местните племена между Хелеспонта и река Мнестра (между Дарданелите и

Места), откъдето е минал Кадъм с хората си, вече са имали писменост, за момента не ни интересува. Важното е, че по дирите си е посявал семената на писмеността. И това е станало 5–6 века преди да се появи Орфей, за когото учените единогласно твърдят, че разпространявал учението си по устен път, защото като тракиец не разполагал с никаква азбука. Всъщност има исторически доказателства за съществуването на някакви «тракийски таблички», върху които Орфей записвал лекарствените си рецепти, но учените (най-вече българите, за съжаление) безкрайно се съмняват в достоверността на подобни сведения, тъй като тракиец (дори той да е самият Орфей) няма как да може да пише. Е, поне не на тракийски или поне ако не използва старогръцки букви.^[174] В своето изследване Д. Вълков допуска, че минавайки през Тракия, Кадъм и кадмеите няма как да не са предали знанията си върху азбучното писмо на местното тракийско население, преди да са се отправили на юг към Беотия.

В интерес на истината трябва да признаем, че въпросът за писмеността на „безписмените“ траки е поставян от наши родолюбиви изследователи още преди Освобождението на България. (Загубата :на интерес по темата и налагането на мнението за траките като безписмен народ става след освобождението от „братята освободители“). Известен е пътеписът на Стефан Захариев, издаден през 1870 г. след посещението му в антична Бесапара — столицата на някогашните беси. В него са описани многобройни надписи, изображения, пергаменти и мраморни мозайки. Друг голям родолюбец и родополюбец Петър Маринов предлага богат снимков материал, събиран десетилетия, свидетелстващ за наличието на древна писменост в Родопите. Най-живи и придобили популярност обаче са три находки, които съществуват и до днес, независимо от усилията на мнозина нашенски „учени“ подобни компрометиращи свидетелства да се заличават. Говорим за Ситовския надпис, за плочата от Кьолмен и пръстена от с. Езерово, Първомайско.

Първото съобщение за Ситовския надпис е на д-р Александър Пеев още през 1928 г. Като родолюбив българин, той е ръководел група местни любители археолози, които изследвали скалите около връх Щутград в Родопите, край с. Ситово. Тогава те проникват в пещера, във вътрешността на която откриват надписа, приел името на с. Ситово. Това е надпис от непознати знаци, врязани в специално

подготвена за целта изгладена ивица в стената на пещерата. Той се състои от две части в двете помещения на пещерата. Дължините им са съответно 2,6 и 0,8 метра, а ширината на първия (големия) в двата му края е 23 и 30 см.

„Това безспорно е интересен надпис, издялан от човешка ръка, на език и азбука, които още не са ни известни... Надписът напомня тъй нареченото рунно писмо, с което си служили германските народи...“ — е записал д-р А. Пеев.^[175] Излишно е да казваме, че този каменен надпис и досега не е нито разчетен, нито датиран, нито някой има представа за неговите създатели. Димитър Чиликов обръща специално внимание на обстоятелството, че една немалка част от знаците в надписа наподобяват знаци от архаичната гръцка азбука от нейния беотийски вариант. В същото време открива два знака, сходни със знаци от прочутия диск от Фестос (ок. 1700 г. пр.Хр.).^[176]

Вече говорихме за сходни писмени знаци от първото критско йероглифно писмо с такива от балканските енеолитни надписи и в този смисъл посочените сходства на знаци от Ситово и Фестоския диск не са изненадващи. Не ни учудва и техниката на щамповането, след като сме я наблюдавали тук, на Балканите, през същата енеолитна епоха. Ще припомним само, че всичките изчезнали от архаичната гръцка азбука знаци при нейното развитие, срещаме в българската резкица. В този смисъл общите писмени знаци, открити в Ситово и беотийската архаична азбука подсказват за възможността Ситовският надпис да е дело на кадмеите от XIII в. пр.Хр., на техни потомци или на местни траки, усвоили писмеността. Той обаче ни отправя и към българската резкица и към многобройните надписи по стените на изкуствените пещери в Устюрт, Батентау и Таримкая. Жалкото е, че засега не може да бъде датиран. Но затова пък е неоспорим. Не можем да изключим възможността да представлява най-ранния прототип на руноподобното писмо, чиито корени като че ли също се оказват балкански. Има нещо вярно в хипотезата на Стефан Никитов, че надписът е дело на древните културни пеласги и като тръгнал да странства с тях по света, след хилядолетия се е завърнал в лицето на българската резкица, носена от хунобългарските ни предци.

Засега Ситовският надпис е единък, който трудно бихме свързали с друг познат на науката надпис. Не толкова е положението с останалите два известни надписи от нашите земи, за които се смята, че са на

тракийски език, но писани с гръцката азбука. Кьолменският надпис е върху плоча от гробница, открита при земеделска работа в землището на с. Кьолмен, Шуменско през 1964 г. Съдържа общо 56 буквени знака, при което са употребени 16 букви с различна фреквентност. Почти всичките знаци наподобяват по формата си букви от гръцката азбука от края на архаичната епоха и Вл. Георгиев го датира към VI в. пр.Хр. Характерно за надписа е, че знаците му не са групирани по думи, а са изписани плътно един след друг, без да са оставяни празни места или някакъв знак за начало и край на съответната дума. Допълнителен ориентир за датирането представляват фрагментите от погребалния инвентар — остатъци от желязна ризница, копие и желязен нож — явно свидетелство, че гробът е от времето на желязната епоха по нашите земи.

Третият известен надпис е този върху златния пръстен от с. Езерово, Първомайско. И тук буквите в голямата си част наподобяват по форма гръцките и са писани, без думите да са отделяни по някакъв начин помежду си.^[177]

Това са обсъжданите от науката ни надписи, открити по нашите земи. Както се вижда, те са твърде малко на брой и недостатъчни по големината си, за да могат да се направят по-определени изводи. При това Ситовският надпис е несъпоставим с останалите два. За тях се твърди, че са писани с гръцки букви, но има и знаци, които не могат да бъдат отнесени към гръцките. Тогава? Как стоят в действителност нещата? Древната ни земя не заслужава прибързани и повърхностни отговори!

Явно, не всеки може да остане равнодушен и безмълвен пред изключенията, когато се натъкне на такива, изучавайки едно явление или предмет. Има и такива хора, които нито се страхуват, нито жалят сили и време да се заемат да разплитат кълбото, попаднали на свободния му край. Такъв човек в случая с тракийската писменост срещаме в лицето на покойния Кръстю Мутафчиев.

Оставяйки настрана цялата противоречивост на номенклатурния културтрегер от обкръжението на Людмила Живкова, трябва да кажем, че колкото странни на моменти и голословни да изглеждат думите на бившия дипломат, езотерик, затворник и писател-историк, толкова учудващо правдиви се оказват някои от тях впоследствие. Точно по този начин стоят нещата и в конкретния случай, относно писмеността

на траките. Без да се съобразява с мнението на авторитетите и погазвайки табуто по въпроса и наложената догма, той обръща внимание на свидетелствата, че Орфей е бил в Египет и е познавал „Книга на мъртвите“. Не се колебае да наруши мълчанието върху известното на специалистите бронзово огледало от Елада (V в. пр.Хр.), на което Орфей е изобразен наред с лирата си, но също и с кошница пълна с книжни свитъци. Този образ дотолкова силно въздейства върху съзнанието на К. Мутафчиев, че той основателно задава въпроса, възможно ли е Орфеевото учение да е намерило толкова широко разпространение из древния свят само по устен път, както се твърди, или без писменост това не би могло да стане.

В подкрепа на тезата си авторът цитира Платон, че „Мнозина са предлагали ръкописи на Орфей“ и припомня известното мнение, че Орфей се смята за автор на книгата „Магическа ботаника“. А колкото до причината за липсата на съхранени творби и дори на следи от Орфеевото творчество в наши дни, той сочи цитата на Едуард Тюре: „Тираниите на траките изгориха книгите му, изгониха учениците му, гръцките крале ги последваха по пример, заличаваха паметта му, унищожаваша последните му следи. След няколко века вече се съмняваха в съществуването на Орфей.“ Забележете само колко актуално звучи това откровение.

Продължавайки темата, Кръстю Мутафчиев припомня злата участ на Ономакрит — човекът, чиято заслуга е събирането и съхранението на Омировото творчество. Това той сторил по нареждане на атинския тиранин Пизистрат (VI в. пр.Хр.). Докато издирвал и записвал работите на Омир, Ономакрит попаднал и на остатъци от творчеството на Орфей и започнал да записва и тях. Това обаче едва не му струвало живота и той трябвало да се предпази от гнева на тирана, забягвайки в Персия. Съдбата на беглеца твърде убедително свидетелства за забраната върху Орфеевото творчество в антична Атина по времето на Пизистрат и като цяло в Гърция през VI в. пр.Хр.

К. Мутафчиев отбелязва: „Твърдението, че творчеството на Омир, а също и на Орфей, било разпространявано само по устен път, поне на мен ми звучи наивно, дори нелепо. И двамата велики мъже в известна степен са били потомци на ПРОТОТРАКИТЕ. И ако някои от техните произведения са оцелели, и то във форма, в която ги познаваме днес, това се дължи изключително на обстоятелството, че точно тези

произведения са съществували и в писмена форма.“ И в заключение поставя въпроса: „ТРАКИТЕ ли са употребявали гръцката писменост, или ГЪРЦИТЕ са използвали ТРАКИЙСКАТА ПИСМЕНОСТ?“^[178]

Известно е, че със своите тези Кръстю Мутафчиев предизвика гнева на гилдията и хулите, посипали се върху него, не го оставиха до сетния му час. Не му дават мира и в гроба.

Орфеевият пламък намери почва в сърцето и на друг наш голям родолюбец и родополубец — поета и писателя Никола Гигов. Пламъкът прерасна в буен огън, освети хилядолетния мрак и с топлината и светлината си привлече вниманието на културната общественост у нас и в чужбина. С много труд, упоритост и любов Н. Гигов подготви поредното Орфеево възкръсване, давайки едновременно с това живот и на темата за тракийската писменост.

Отдаден изцяло на преклонението си пред Орфей — певица на любовта и живота, Н. Гигов превръща в своя съдба стремежа си за реабилитация на този най-светъл за античността образ. И обичта му към Орфей прераства в преклонение към родните Родопи, към славното тракийско минало и българското настояще. Събраното през десетилетията по въпроса може да се види в книгите му „Орфей и азбуката“, „Орфей и Тракия“, „Легенда ли е Орфей“, „Орфей и Европа“, „Тайната на Орфей“, „Орфей в Египет“, публикувани през последните няколко години.

На първо място авторът обръща внимание на свидетелствата на антични гръцки автори, че траките, включително и Орфей, са имали своя писменост и книжнина. За разлика от съвременните ни историци, Платон в „Държавата“ свидетелства, че „... жреците са разполагали с купища книги на Музей и Орфей, по които са извършвали обредните си тайнства“. „Мнозина предлагат ръкописи на Орфей“ — допълва той. Ксенофонт също говори, че траките са притежавали много книги (Анабазис, кн. 7, гл. 5).

Ето и заглавията на недостигналите до наши дни книги на Орфей, известни единствено по свидетелствата на други антични автори: „Космогония“, „Теогония“, „Було“, „Деметриада“, „Оракули“, поезия — „88 химни за мистериите“, „Аргонавтика“, „Триножник“, „Свещени песни за Бакх“, „Свещени слова“, „Посвещения“, „Литика“; други книги — „Изкуството на тайните и на обредите“, „Книга за мутациите“, „Корибантите“, „Магическа ботаника“, „Кратер“. По

времето на Платон, Хезиод и Питагор все още са съществували някои от тези книги и те са ги ползвали като ръководни начала.

Еврипид в „Алцеста“ споменава за билковите рецепти на Орфей, записани на „тракийски таблички“. И пак за тези таблички свидетелстват Платон, Хераклид и Питагор. Хипократ и Гален са се учили от „Магическа ботаника“, а „Оракули“ е единствената Орфеева книга, записана изцяло от Ономакрит и може би просъществувала най-дълго време. „Оракули“ е издадена много по-късно в Лайпциг, но за жалост днес не се открива.

Това посочва поетът Н. Гигов като данни от античните автори, че траките са имали своя книжнина далеч преди гърците. Защото Орфей е аргонавт и би следвало да е живял поколение преди Троянската война, т.е. през XIII в. пр.Хр., докато първите гръцки текстове се появяват едва през VIII в. пр.Хр. Ето и елементарното обяснение за липсата на по-широко разпространение на писмени паметници, по мнението на г-н Гигов. Според специфичната структура на тракийското общество и наличието на затворени (херметични) жречески общности от посветени, писмеността е била ползвана изключително от членовете на жреческото племе на бесите. Затова ако някой търси следи от писмеността на траките, трябва на първо място да ги подири по местата, обитавани именно от бесите — по горното течение на р. Марица, из ридовете на Родопа планина. Явно неслучайно Стефан Захариев е попаднал на такива точно в някогашната беска столица Бесапара (днешното с. Синитово). За тях се твърди, че са имали свой превод на Библията на бески език. По тези земи е открит златният пръстен с надпис на тракийски език. И пак тук се намира загадъчният Ситовски надпис.

Траките като цяло може да не са били широко грамотни, но е имало посветени и те са били просветени. Орфей, брат му Лин, любимият му ученик Музей и завистливият Аристей са познавали финикийското писмо още през XIII в. пр.Хр., когато са живели. Пет столетия преди гърците Орфей е ходил в Египет и сам той споменава в „Аргонавтика“, че именно тук, в Египет, е създал свещения обреден език (разбирай и писменост).

След казаното от античните автори за писмеността на траките и книгите на Орфей, като друг основен аргумент Н. Гигов сочи многобройните надписи по родопските скали и каменни колони със

знаци или фигури, прости или сложни, познати или неизвестни. Поспециално авторът се спира на знаците от Виденица (Гъоз тепе), каменна плоча от Девин, фрагмент от колона, каменна плоча и скални знаци от Доспат, каменен надпис край с. Водни пад със смесени знаци (3 рунически, 2 финикийски букви и 3 буквени знака, за които се предполага, че са тракийски). Друг подобен надпис е открит край с. Струма. Следва описанието на пет находки на писмени знаци и текстове върху каменни плочи от с. Гела (25 реда с 978 знака) и околните с. Солища (60 реда с близо 2600 знака), Върбово (437 знака), Бистрица (610 знака) и двете плочи от с. Мугла. Както се вижда, повече от тези надписи са значителни по големината и броя на знаците си. Около връх Перелик са открити други шест мраморни плочи с неразчетени засега надписи на неизвестен език. Скални надписи са открити и на съседния връх Пазлака, а край връх Турлата — скални рисунки, датирани около XV–XIV в. пр.Хр. Особено интересна е бронзовата плочка от околностите на Смолянските езера, върху която след увеличение се разчитат повече от 50 буквени знака.

Особено място авторът отделя на създаването на тракийската азбука. Като се позовава на „Аргонавтика“, той счита, че пръв сред създателите ѝ е Орфей, който я е заимствал от добре познатите му египетска и финикийска азбуки. Освен него заслуги за създаването ѝ имат също брат му Лин, Музей, Аристей и финикиецът Кадъм. По този повод той цитира казаното от Керн: „Като Орфей Музей е откривател на буквите и също като него е автор на поезия с религиозно съдържание. Музей редактира и записва създадените от Орфей песни“.

Омир и Хезиод свидетелстват, че Лин е познавал финикийската азбука. На споменатата бронзова плочка от III в., открита край Смолянските езера, е изобразен Лин, държащ на гърдите си книга и във вписания микроскопичен текст се четат думата „библа“ — книга, като си личат и египетски йероглифи. Най-впечатляващото е, че плочката представлява матрица, което означава, че образът на Лин с книгата е бил възпроизвеждан серийно.

Споменахме за бронзовото огледало с образа на Орфей, взел в ръката си кошница пълна със свитъци, подчертавайки връзката на Родопееца с писмеността. Току-що говорихме за бронзовата пластинка с лика на Лин с книга в ръка. Писмените наклонности обаче изглежда са родова черта за прочутите братя-музиканти, защото и тяхната майка

Калиопа — музата на епическата поезия — е изобразявана с писмена таблична и калем. Това като че ли подсказва, че писмеността в Тракия — истинската родина на музите и по-специално Родопа, е може би по-стара и от самия Орфей. Да не забравяме, че и Клио — една от музите, е изобразявана със свитък и калем, а Урания — музата на астрономията, е представяна с глобус и пръчица в ръце.

В книгата си „Тайната на Орфей“ Н. Гигов предлага различни антични експонати с изображения и писмени знаци, свързани с тракийското минало: статуята на Нике Самотракийска (в Лувъра), фриз от олтара в Пергама с образа на Семела (в Берлинския музей), статуя на бог Арес, бронзова статуетка на Борей с отвлечената Орития (в Несебър), статуята „Хермес с малкия Дионис“ от Праксител (IV в. пр.Хр.), по парчета от съд от крепостта Асарлъка (Пловдивско), по съдове, открити от П. Детев и т.н. — повече от 30 изображения с букви, числа, знаци и рисунки. Обобщавайки всичките тези находки, авторът възкликва, преизпълнен с оптимизъм: „Рухна вековната заблуда, че траките са безписмен и безкнижовен народ!“

Вече споменахме, че в случая с плочата от Кьолмен и пръстена от с. Езерово се твърди, че става въпрос за надписи на тракийски език, направени с гръцки букви. Такова е становището на съвременната наука. Дори са правени опити за разчитането им на тая основа. Нов оригинален поглед върху проблема внася Стефан Гайд. Ето накратко и неговата теза.

Като начало авторът концентрира вниманието си върху езика и установява следните любопитни зависимости. Първо, намира общност между езика на тракийската писменост от енеолита, както неправилно нарича писмото на енеолитното балканско население, и езика от „Книга на мъртвите“ от бронзовата епоха в Египет. Второ, установява същото положение и по отношение на езика от по-късната желязна епоха при т.нар. фригийски надписи, писани вече с линейно азбучно писмо. Като трето намира, че същият език днес е запазен в бохарския диалект на коптския език от Северен Египет. От друга страна, набляга на подобие и дори на идентичността в произношенията на пиктограми, както са се запазили те в бохарския диалект и при тракийските глоси от речника на акад. Владимир Георгиев. И накрая подчертава връзката между споменатия бохарски диалект със съвременния български език, като сочи и смисловите съответствия

между паралелните езикови двойки. С това Стефан Гайд свързва в едно иначе толкова откъснатите във времето и пространството езици на енеолитните балканци, траките, фригите и днешните българи, всичките от района на Балканите — с тези на древния египетски и коптския езици от долината на Нил.^[179]

Авторът установява паралели както между идеографско-слоговото писмо у енеолитните балканци и египетските йероглифи, така и на тракийските — с коптските азбучни знаци, и на всяка от двете знакови системи — с българската Кирилица. И това позволява поредната и последна стъпка, която С. Гайд предприема: разчитане на тракийските надписи върху пръстена от с. Езерово и на плочата от Кьолмен с помощта на бохарския диалект. По собственото му мнение, той се справя успешно с тази задача.

Ето как представя резултатите от работата си върху текста от пръстена от Езерово: „В заключение, можем убедено да кажем, че с изключение на думата «АДОНАЙ» («Господ мой» от еврейски произход) и думата «ИЛИОН» («Хелиос» от гръцки произход), всички останали думи в текста върху пръстена от Езерово са написани на същия Тракийски Диалект, на който са написани и древно-тракийските пиктографски текстове върху плочките от Градешница, Тартария, Караново и Точиларе... Нещо повече, от всички посочени по-горе изследвания и анализи става очевиден и изводът, че това е Тракийски диалект, идентичен или почти идентичен с Бохарския диалект..., който се е запазил и до днес като литургичен диалект между египетските коптски християни.“^[180]

А ето какво пише Гайд след разчитането на Кьолменския надпис. „В заключение, можем уверено да кажем, че Кьолменският надпис не е записан с «гръцки букви», както се е считало досега, тъй като в него също присъстват както букви, така и пиктограми (както вече изяснихме), които не се срещат в т.нар. «гръцка азбука», но за сметка на това са познати от пиктографската писменост на енеолитна Тракия, и от азбуката на «Бохарския диалект» (употребяван в коптската литургия). По всичко изглежда, че Кьолменският надпис е представител на смесено изписване (отчасти пиктографско, отчасти линейно-фонетично), което най-вероятно непосредствено предхожда чисто фонетичните азбуки като «гръцката» и представлява «преходно пиктографско-фонетично писмо»“.^[181]

Да се запознаем накратко с коментирания тук бохарски диалект. Той представлява част от коптския език, който се е запазил и до днес при свещенослуженията в коптската православна църква. Съставен е от два основни компонента, като индоевропейският има водещо място пред семитския. Според Ст. Гайд бохарският диалект е тракийски диалект, пренесен от тракийската династия Хиксос в Египет. Бохарското фонетично (азбучно) писмо е известно като коптско и според наложилите се схващания се е появило едва през III в. от н. е. Авторът обаче проследява хронологично известните папируси и посочва такива, датирани в предхождащите столетия, като достига III в. пр.Хр. В действителност, надписите от стелата на цар Мидас (Фригия) от VIII в. пр.Хр. и Кьолменският надпис, който по неговото мнение е още по-стар, свидетелстват, че бохарското коптско писмо е още по-древно и предхожда гръцкото. Подобно е становището и на съвременните египетски лингвисти, които приемат, че коптските диалекти, записани с азбучно, а не с йероглифно писмо, са съществували хилядолетия по-рано.

На практика, живият говорим език се развива постоянно, за разлика от писмения. По своята инертност писменият език импонира с религиозния консерватизъм и с времето той изостава в развитието си от простонародния говорим език, капсулира се и остава в употреба единствено за нуждите на свещенослужението в средите на жреческото съсловие на общността. Точно по този начин стои положението с бохарското-коптско писмо, останало в употреба единствено на коптската православна църква. Същото е с българския език, станал известен под името „черковно-славянски“, както и с латинския, останал в употреба изключително в сферата на римокатолическото богослужение.

„С времето употребата на «застарялата» свещена писменост става забранена. Първоначално това «табу» се отнася главно до йероглифните текстове, затова се създават и «профанните» фонетични писмености, за да бъдат за «несвещена» народна употреба... Вероятно именно това е довело и до създаването на опростен скрипт като Бохарския, въз основа на йероглифния. Проблемът настъпва обаче, когато в една по-късна епоха Бохарският запис на свещени текстове става преобладаващ, така че и неговата употреба за ежедневни «несвещени» дейности губи своята прагматичност ... това превръща и

тези бохарски текстове постепенно в табу за народа и в привилегия на... управляващото жреческо-царско съсловие, което предпочита да говори и пише на «другия» български език — «архаичния, свещен и силен» бохарски (тракийски), а не на езика на «непосветения» — «народния бугарски» (пак тракийски, но претърпял развитие и затова модерен за времето си). И така, очевидно «замразеният» архаичен «Бохарски Български» и развиващият се непрекъснато «Бугарски Български» все повече се отдалечавали един от друг...“ [182]

Безспорно, възгледите на Стефан Гайд са смели и решителни. Основната му теза, че има родство и сходство между балканското енеолитно население, античните траки и съвременните българи с техните езици и писма — от една страна, с езика и писмата на преддинастичните египтяни, хиксосите-траки и коптите-бохари — от друга, е повече от впечатляваща. Опитите му за разчитане на енеолитните текстове от Източните Балкани с помощта на египетското йероглифно писмо и на „Библия бесика“, заедно с тракийските надписи върху плочата от Кьолмен и пръстена от Езерово посредством бохарския коптски диалект и азбука са вълнуващи. Естествени са първите реакции срещу тези революционни възгледи. Науката тепърва предстои да се произнесе относно тяхната обективност и достоверност. За жалост, лингвистичните проблеми и спорове са извън нашата компетентност, за да вземаме страна във възникналите дискусии. Искрено се надяваме и пожелаваме на г-н Гайд концепциите и методът му за разчитане на енеолитното балканско писмо да издържат научните възражения и критика. За нас е важно на този етап да видим как и доколко неговите концепции се съвместяват със собствените ни възгледи, изказани дотук в изследването.

За яснота и коректност следва да поясним, че ще се ползваме изключително от лингвистичните доводи и твърдения, изказани от д-р Гайд, без да коментираме възгледите му в сферата на историографията, които в много отношения намираме за неиздържани. Съзнаваме, че тази слабост може лесно да бъде коригирана и отстранена, и че нейната сянка не бива да тегне върху цялостния облик на работата му. Тя не я отрича по същество.

Накратко, д-р Гайд констатира паралели между езика на траките, коптския бохарски диалект в Северен Египет и съвременния български език. И от друга страна — между енеолитното балканско идеографско-

слогово писмо и египетските йероглифи, както и между тракийското буквено писмо, коптската азбука и българската Кирилица. Читателят би могъл да проследи, че колкото и да се отличават възгледите, подходите и самата ни работа от тези на д-р Гайд, изводите ни до голяма степен са сходни. Но кое е общото и кое — различното?

Преди всичко, Ст. Гайд използва изключително лингвистичния подход, докато ние вървим по пътя на историята на писмеността. Той установява и говори за паралели между балканската и египетската цивилизации, т.е. обсъжда една двукомпонентна система. В същото време ние разглеждаме египетското йероглифно писмо само като един от продуктите на балканското писмо, но не и единствен продукт, а съпоставим с писмата на цивилизациите от Двуречието. Наред с това свързваме развитието на писмеността не с дву, а с трикомпонентна система. Единият център от нея са цивилизациите в Таримската котловина и възникналата вероятно тук протоазбучна писменост, поела своя път в резултат на арийската експанзия на полуостров Индостан, и на запад достигнала с хиксосите до Анатолия, Ханаан и Египет.

Така идеографски-слоговите писма от речните цивилизации се обогатяват с фонетичното азбучно писмо, носено от завоевателите хиксози (хикси-йакси-йакши), което поело по пътя си, се озовава и в Египет, и на много места из Ханаан, включително и във Финикия, а оттам и в Мала Азия, и на Балканите. Появата му в Гърция не е най-ранната на полуострова. Изследването на Н. Гигов ни убеждава, че пет века преди това то вече е било ползвано от траките беси, донесено от Египет от Орфей. Традиционната версия приема, че Орфей е бил тракийски жрец, посетил Египет, където се запознал с египетската култура, включително с изкуството на балсамирането на мъртвците, със жреческите ритуали в пирамидите и дори, че е чел „Книга на мъртвите“. Логиката обаче допуска и други версии, особено предвид съпадението във времето на похода на Кадъм от Египет към Балканите и Тракия, и епохата на Орфей. Дали Орфей е тракиец, посетил за кратко Египет и отново завърнал се в родната Родопа, или пък се е появил на Балканите с похода на Кадъм, е въпрос, на който няма сега да се спираме. По-важното е, че дирите на Кадъм — приносителят на „гръцката писменост“, и на Орфей — „създателят“ на тракийското писмо се срещат и преплитат на територията на Тракия по едно и също време.

Вече писахме, че първото азбучно писмо е това на хиксосите в Египет, тъй както твърди и д-р Гайд, само че става дума не за балкански траки, а за водачите на арийската миграционна вълна на запад, свързани с бог Кубера и индийската митология. Хиксосите са индийските йакси (йакши), а „най-старите“ египтяни — коптите, са на практика индийските гупти. Изяснихме, че легендарният Кадъм е родом от египетския град Тива, където носи името Кардама и води корените си от легендарния цар Кардама — дядо на Пуруравас Аила — завоевателят на Индия. Царството на Кардама е в Тарим, а народът му са известните БАХЛИКИ-БАЛХИКИ.

Така стигаме до българското етническо име, което можем да проследим навред из дългия път между двете велики реки — Инд и Кали (египетския Нил). Българското име като БАХЛИКИ или БАЛХИКИ откривахме в Пенджаб, където по-късно то добива формата БАЛХАРА. В Северна Месопотамия го срещаме като БАЛХАРИС, в Ханаан дузина библейски герои носят имената БИЛГАН, БИЛХАН, ВИЛГА, ВИЛГАЙ и пр. Може би тъкмо тези балхари сред гуптите-копти са дали названието БОХАРСКИ на езика и азбуката на коптите по собственото си име. Ние не знаем със сигурност дали бохарската коптска азбука е идентична с тази на йакшите, но предвид известното ни за произхода на бахликите от древните пишачи, чиято писменост ПАЙСАЧИ води корените си от азбуката ЙАКШАС, отговорът е по-скоро отрицателен. Във всеки случай това са родствени писма и бохарската азбука е логично да произлиза от древната азбука йакшас, но не и от гръцката, както понастоящем се приема.

В заключение можем да приемем, че в изследванията на Никола Гигов и на Стефан Гайд има сериозни доказателства за наличието на древна тракийска писменост. От малкото запазени находки личи, че става въпрос за азбучно писмо, донякъде близко до гръцкото, но по-близко до бохарската коптска писменост. Историческата справка издига като най-вероятна тезата, че то е било „внесено“ на Балканите на границата между XIV–XIII в. пр.Хр.

Ще добавим, че за наличието на писменост по времето на Орфей говори и цикълът родопски песни в сборника „Веда словена“. В песента „Възнесението на Орфен“ героят моли жреца да заколи курбан на бога и да му чете „ясна книга“. Изслушал молбата, Коледа му изпраща отговора, написан на „златни трижици“. В „Песен за Горче“

Орфей е записан под това име. Същественото в контекста на нашето изследване е, че в сюжетната линия се вплитат имената на младия Горче и на известния ни от други песни Има царя. Споменахме вече, че този срещан единствено в песните на „Веда словена“ легендарен български цар е предоставил по поръка на Бога писмеността на хората. Тези народни песни подкрепят две важни обстоятелства. Първо, че Орфей и хората по негово време са познавали и ползвали писмеността. Второ, че тяхната писменост води началото си от най-ранното писмо, станало някога достояние на човека от Има царя.

С тази последна глава се запълва още една от многобройните празнини от пъзела, наречен „българска писменост“. Писмото на Орфей се намира мястото си в общата картина, която се оформи в нашето изследване.

Не се притесняваме да кажем, че и сега останаха немалко незапълнени места, като например отношението на българската резкица и бохарската коптска азбука. Склонни сме да приемем, че то е близко до това на резкицата и Кирилицата. Вероятно резкицата е един по-ранен и първичен етап от развитието на азбучното писмо и големият ѝ брой графични знаци ни напомнят ранното финикийско писмо, съдържало също над сто знака.

Открити остават и въпросите, които повдига Ситовският надпис. Единственото, което би могло да се каже за него е, че става дума за руноподобно писмо. Оттук започват и въпросите. И най-важният за нас е този, доколко съпоставими са знаците му с тези от руноподобната резкица. Нали в нея се откриват всичките отпаднали от архаичната гръцка азбука знаци? Димитър Чиликов пише, че сред ситовските знаци най-многобройни са тези, наподобяващи знаците на беотийската архаична азбука. Възможно ли е това да бъде надпис на древните пеласги, както допуска Стефан Никитов? Защото ако се окаже вярно, тогава бихме могли да говорим, че и следите на най-старото руноподобно писмо, станало основа за по-късната азбучна писменост, начеват също от Балканите, подобно чертаните и щамповани знаци, станали основа за по-сетнешните йероглифи от долината на Нил и клинописите от Двуречието. В този смисъл Ситовският надпис е особено интересен и перспективен. Жалкото е, че засега е единствен по рода си и това прави обобщенията невъзможни. Но дори и да го нямаше, пак бихме могли да кажем, че не гърците, а древните беси са

първите носители на азбучното писмо на Балканите и в Европа. А нали и най-ранната земя, наречена Европа, отново е тук, в Източна Тракия?

Можем да си обясним разликите в развитието на първоначалната балканска идеографско-слогова писменост, ако се опрем на тезата за ролята на орнаментиката.^[183] Петър Голийски убедително доказва връзката на руноподобното и по-късно азбучно писмо с линейната орнаментика, докато йероглифните и клиновидните писма се срещат там, където е разпространена негеометричната орнаментика, както това се наблюдава в Египет, Месопотамия и Китай.^[184] Тази зависимост е илюстрирана нагледно в книгата му върху карта, която отразява „Разпространение на типовете тъканна орнаментика в източното полукълбо“. Вижда се, че разпространението на геометричната орнаментика действително съвпада с разпространението на руноподобното писмо от Източните Балкани през територията на Северното Черноморие, Прикавказието, към Средна Азия и Тарим на изток. По наше мнение това съвпада и с придвижването на именките в източна посока, с данни относно ролята на Има царя при разпространението на писмеността у дедите ни, според българския фолклор. Затова допускаме, че песните за Има царя във „Веда словена“ свидетелстват не само за мястото му в българската история, но и за балканските корени на българската писменост. По-конкретно тя води началото си от оня клон на балканското енеолитно писмо, който първоначално се е развил на изток, с арийската експанзия е достигнал долината на Инд и оттам до Египет, носено от йакшите и балхиките-балхари. Това е писмото на Има царя и то се оказва родствено свързано с руноподобната резкица на хунобългарите. Така кръгът се затваря.

---

[173] Вълков, Д. Кой кой е в „Илиада“ и „Одисея“. С., 1999, с. 15–25, 50–59. ↑

[174] пак там, с. 56–57 ↑

[175] Никитов, С. Древните цивилизации. С., 1986, с.22–29. ↑

[176] Чиликов, Д. Ситовският надпис не е самотен. — В: Чиликов, Д. Балкански мистерии. Пловдив, 1994, с. 8–20. ↑

[177] Никитов, С. Цит. съч., с. 16–21. ↑

[178] Мутафчиев, К. Хомо сапиенс. С., 1992, с.103–111. ↑

[179] Гайд, С. Тракийското Писмо декодирано — IV. С., 2008, с.11–12; Тракийското Писмо декодирано — III, С, 2007, с. 122. ↑

[180] Гайд, С. Тракийското Писмо декодирано — III. С, 2007, с. 132. ↑

[181] Пак там, с. 142. ↑

[182] Гайд, С. Тракийското Писмо декодирано — IV. С., 2008, с. 176. ↑

[183] Тодорова, Х. Каменно-медната епоха в България, с. 207–212 ↑

[184] Голийски, П. Зиези, от които са българите. С., 2003, с. 226–289, 426. ↑

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дотук изминахме дълъг път по следите на българската азбука, прекосявайки друмищата на три континента. Пътят ни от Балканите поема към Близкия Изток и долината на Нил, а оттам — към древна Индия достига Тарим. Отново към Тарим ни водят и следите на българските руни. Те не са изолиран факт, а част от едно цяло — нещо по-голямо и по-старо, чиито отделни парчета са разпръснати по различните краища на Стария свят още с първите стъпки на проходащата цивилизация. Следите се събират в едно отново тук, на Балканите. Явно писмеността е верен спътник на дедите ни още от най-стари времена и ние я откриваме навсякъде и винаги, където се натъкваме на тях. Изминала хиляди километри и хилядолетия в развитието си, историята на българската писменост е придобила вида на сложен възел от понятия и представи, чиито връзки се губят помежду си, но неотклонно водят към първото писмо от зората на човешката цивилизация. За разплитането на този възел бяха нужни силна вяра и много търпение.

Оказва се, че българското писмо, както може би никое друго, фокусира дузина понятия, свързани с писмеността — при това, от най-различни езици. Думите на Черноризец Храбър за писмото на дедите ни подсещат за ЧЕРТИТЕ и РЕЗКИТЕ. Можем да проследим как думата ЧЕРТИ ни отвежда към турско-арабското КЕРТЕК (КИРТЕК, КИРТИК), към писмото при келтите-елфи, наречено КЕРТАР или КИРТ, към латинското ЧАРТА — лист папирус (основен материал за писане в древен Египет), откъдето и лист от книга, самата книга, писмо или съчинение. КАРТ на чувашки и КАРД в иранския език означава „запис“, „писмо“, „книга“. Гърците са го заимствали и в речника им се появява под формата ХАРТА — документ с важно обществено-политическо значение, КАРТА — чертеж на земната повърхност и КАРТОТЕКА — място за събиране на КАРТИ и КАРТОНИ. Тези гръцки и латински думи са в основата на появилите се по-късно из европейските езици думи като ХАРТИЯ, КАРТОН,

КАРТИЧКА, КАРТИНА, ЧАРТА и пр. Същият корен, свързан отново с писането, срещаме и при индийците, където царският писар се нарича РАВИКИРТИ (рави — цар, кирти — писар), а писмения език на народа балхара е известен като КИРИАЛИ, отправящо ни директно към българската КИРИЛИЦА.

Разликата между чертата и резката е в технологията на писането, като самото поставяне на резките се свързва с глаголите РЕЖА и РЪЧКАМ, откъдето наред с РЕЗКИ в речта се появяват думи като РУШКИ, РОШКИ или РОСКИ и то не само в българския език. Фолклорът ни предлага старата българска дума РЕЗКИЦА — писар; човек, който пише, като прави резки.

Думата БЕЛЕГ в смисъл на „знак“, дедите ни са изговаряли като БИЛГЕ, означавайки с нея наред с тамгите и знаците също и кожените парични знаци. Това „билге“ ни отправя далече назад във времето при шумерското БИЛГА — праотец, родоначалник и всеизвестният БИЛГА-МЕШ (Гилгамеш) от шумерската история и митология, а всички те — към българското етническо име. Французите имат думата билет, а в латинския с БУЛА (ВУЛА) наричат папските грамоти или послания.

Вторият знак от българската азбука е белязан с думата БУКВА, откъдето и думи като БУКВАР и самата АЗБУКА — съставна дума, образувана от наименованията на първите две букви: АЗ + БУКИ. Отпадането на звука „в“ в думата БУКВА/БУК подсказва връзка с английското БУК — книга, тефтер, блок, бележник.

Нашите съществителни ПИСАР, ПИСАТЕЛ, ПИСМО и глаголят ПИША ни отвеждат в древен Пенджаб при предарийския народ на БАЛХИКИТЕ-ПИШАЧИ, притежавали една от най-ранните азбуки ПАЙШАЧИ. Това „пайшачи“, минало през бухарското „писажи“ (писано слово) у копитите в Египет, е достигнало до нас след хилядолетия под формата ПИШИН и поради това името на Паисий може би си има своето обяснение в доскорошната ни езикова среда.

Към шумерска древност ни отправя и българската дума КНИГА. Тя произлиза от шумерското КУНУККУ — царски монограм, а посредник между двете е старата азбука на дедите ни — КУНИГ, произлязла от древната шумерска САМРА.

Поредна препратка към шумерската древност ни предлага старата българска титла ТАБАР (ТЕБИР) — царски секретар, писар.

Посредством тюркските ТАБАА, ТАБГА, ТАМГА (писмен знак), латинското ТАБУЛА и гръцкото ТАБЛА (дъска, таблица) стигаме до еламското ТУППИ, акадското ТУПП и шумерското ТУП (ДУБ) — със значение глинена табличка за писане.

Отново към книгите ни насочва и гръцкото ПАПИРУС — растението, послужило за изготвянето на най-ранния изкуствен материал за писане, както и на самите ръкописи и производните му гръцки думи БИБЛИОН — книга и БИБЛИЯ — книги. От друга страна те водят към центъра на азбучната писменост — древния БИБЪЛ, към града на древното стълпотворение ВАВИЛОН (БАБИЛОН) и към българския етноним.

Коренът на българския етноним се преплита с корена на понятие, свързано с писането и в случая с немската дума ПЕРГАМЕНТ. Тя произлиза от името на град ПЕРГАМА (БЕРГАМА) в малоазийска Мизия, където за пръв път като материал, върху който да се пише, е използвана обработената животинска кожа. Откриваме го и в наименованието ФУЛГЕНЦИЯ на първия по рода си сборник гръцки митове и легенди, съставен в края на V век, за което подробно писахме в изследването си „Българското име в библейски времена“.

Българското писмо събира в едно най-различни понятия, свързани с писмеността. Към книгите и писмените паметници ни отправя и самото българско име. Настоящата ни работа разкри още една характерна особеност — навред, където се откриваха следите на дедите ни през хилядолетията, те винаги бяха носители на някво писмо. Солунските братя ни завещаха глаголицата и кирилицата, призната за една от трите официални азбуки на обединена Европа. Кириали е писменият език на народа в Пенджаб. Хунобългарите носят със себе си старата резкица. Коптите в Египет ползват бохарското писмо. Бахликите имат своето писмо пайшачи. Писменост притежават и древните пеларги, чиито следи отвеждат към най-ранната цивилизация в света. Ярък спомен за нея предлагат плочките от Караново, Градешница, Тартария и Точиларе. Точно тук, на Балканите, е люлката на първото писмо. Не други, а ние българите носим в себе си хилядолетната история на писмеността.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.